

บทที่ 7

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในกลุ่มประชาชนทั่วไป

การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท นั้นมีหลายวิธีด้วยกัน นอกเหนือจากการถ่ายทอดด้วยวิธีการสอนโดยตรงแล้ว ท่านยังได้ถ่ายทอดทางอ้อมอีกหลายวิธี ซึ่งมีความสำคัญมากต่อการเผยแพร่ความรู้ทางดนตรีและนาฏศิลป์ออกสู่สังคมอย่างกว้างขวางและยาวนานจนถึงปัจจุบันนี้ กลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มประชาชนทั่วไป ซึ่งได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความถนัดหรือความสนใจของตน โดยศึกษาจากผลงานของครูมนตรี ตราโมท ที่เผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้แก่ แผ่นเสียง วิทยุกระจายเสียง สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

ในที่นี้ จะได้นำเสนอวิธีการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ทางอ้อม ดังนี้

1. การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในรูปของการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล
2. การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในรูปของการบันทึกเพลงไทยลงแผ่นเสียง
3. การถ่ายทอดความรู้ผ่านวิทยุกระจายเสียง
4. การถ่ายทอดความรู้ผ่านสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ

ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

7.1 การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในรูปของการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล

ดนตรีไทยเป็นศิลปะการแสดงที่มีลักษณะพิเศษ เป็นมรดกอันมีค่าประจำชาติซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานด้วยรูปแบบมุขปาฐะเป็นสำคัญ เพราะในสมัยก่อนผู้เรียนจะต่อเพลงจากครูตัวต่อตัวโดยใช้การจำเพลงทั้งหมด ไม่มีการใช้โน้ตแบบตะวันตกแต่อย่างใด ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 7 อารยธรรมทางตะวันตกเริ่มแทรกซึมแผ่ขยายเข้ามามีอิทธิพลในไทยมากขึ้น การดนตรีสากลก็เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่นักดนตรีไทย แม้สมัยนั้นจะยังมีผู้บรรเลงดนตรีไทยได้อยู่เป็นจำนวนมาก แต่การดนตรีไทยก็ไม่ได้รับการพัฒนาให้เจริญขึ้นเทียบเท่าที่เคยมีมา

แต่อดีต เพลงบี่พาทย์มโหรีของเก่าสูญหายไปจากความทรงจำเป็นอันมาก ที่เหลืออยู่ก็อาจจะขาดตกบกพร่อง ผิดเพี้ยนแตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ยังรักศิลปะทางดนตรีของไทยเห็นการรื้อฟื้นองค์ความรู้ทางทฤษฎีและปฏิบัติของเพลงไทยเป็นนิเวศศาสตร์รักษาไว้ให้เป็นหลักฐานคงอยู่สืบไป การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลครั้งแรกในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นในช่วง พ.ศ. 2473-2475 หลังจากหยุดชะงักไปประมาณ 4 ปี ก็รื้อฟื้นขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 ในช่วง พ.ศ. 2479-2485 ซึ่งถือว่าเป็นงานครั้งใหญ่ที่สุดและมีความสำคัญต่อวงการดนตรีไทยอย่างมาก ครั้นเมื่อจดบันทึกและตรวจสอบแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ผลงานเหล่านี้เผยแพร่สู่ประชาชนให้กว้างขวาง อาจกล่าวได้ว่าวิธีการบันทึกนี้เป็นวิธีการที่เหมาะสมมากวิธีหนึ่งในอันที่จะเก็บรักษาศิลปะทางดนตรีจากภูมิปัญญาของครูดนตรีไทยทั้งหลายไว้ให้คงทนยาวนาน บุคคลท่านหนึ่งซึ่งเป็นกำลังสำคัญมากในการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลและจัดพิมพ์เผยแพร่ นั่นก็คือ **ครูมนตรี ตราโมท**

บทบาทสำคัญของครูมนตรี ตราโมท ในการถ่ายทอดความรู้เพลงไทยเป็นโน้ตสากล เริ่มตั้งแต่ท่านมีอายุได้ประมาณ 30 ปี และยังใช้นามเดิมว่า "บุญธรรม ตราโมท" ในฐานะที่ท่านเป็นข้าราชการ กรมบี่พาทย์และโขนหลวง กระทั่งทรงวัง และมีความเชี่ยวชาญทางด้านดนตรีไทยอย่างสูง ท่านจึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ดังนี้

1. ในการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2473-2475
 - 1.1 ดำรงตำแหน่งเลขานุการของคณะกรรมการฝ่ายดนตรีไทย
 - 1.2 เป็นผู้บอกท่านองเพลงทางระนาดทุ้มไม้และระนาดทุ้มเหล็ก
 2. ในการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2479-2485
 - 2.1 เป็นผู้บอกท่านองเพลงทางระนาดทุ้มไม้และระนาดทุ้มเหล็ก
 - 2.2 เป็นกรรมการตรวจสอบเพลงไทยเป็นโน้ตสากล
 3. ในการพิมพ์เผยแพร่หนังสือโน้ตเพลงไทย เมื่อ พ.ศ. 2493
 - 3.1 เป็นผู้กำหนดเพลงสำหรับตีพิมพ์ในหนังสือโน้ตเพลงไทย เล่ม 1 (Thai Classical Music Book I) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์จำหน่าย
 - 3.2 เป็นผู้ตรวจแก้ไขและตรวจทานโน้ตเพลงที่จะพิมพ์เผยแพร่
- ดังจะได้อีกกล่าวในรายละเอียดต่อไป

7.1.1 การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2473-2475

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุภาพ เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ทรงริเริ่มให้จัดทำเพลงไทยเป็นโน้ตสากลขึ้น โดยทรงมีลายพระหัตถ์ฉบับที่ 24/516 ลงวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2473 ประทานไปยังเจ้าพระยาวรวงศ์ไพบูลย์ (ม.ร.ว. เป็น อิศรเสนา) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังอยู่ในเวลานั้น (อ้างถึงใน พระเจษฎุบริรักษ์, 2533: 34) ความว่า

ด้วยราชบัณฑิตยสภาปรารถนา เพลงปี่พาทย์มโหรีของไทยฝึกหัดและรักษาขึ้นมาแต่ด้วยความทรงจำ เป็นเหตุให้ปี่พาทย์มโหรีของเก่าสูญไป มีเหลืออยู่แต่ชื่อเป็นอันมาก น่าเสียดายอยู่ เห็นว่าความบกพร่องอันนี้อาจจะแก้ไขในปัจจุบันนี้ด้วยวิธีจดเพลงลงโน้ตรักษาไว้ และราชบัณฑิตยสภาเต็มใจที่จะรับอำนวยความสะดวก ถ้าหากเจ้าคุณเห็นชอบด้วยและรับจะอุดหนุน ด้วยผู้เชี่ยวชาญการดุริยางค์ดนตรีทั้งอย่างไทยและอย่างฝรั่งขึ้นอยู่ในกระทรวงวังทั้งนั้น ขอให้พระเจษฎุบริรักษ์จัดคนชำนาญการจดโน้ตมาให้ และขอให้อนุญาตให้เรียกครูดุริยางค์ดนตรีในวงกรมมหรสพมาบอกเพลงให้จด จดแล้วเก็บรักษาไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร เห็นว่าถ้าทำอย่างนี้ได้ เพลงปี่พาทย์ของไทยไว้สืบไปไม่มีสูญ โดยไม่ต้องเพิ่มเงินจ่ายอย่างหนึ่งอย่างใด นอกจากค่ากระดาษเครื่องเขียน เพราะผู้ชำนาญเหล่านี้รับเงินเดือนในกระทรวงวังอยู่แล้วทั้ง 2 พวกหวังใจว่าเจ้าคุณจะเห็นชอบด้วยและอนุญาตตามที่เสนอมา...

จากข้อความในลายพระหัตถ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณเห็นการณ์ไกลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุภาพ ในอันที่จะอนุรักษ์บทเพลงไทย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของศิลปวิทยาการแขนงนี้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมและไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ที่สำคัญคือผลงานที่ได้รับล้วนกลั่นกรองมาจากผู้ชำนาญการเฉพาะทางทั้งสิ้น เจ้าพระยาวรวงศ์ไพบูลย์ ได้สั่งการให้พระยานุรักษ์และพระเจษฎุบริรักษ์ ดำเนินการตามพระประสงค์ต่อไป ดังสำเนาหนังสือกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุภาพ ที่ 75/3360 ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 (อ้างถึงใน พระเจษฎุบริรักษ์, 2533: 35) ความตอนหนึ่งว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติ ทรงพระราชดำริห์เห็นชอบด้วยและโปรดเกล้าฯ ให้จัดการไปได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งให้เสวกเอก พระยานัฏกานุกรักษ์ ผู้กำกับการกรมปีพาทย์และโขนหลวง กับเสวกโท พระเจันคูริยางค์ ปลัดกรมกองเครื่องสายฝรั่งหลวง มาเฝ้าฟังพระดำริห์และจัดการถวายตามพระประสงค์...

ในการทำงานสนองพระดำริห์ครั้งนี้ พระเจันคูริยางค์ (ปิติ วาทยะกร)
(2533: 32) ได้บันทึกความทรงจำไว้ว่า

...พ.ศ. 2473 ในรัชกาลพระปกเกล้าฯ เพลงไทยก็มีโอกาสไหวตัวในทางดีขึ้น ด้วยการวางหลักการบันทึกเป็นโน้ตสากลเพื่อเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน และเพื่อป้องกันการสูญหาย หรือเลอะเลือน แต่ไหนแต่ไรมาเพลงไทยของเราเคยจารึกจดจำอยู่ในสมองของอาจารย์ดนตรีไทยทั้งหลาย เมื่อต่างคนต่างมรณะกรรมไป เพลงไทยก็ตายตามตัวไปด้วย ที่มีเหลืออยู่ก็ค่อย ๆ ลดจำนวนน้อยลงเป็นลำดับ ทั้งยังขาดตกบกพร่องผิดเพี้ยนกันไป หากความแน่นอนไม่ได้ และโดยเหตุนี้ เพื่อจัดให้เพลงไทยได้รูปเป็นมาตรฐานถาวรมิให้สาปสูญไปเสีย งานบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลจึงได้ถูกริเริ่มขึ้นในความอำนวยการของสมเด็จพระยาคำรงค์ฯ การจดบันทึกเพลงไทยนี้ได้ดำเนินไปที่วังวรดิศ ถนนหลานหลวง ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนอย่างยิ่ง กรรมการฝ่ายดนตรีไทยก็ได้เลือกเห็นเอาแต่ผู้ทรงคุณวุฒิจริง ๆ ส่วนฝ่ายทางการจดบันทึกนั้นตกเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าในฐานะของหัวหน้าเป็นผู้วางหลักการบันทึก พร้อมด้วยนักดนตรีในวงดนตรีฝรั่งหลวง เป็นผู้ช่วยเหลืออีกหลายคน...

นับแต่นั้นมาการบันทึกเพลงไทยลงโน้ตสากลตามพระดำรินั้นก็ได้จัดทำขึ้น ณ ห้องพระโอรส วังวรดิศ ถนนหลานหลวง ทุกวันพฤหัสบดีและวันเสาร์ เริ่มตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับภาระเป็นผู้อำนวยความสะดวก และพระเจันคูริยางค์เป็นผู้อำนวยการจดโน้ต ครูฝ่ายคูริยางค์ไทยเป็นผู้บอกเพลง ซึ่งมีหลวงประดิษฐไพเราะเป็นหัวหน้า และนักดนตรีฝ่ายคูริยางค์สากลเป็นผู้จด ตั้งสำเนาหนังสือฉบับที่ 6/249 ลงวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2474

จากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงราชอาณาจักร ถึง เจ้าพระยาวรวงศาธิพัฒน์ (ม.ร.ว.เป็น อิศรเสนา) (อ้างถึงใน พระเจนดุริยางค์, 2533: 39) ความตอนหนึ่งว่า

...ในการจดโน้ตเพลงไทยที่ทำมา ได้เริ่มลงมือทำตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 โดยกำหนดหน้าที่พวกครูในกรมพิพาทย์หลวงกับพวกครูในกองเครื่องสายฝรั่งหลวง มาประชุมกันที่วังวรดิศ ทุกวันพฤหัสบดีและวันเสาร์ ฉันได้มอบหน้าที่ให้หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ชิดาของฉันทันเป็นผู้ต้อนรับเลี้ยงดู พระเจนดุริยางค์เป็นผู้อ่านวนการจดโน้ต และครูพิพาทย์หลวงช่วยกันบอกเพลงให้...

กรมการผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายดนตรีไทย ทำหน้าที่บรรจุเพลง ตรวจสอบและแก้ไข เพลงต่าง ๆ ที่บันทึกไว้ มีรายนามดังนี้

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ดิศกุล	ประธานในที่ประชุม
พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน)	กรรมการ
พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต)	กรรมการ
หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)	กรรมการ
จางวางทั่ว พาทยโกศล	กรรมการ
หลวงบำรุงจิตรเจริญ (ธูป สาครวิสัย)	กรรมการ
หมื่นประคมเพลงประสาน (ใจ นิตยผลิน)	กรรมการ
นายบุญธรรม ตราโมท	เลขานุการ จดบันทึก

ครูมนตรี ตราโมท หรือชื่อเดิม "บุญธรรม ตราโมท" แม้ขณะนั้นมีอายุเพียง 30 ปี แต่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เลขานุการของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายดนตรีไทย จดบันทึกรายงานการประชุม และหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ในฐานะหัวหน้าฝ่ายบอกทำนองเพลง ได้เลือกครูมนตรี ตราโมท ไปเป็นผู้บอกทำนองทางระนาดทุ้มไม้และระนาดทุ้มเหล็ก (มนตรี ตราโมท, 2524: 48) แสดงว่า ท่านได้รับความไว้วางใจจากครูบาอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายอย่างมาก เป็นผู้ที่มีฝีมือดีทางระนาดทุ้ม และสามารถจดจำเพลงเก่า ๆ ที่มีคุณค่าได้มากมาย ประการสำคัญคือ การที่ท่านได้ร่วมงานการเลือกเพลง ตรวจสอบและแก้ไขเพลงกับผู้เชี่ยวชาญ

ระดับสูงหลายท่าน ได้แก่ พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาที) จางวางทั่ว พาทยโกศล พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ทำให้ท่านได้เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ทางดนตรี อย่างกว้างขวาง จนเกิดความแตกฉานทางด้านเพลงไทยมากยิ่งขึ้น

ส่วนผู้จัดบันทึกโน้ตสากล ปรากฏรายนามในบัญชีที่แนบมาพร้อมกับหนังสือที่ 30/85 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2474 จาก เสวกโท พระเจนดุริยางค์ ปลัดกรมกอง เครื่องสายฝรั่งหลวง ถึง มหาเสวกตรี พระยาบำเรอภักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง (อ้างถึงใน พระเจนดุริยางค์, 2533: 36-37) ดังนี้

ปลัดกรมกองเครื่องสายฝรั่งหลวง

เสวกโท พระเจนดุริยางค์ (ปี.โพธิ์ วาทยะกร) ควบคุมการจัดทั่วไปทุก ๆ ทาง ครูผู้ช่วย รองเสวกตรี

ขุนสนั่นบรรเลงกิจ (ฉวน โดษะกาญจนะ)	ทางระนาดเอก
นักดนตรีพิเศษ รองเสวกตรี	ทางตะโพน, กลองทัด
ขุนสำเนียงชั้นเชิง (มล โภมลรัตนะ)	และเครื่องตีทั่วไป
นักดนตรีพิเศษ ว่าที่รองเสวกตรี	
ฉอ้อน เนตะสูตร	ทางทุ้มไม้และทุ้มเหล็ก
นักดนตรี ชั้น 1 พัน เด็กชาเอก	
ทรัพย์ วิเศษประภา	ทางมโหรีใหญ่และมโหรีเล็ก กับทางปี
นักดนตรี ชั้น 1 พัน เด็กชาเอก	
เชื้อ อัมพลิน	ทางมโหรีใหญ่และมโหรีเล็ก กับทางปี
นักดนตรี ชั้น 2 พัน เด็กชาโท	คัดลอกโน้ตเพลงจากต้นฉบับ
วิเชียร แม็กอินไทร์	แต่หน้า 1 ถึง 241
นักดนตรี ชั้น 1 พัน เด็กชาเอก	เขียนอักษรกำกับและคัดลอก
โพธิ์ ทศนุดี	โน้ตเพลงแต่หน้า 242 ถึง 247

เพลงไทยต่าง ๆ ได้ถูกบันทึกไว้เป็นจำนวนมากด้วยตัวดินสอด่าบนกระดาษบาง ๆ เพื่อที่จะใช้เป็นต้นฉบับในการพิมพ์ต่อไป เพลงชุดแรกที่ได้บันทึกเป็นโน้ตสากลในประวัติศาสตร์ของการดนตรีไทยก็คือ เพลงชุด "โหมโรงเย็น" หรือโหมโรงละคร เพราะเพลงโหมโรงชุดนี้ถือว่าเป็น

พื้นฐานของเพลงโหมโรงอื่น ๆ มีความเป็นมาเก่าแก่ที่สุดจึงเป็นต้นแบบให้เพลงโหมโรงชุดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน หรือโหมโรงเทศน์ นอกจากนี้โหมโรงนี้ยังจะสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชาวบ้านสมัยโบราณที่มักเริ่มพิธีกรรมตอนเป็นหลังเสร็จสิ้นภารกิจประจำวันแล้ว ลำดับเพลงชุดโหมโรงที่เรียงร้อยต่อเป็นเรื่องเดียวกัน ยังมีความหมายแฝงแสดงให้เห็นระบบความเชื่อของชาวสยามที่ประสมประสานอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนทั้ง "พุทธ-พราหมณ์-ผี" (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2537: (5)) และในที่สุด การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ชุดโหมโรงเป็นฉบับรวมเครื่องปีพาทย์ (score) ก็ประสบผลสำเร็จในปีพ.ศ. 2474 ดังสำเนาหนังสือที่ 30/85 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2474 จาก เสวกโท พระเจนดุริยางค์ ปลัดกรมกองเครื่องสายฝรั่งหลวง ถึง มหาเสวกตรี พระยาบำเรอภักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง (อ้างถึงใน พระเจนดุริยางค์, 2533: 36) ความตอนหนึ่งว่า

...บัดนี้ การจดเพลงไทยได้ทำเสร็จแล้วชุดหนึ่ง เรียกว่า เพลงโหมโรงเย็นหรือโหมโรงละคร ฉบับรวมเครื่องปีพาทย์ (Score) ดังได้ส่งมาพร้อมกับหนังสือฉบับนี้แล้ว...

เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ก็ได้้นำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงทราบ และถวายสมุดจดเพลงดังกล่าวสำหรับเก็บไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนครด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานลายพระหัตถ์ฉบับที่ 6/249 ลงวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2474 มายังเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (อ้างถึงใน พระเจนดุริยางค์, 2533: 39) ความตอนหนึ่งว่า

...ฉันได้รับจดหมายของเจ้าคุณกับสมุดโน้ตรวมเพลงปีพาทย์ ซึ่งพระเจนดุริยางค์ทำขึ้นเสนอต่อเจ้าคุณมาให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นตอนแรก ฉันรู้สึกยินดียิ่งนักซึ่งได้แลเห็นผลของการสำคัญซึ่งเจ้าคุณได้มอบหมายให้ราชบัณฑิตยสภาช่วยจัดการ เป็นอันสำเร็จผลได้แน่นอน ไม่มีที่สงสัยต่อไปนี้ มีปัญหาว่าจะกินเวลาที่จะต้องทำการต่อไปอีกสักกี่ปีก็เตือนจึงจะได้เพลงไทยลงโน้ตไว้ทั้งหมดมิให้มีเวลาสูญได้...

ฉันขอเสนอต่อเจ้าคุณว่าบรรดาผู้ที่มีหน้าที่มาทำการจดโน้ตเพลงตั้งแต่ทำมาด้วยความเอื้อเฟื้อและความสามัคคี โดยตั้งใจจะให้การสำเร็จเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เมื่อแรก

ลงมือทำอยู่ค่อนข้างลำบากเล็กน้อย แต่เมื่อคุ้นแก่วิธีการที่ทำได้ทำเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น
ทุกที จึงเชื่อได้ว่าคงเป็นการสำเร็จตามประสงค์

อนึ่ง ในพวกครูปีพาทย์หลวง ฉันได้คุ้นเคยทราบคุณวุฒิของเขามาแล้วโดยมาก
แต่พระเจนดุริยางค์นั้น ฉันเพิ่งมาคุ้นเคยความสามารถของเขาในคราวนี้ เห็น
ประจักษ์ว่ามีความสามารถในวิชาดนตรีฝรั่งยิ่งกว่าใคร ๆ ที่ฉันรู้จักมาในชาวสยามนี้
และเป็นผู้มีน้ำใจรักวิชาจริง ๆ จึงมีความยินดีที่ได้ทำการร่วมกัน

สมุดที่เจ้าคุณส่งมาให้จะได้ส่งไปรักษาไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร โดยมี
คู่มือสำหรับโน้ตเพลงดนตรีที่จะได้มาต่อไป ในที่สุดขอขอบพระคุณเจ้าคุณอีกครั้งหนึ่ง
ที่ได้บัญญัติการให้ได้ตั้งต้นในเรื่องนี้ อันจะเป็นคุณและประโยชน์แก่บ้านเมืองต่อไปใน
ภายหลังก่ออย่างหนึ่ง...

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ทรงภูมิความรู้
เรื่องเพลงไทยอยู่หลายคนหนึ่ง จึงสามารถปฏิบัติงานจนเป็นผลสำเร็จด้วยดี และท่านได้ร่วมงานกับ
ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งด้านดนตรีไทยและดนตรีสากล ทำให้ท่านได้เพิ่มพูนความรู้ เรื่องเพลงและการใช้
โน้ตสากล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสร้างสรรค์งานของท่านในอนาคต

อย่างไรก็ตาม การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่ง
ปีพ.ศ. 2475 ก็ได้หยุดชะงักไป เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถึงแม้ว่าการดำเนินงาน
จะมีอุปสรรคจนต้องล้มเลิกไป แต่ก็ก่อให้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่สำหรับดุริยางคศิลป์ของชาติใน
ระดับหนึ่ง และอีก 4 ปีต่อมา แนวคิดนี้ก็ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

7.1.2 การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2479-2485

ในปีพ.ศ. 2478 ครูมนตรี ตราโมท ได้โอนจากกรมสรรพ กระทรวงวัง มา
สังกัดอยู่ในกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ ตามมติของคณะรัฐมนตรี สมัยนั้นหลวงวิจิตรวาทการ
เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้รื้อฟื้นงานบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ.
2479 อันแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเห็นความสำคัญของการจารึกวัฒนธรรมทางดนตรีของชาติไว้ให้

คงอยู่สืบไป งานครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุด ใช้เวลาดำเนินงานถึง 6 ปี รวมเพลงไทยที่ตรวจสอบบันทึกกันไว้ได้จนถึง พ.ศ. 2485 มีจำนวนประมาณ 475 เพลง แต่บทเพลงที่คณะกรรมการได้ทดลองตรวจสอบฟังกันดูแล้วและบันทึกไว้ครบทุกแนวนั้น คงมีอยู่ประมาณไม่ถึง 100 เพลง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2494: 48)

การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลในครั้งนี้ กรมดนตรี ตราไมท ซึ่งสมัยนั้นท่านยังใช้นามเดิมว่า "บุญธรรม ตราไมท" ได้ริบแต่ตั้งให้เป็นทั้งกรมการตรวจสอบและเป็นผู้ออกทำนองเพลงทางระนาดทุ้ม (ไม้) และระนาดทุ้มเหล็ก โดยจับคู่กับผู้บันทึกโน้ตสากลคือ นายบุญเอื้อ สุนทรสนาน (ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น "เอื้อ สุนทรสนาน") หรือบางครั้งก็เปลี่ยนเป็นนายศรี ขงบุท (ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น "สิริ ขงบุท") (มนตรี ตราไมท, 2525: 49) ท่านได้ปฏิบัติงานครั้งนี้อย่างเต็มความสามารถจนทำให้งานบันทึกเพลงไทยก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ

งานนี้ได้เริ่มประชุมบันทึกและตรวจสอบกันอีก ณ โรงโขนหลวง สวนมิสกวัน เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2479 โดยรัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการตรวจสอบเพลงไทยบันทึกเป็นโน้ตสากล" มีอธิบดีกรมศิลปากรเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่บันทึกจัดทำกัน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2494: 45) กรรมการคณะนี้ นอกจากมีหน้าที่ฟังเพลงที่เจ้าหน้าที่ได้จดบันทึกไว้และตรวจสอบพิจารณาแก้ไขเพลงนั้น ๆ ให้ถูกต้องเหมาะสมตามลักษณะและวิชาการดนตรีไทยดังกล่าวแล้ว ยังมีหน้าที่ค้นคว้าเพลงเก่า ๆ และหลักฐานอื่น ๆ มาให้เจ้าหน้าที่บันทึกไว้อีกด้วย

ถ้าจำแนกเจ้าหน้าที่ตามหน้าที่ ก็มี 4 จำพวก คือ

1. เจ้าหน้าที่บอกเพลงให้จด ซึ่งต้องเป็นผู้ทรงภูมิรู้และเป็นพหูสูตรทางดนตรีไทย ได้แก่ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) พระประณีตวรศัพท์ (เขียน วรวาทิน) พระพาทย์บรรเลงรมย์ (พิมพ์ วาทิน) หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ (เพิ่ม วัฒนวาทิน) หลวงศรีวาทิต (อ่อน โภมลวาทิน) หมื่นตันตรีการเจนจิต (สาข ศศิผลิน) นายบุญธรรม ตราไมท นายเทียบ คงลายทอง เป็นต้น

2. เจ้าหน้าที่จดบันทึกเป็นตัวโน้ต ซึ่งต้องเป็นผู้มีความรู้ทางเขียนโน้ตสากลในความควบคุมของพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ได้แก่ ขุนสมานเสียงประจักษ์ (เถา ลินธุนาคร) ขุนสำเนียงชื่นเชิง (มล โภมลรัตน์) นายบุญเอื้อ สุนทรสนาน นายศรี ขงบุท นายพิสมัย แซ่มบาง นายทรัพย์ วิเศษประภา นายฉอ่อน เนตะสูตร เป็นต้น

3. เจ้าหน้าที่คัดลอกและบรรเลงทคลอง ซึ่งเป็นนักดนตรีวงดุริยางค์สากล ผู้มีความรู้อ่านโน้ตแล้วสามารถบรรเลงเพลงไปตามโน้ตที่บันทึกไว้ในวันได้ โดยคัดเฉพาะผู้ที่รู้แต่โน้ตสากล แต่ไม่รู้เพลงไทยให้เป็นผู้บรรเลง ได้แก่ ขุนสนิทบรรเลงการ (จง จิตตเสวี) นายภมร แพทยคุณ นายสวาภา ขำเลิศ นายแวว ตาวิหังสิงห์ นายเจือ นิมอ่อน นายอุดม ตอนทรัพย์ นายบุญยนต์ จริโมทาส นายสมจิตต์ ตูลังคพันธ์ เป็นต้น

4. คณะกรรมการตรวจสอบเพลงไทยที่บันทึกลงไว้เป็นโน้ตสากล ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิรู้และเป็นพหูสูตในวิชาการดนตรีไทยอย่างกว้างขวาง มีพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) จางวางทั่ว พาทยโกศล หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูชุ่ม บำปยุะวาทย์ นายบุญธรรม ตราโมท เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า เจ้าหน้าที่แต่ละจำพวกถูกคัดเลือกเฉพาะผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความชำนาญเฉพาะทางเป็นอย่างดี อย่างเช่น ผู้จดบันทึกโน้ตแนวระนาดทุ้มนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการบันทึกโน้ตอย่างถูกต้องรวดเร็ว ละเอียดลอ เพราะทางระนาดทุ้มไม้ และระนาดทุ้มเหล็กมีท่อนองที่ลึกจิ่งหวะมาก มีทั้งป็นจิ่งหวะ จัตจิ่งหวะ เหลื่อมล่งหน้าต่างๆ นานา (มนตรี ตราโมท, 2525: 49) เจ้าหน้าที่ในแต่ละจำพวกบางท่านก็ต้องทำหน้าที่หลายอย่างด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรอบรู้ และความเชี่ยวชาญ รวมทั้งประสบการณ์ของแต่ละท่านที่ได้รับมา เช่น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นกรรมการตรวจสอบท่านหนึ่งและเป็นผู้บอกท่อนอง ทางม้องวงใหญ่บางเพลงด้วย เช่นเดียวกับครูชุ่ม บำปยุะวาทย์ เป็นกรรมการตรวจสอบท่านหนึ่ง ก็เป็นผู้บอกท่อนองให้บันทึกไว้หลายเพลง โดยเฉพาะเพลงดับคว้นเทียบในเพลงเรื่องทำขวัญ คณะกรรมการชุดนั้นไม่มีใครบอกได้เลย ครูชุ่ม บำปยุะวาทย์ เป็นผู้ที่จะจดจำเพลงเรื่องได้มากที่สุดหนึ่ง จึงได้บอกท่อนองเพลงนี้ไว้ (มนตรี ตราโมท, 2511: 7-9) ครูมนตรี ตราโมท ก็ทำหน้าที่ ทั้งผู้บอกท่อนองเพลงทางระนาดทุ้มและเป็นกรรมการตรวจสอบเพลงด้วย

ผู้จดบันทึกโน้ตสากลที่สำคัญยิ่งในครั้งนี้อีกผู้หนึ่ง คือ ขุนสำเนียงชั้นเชิง (มล โกมลรัตน์) ท่านได้รับคำสั่งทางราชการให้มีหน้าที่จดบันทึกโน้ตสากลของกลองและตะโพน แต่ตะโพนนั้นมีเสียงผิดแผกไปจากสำเนียงเครื่องดนตรีอื่น ๆ ไม่สามารถบันทึกโน้ตอย่างทั่วไปได้ พระเจันดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) จึงได้คิดหาทางจัดทำโน้ตบันทึกแบบใหม่ขึ้น ดังที่ท่านได้เล่า ถึงเบื้องหลังงานบันทึกเพลงไทย เป็นปาฐกถาภาษาอังกฤษ ที่สยามสมาคม เมื่อ พ.ศ. 2491 (อ้างถึงใน อานันท์ นาคคง, 2536) มีใจความตอนหนึ่งกล่าวถึงความยากลำบากในการคิดวิธี

ถ่ายทอดแนวทางการบรรเลงเครื่องดนตรีต่าง ๆ มาเป็นโน้ตเพลง โดยเฉพาะตะโพน เป็นตัวสร้างปัญหามากที่สุดในการหาสัญลักษณ์มาบันทึก เพราะสามารถปฏิบัติได้ถึง 11 เสียงแตกต่างกัน ท่านต้องใช้เวลาดึงประมาณปีเศษ จึงคิดโน้ตตะโพนทั้งหมดออกมาได้ โดยแก้ปัญหาเรื่องลดจำนวนโน้ต 5 เส้นของสากลเหลือเพียง 3 เส้น เพราะใช้เป็นตัวแทนหน้าท่ง (หน้าใหญ่) และหน้ามัด (หน้าเล็ก) โดยบันทึกเสียงของแต่ละหน้าอยู่ระหว่างเส้นโน้ต หน้าท่งเสียงต่ำอยู่ช่วงล่าง และหน้ามัดเสียงสูงกว่าอยู่ช่วงบน หากจะเล่นด้วยกันก็บันทึกทั้งสองหน้าในลักษณะโน้ตชั้นคู่เสียง แล้วคิดหาเครื่องหมายกำกับโน้ตระบุเสียงตะโพนที่มีชื่อเรียกต่างกันไป เมื่อแก้ปัญหาการบันทึกโน้ตเช่นนี้ได้แล้ว ท่านได้ถ่ายทอดความรู้นี้ให้แก่ขุนสาเนียงชั้นเชิง ดังนั้นขุนสาเนียงชั้นเชิง จึงได้ทำหน้าที่บันทึกตัวโน้ตแนวตะโพน กลอง และเครื่องประกอบจังหวะ พร้อมกับทำหน้าที่ลอกคัดโน้ตและบรรเลงทดลองอีกด้วย

วิธีการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลในครั้งนี้ ต้องระดมกำลังคน กำลังสมอง รวมทั้งความพากเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาาน เมื่อเจ้าหน้าที่แผนกดุริยางค์ไทยได้บอกท่านองเพลงแล้ว เจ้าหน้าที่แผนกดุริยางค์สากลก็จดบันทึกเป็นโน้ตสากลลงไป การบอกเพลงและจดบันทึกเพลงนี้ดำเนินการตามแนวทางของวงปี่พาทย์ เพราะถือกันว่าทางของปี่พาทย์เป็นทางหลักและกว้างขวาง

ขั้นตอนของการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล สรุปได้ดังนี้ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2494: 46)

1. บันทึกตามแนวฆ้องใหญ่ แล้วให้คณะกรรมการตรวจสอบดูก่อน เพราะฆ้องวงใหญ่เป็นหลักของวงปี่พาทย์
2. เมื่อคณะกรรมการรับรองว่าถูกต้องแล้ว จึงบันทึกแยกตามแนวของเครื่องดนตรีแต่ละเครื่อง เช่น ปี่, ระนาดเอก, ระนาดทุ้ม, ฆ้องวงเล็ก, ตะโพน, กลองและฉิ่ง เป็นต้น โดยถือเอาแนวฆ้องวงใหญ่เป็นหลัก คุรุมนตรี ตราโมท (2525: 49) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า เจ้าหน้าที่ผู้บอกท่านองเพลงทางระนาดเอก ก็มีผู้บันทึกโน้ตทางระนาดเอก โดยเฉพาะ ผู้บอกทางฆ้องวงใหญ่ก็มีผู้บันทึกโน้ตตามทางของฆ้องวงใหญ่โดยเฉพาะ จับคู่กันเป็นคู่ ๆ ไป เมื่อได้บันทึกครบทุกสิ่งในวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่แล้ว จึงนำมาตรวจสอบโดยคณะกรรมการ
3. เมื่อบันทึกโน้ตเสร็จแล้ว ก็ทดลองให้นักดนตรีสากลผู้ไม่มีความรู้ทางเพลงไทยร่วมกันบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสากลไปตามตัวโน้ตที่จดไว้ นั้น และเพื่อให้คณะกรรมการ

ฟังตรวจสอบความผิดถูกได้ง่าย จำเป็นจะต้องเลือกคัดเอาผู้บรรเลงที่รู้แต่โน้ตสากล แต่ไม่รู้เพลงไทยให้เป็นผู้บรรเลง จะได้บรรเลงไปตามตัวโน้ตจริง ๆ มิให้บรรเลงไปตามอุปาทาน บิดเหนียวด้วยความทรงจำของตนแต่เดิมอย่างผู้ที่มีความรู้เพลงไทย

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงตามตัวโน้ตที่จดไว้ให้คณะกรรมการฟังและตรวจสอบในครั้งนั้น ใช้เครื่องดนตรีสากลดังต่อไปนี้ เป็นเครื่องบรรเลง

1. แนวปี่ใน ใช้บรรเลงด้วย ไวโอลินกับวิโอลา
2. แนวระนาดเอก ใช้บรรเลงด้วย เปียโน
3. แนวระนาดทุ้มไม้ ใช้บรรเลงด้วย เปียโน (ต่ำ คู่ 8)
4. แนวระนาดทุ้มเหล็ก ใช้บรรเลงด้วย เปียโน (ต่ำ คู่ 8)
5. แนวฆ้องวงใหญ่ ใช้บรรเลงด้วย ระนาดทองเหลืองฝรั่ง
6. แนวฆ้องวงเล็ก ใช้บรรเลงด้วย เซเลสต้า

ส่วนเครื่องหนังและเครื่องประกอบจังหวะอื่น ๆ ต้องใช้เครื่องดนตรีไทยแท้ ๆ ให้จังหวะประกอบการบรรเลง

4. ถ้าคณะกรรมการตรวจสอบฟังดูแล้ว เห็นว่าขาดตกบกพร่องไปก็ให้จดเพิ่มเติมไว้ให้ครบถ้วน ถ้าสงสัยว่าเพลงใดจะเกินเลขไป เช่น เอาเพลงอื่นมาต่อท้ายเพลงนี้ ก็ต้องพิจารณาถกเถียงหาความถูกต้องจนเป็นที่ตกลงกัน แล้วให้ตัดทอนเสีย หรือให้แก้ไขจนเข้ากันได้ถูกต้องก็ให้เข้าหมวดเข้าชุดกัน เจ้าหน้าที่ผู้จัดบันทึกก็ต้องแก้ไขจัดบันทึกเสียใหม่ให้เป็นไปตามมติของคณะกรรมการ และให้เจ้าหน้าที่บรรเลงให้ฟังใหม่ เมื่อเห็นว่าถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ก็เก็บรักษาไว้เป็นแบบฉบับต่อไป (ธนิต อยู่โพธิ์, 2494: 47)

นับว่า การจัดบันทึกครั้งนี้กระทำอย่างละเอียดถี่ถ้วน รอบคอบมาก ถือว่าเป็นงานที่ได้มาตรฐานอย่างแท้จริง ควรที่จะได้นำความรู้เหล่านี้ไปถ่ายทอดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

จากการสำรวจค้นคว้าของอานันท์ นาคคง และคณะ (2536: 4-13) พบว่า เพลงไทยที่บันทึกเป็นโน้ตสากล ระหว่างปีพ.ศ. 2479-2485 จำแนกได้ 5 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. กลุ่มเพลงเรื่อง บันทึกระหว่าง พ.ศ. 2479-2481 และพ.ศ. 2484-2485 จำนวน 29 เรื่อง ได้แก่ เพลงเรื่องเต่าทอง ฝรั่งรำเท้า มอญแปลง เต่ากินผักบึง เป็นต้น

2. กลุ่มเพลงเสภา (เพลงเถาและเพลง 3 ชั้น) บันทึกระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 จำนวน 131 เพลง บางเพลงมีชื่อเดียวกัน แต่สำนวนเพลงต่างกัน เพลงในกลุ่มนี้ บันทึกรครบทุกแนวมี 12 เพลง ได้แก่ ทอยเขมรเถา พม่าห้าท่อนเถา บุษลินเถา ทอยนอกเถา ทอยในเถา จะเข้หางยาว 3 ชั้น เป็นต้น บันทึกเฉพาะแนวมี้องวงใหญ่มีมากที่สุด ได้แก่ เพลง สุรางค์จำเรียง 3 ชั้น ม่านม้วยเชียงตา เขมรละออองค์เถา ขอมเงินเถา ขอมทรงเครื่องเถา เขมรราชบุรี 3 ชั้น เขมรทวงเถา เขมรโพธิสัตว์เถา แขกกฤตเถา ด้นเพลงฉิ่ง 3 ชั้น แขกต๋อยหม้อเถา ไม้คั้ง 3 ชั้น เป๊ยะ 3 ชั้น ออกทะเลเถา เป็นต้น นอกนั้นบันทึกเฉพาะแนว บางเครื่อง เช่น เขมรไทรโยค 3 ชั้น อาเฮียบเถา เป็นต้น

3. กลุ่มเพลงตับ บันทึกระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 จำนวน 8 ตับ บันทึกรครบทุกแนว คือ ตับชินเตอร์วิลลา ตับดาวดั่งส์ ตับเจริญศรี และตบนิทราชาคริต นอกนั้นไม่ครบทุกแนว คือ ตับเขมร ตับมโหรี (ตบด้นเพลงฉิ่ง) ตับคาวี ตอนเผาพระขรรค์ และตบราชาธิวาส ตอนสมิงพระรามอาสา

4. กลุ่มเพลงหน้าพาทย์ บันทึกระหว่าง พ.ศ. 2479-2484 จำนวน 41 เพลง ที่บันทึกครบทุกแนว มี 5 เพลง ได้แก่ สาธุการกลอง เสมอเถร เสมอเข้าที่ เสมอสามลา และกราวนอก ส่วนมากบันทึกเฉพาะแนวมี้องวงใหญ่ ได้แก่ กุ๊กพาทย์ ละครพระปรคนธรรพ์ บาทสกุณี ละครนายณ์บรรทมสินธุ์ องค์พระพิราพ โคมเวียน เป็นต้น บันทึกเฉพาะแนวบางเครื่อง ได้แก่ ละครเสือบ ละครเนง ละครพระลักษณ์ ละครสำเร็จ เป็นต้น

5. กลุ่มเพลงพิเศษหรือเพลงเดี่ยว บันทึกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 มีเพลงเดี่ยว คือ เพลงมุล่ง เป็นทางเดี่ยวปี่ใน

จากรายการเพลงที่บันทึกไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีการบันทึกเพลงไว้มากมาย หลากหลาย ทั้งเพลงเก่าโบราณและเพลงแต่งใหม่ในยุคนั้น กลุ่มเพลงเสภาถูกบันทึกไว้มากที่สุด และเพลงในกลุ่มนี้มีผลงานที่ครูมนตรี ตราโมท ประพันธ์ไว้หลายเพลง เช่น ขอมเงินเถา ขอมทรงเครื่องเถา แขกกฤตเถา แขกต๋อยหม้อเถา เป็นต้น จึงเป็นที่แน่ใจได้ว่า นิตเพลงเหล่านี้จะสามารถบันทึกสำนวนหรือทางเพลงได้ถูกต้องตรงกับที่ท่านแต่งไว้อย่างสมบูรณ์ เป็นการสืบทอดความรู้โดยตรงที่ให้ผลดีคุ้มค่ายิ่ง

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ ระเบียบแรกจะเป็นการบันทึกเพลงเรื่องก่อน ต่อมาจึงบันทึกเพลงหน้าพาทย์ แล้วก็เพลงเสภาหรือเพลงในอัตราต่าง ๆ และเพลงขับ ส่วนเพลงเดี่ยวเพียงจะบันทึกในที่สุดท้ายและมีเพียงเพลงเดี่ยว การที่บันทึกเพลงเรื่องก่อนนั้น อาจจะเป็นเพราะสมัยโบราณนั้น นักดนตรีนิยมผู้ที่ได้เพลงเรื่องมาก ถือว่าเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง เพราะเพลงต่าง ๆ ที่เรานำมาร้องมาบรรเลงหรือนำมาแต่งเป็น 3 ชั้นกันนั้น โดยมากมักจะอยู่ในเพลงเรื่องทั้งสิ้น (มนตรี ตราโมท, 2511: 7-8) เพลงเรื่องจึงเป็นเพลงพื้นฐานสำคัญมากที่นักดนตรีไทยทั้งหลายไม่ควรมองข้าม และควรศึกษาให้แตกฉาน จดจำให้แม่นยำ อันจะเป็นประโยชน์ยิ่งในการแต่งเพลงขับ แต่ในปัจจุบัน นักดนตรีไทยรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจ เพราะเห็นว่าเพลงเรื่องเป็นเพลงพื้น ๆ सानวนเรียบง่าย พื้น ๆ บางคนถึงแม้ว่าจะต่อเพลงไปแล้วก็มักจะลืม และนิยมเสาะแสวงหากันแต่เพลงเดี่ยวเพื่ออวดฝีมือกัน ทั้ง ๆ ที่บางคนฝีมือยังไม่ถึงขนาดที่ควรจะต้องเพลงเดี่ยวเลย (สมาน น้อยนิคย์, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2539) อันนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่งในการสืบทอดเพลงไทยที่ควรจะต้องปรับปรุงแก้ไข แท้จริงแล้วผู้เรียนควรจะปรับฐานให้แน่นเสียก่อน แล้วจึงค่อย ๆ เรียนรู้ต่อยอดขึ้นไปตามลำดับขั้นดังที่ครูสมัยก่อนได้ประพฤติปฏิบัติมา ผู้เรียนก็จะประสบผลสำเร็จด้วยดี ฉะนั้นหากเพลงเรื่องเหล่านี้ได้แพร่หลายออกไป ผู้เรียนมีโอกาสนำไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ก็น่าจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยบรรเทาปัญหานี้ได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้สำรวจโน้ตเพลงไทย ที่ห้อง "มนตรี ตราโมท" ห้องสมุดดนตรี "พุทธระหม่อมสิรินธร" พบว่า มีโน้ตเพลงที่นำออกมาเผยแพร่เป็นเพลงเรื่อง 9 เรื่องเท่านั้น โดยถ่ายสำเนาเข้าเล่มเป็นชุด ๆ โน้ตเพลงเหล่านี้เขียนด้วยดินสอตำลงในกระดาษโน้ต 5 เส้นของกองดุริยางคศิลป์ แผนกตำรา แต่ละเพลงจะลงบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ เช่น ราชานามผู้บอกเพลง ผู้จดโน้ต ผู้คัดลอกโน้ต และระบุนวันเดือนปีที่จดหรือที่ประชุมลงมติ ซึ่งข้อความเหล่านี้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์นัก และบางทีก็เลือนหายไปด้วย ข้อมูลเท่าที่ปรากฏให้เห็นเป็นตัวอย่างมีดังนี้คือ

1. เพลงเรื่องสองไม้ประสาททอง ฉบับรวมเครื่อง เขียนนวนอน มี 35 หน้า บันทึกไว้ว่า "มติแล้วแต่วันที่ 3/6/81" มีลายมือเขียนชื่อเจ้าหน้าที่กำกับไว้ดังนี้

แนวปี่ใน	หมื่นคันตริการเจนจิต		
แนวระนาดเอก	พระประณีตวรศัพท์	บอก	พิสมัย จด
แนวมโหรีวงใหญ่	หลวงประดิษฐไพเราะ	บอก	

แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ	บอก		
แนวระนาดทุ้มไม้	สวัสดิ์ บมะคุปต์	บอก	ศรี จด	17/4/81
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	สวัสดิ์ บมะคุปต์	บอก	ศรี จด	17/4/81
แนวตะโพน	ขุนสำเนียงชั้นเชิง	บอกและจด		

2. เพลงเรื่องสองไม้ประสาททอง ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวตั้ง มีบันทึกที่
ปกว่า "สรุปแล้ว 24/6/81"

แนวปี่ใน	5 หน้า	อุดม คอนทรัพย์	ลอกคัด	ลงวันที่ 23/8/81
แนวระนาดเอก	5 หน้า	กมล แพทพคุณ	เขียน	
แนวระนาดทุ้มไม้	6 หน้า	แวว คำวิหังสิงห์	ลอกคัด	ลงวันที่ 23/5/81
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	6 หน้า	เจือ นิมอ่อน	ลอกคัด	ลงวันที่ 23/5/81
แนวม้องวงเล็ก	-			
แนวม้องวงใหญ่	(เพิ่มเติม) 6 หน้า	หลวงประดิษฐไพเราะ	บอก	บุญธรรม จด ลงวันที่ 2/8/80

3. เพลงเรื่องทะเลแยกलयโชนและล่องเรือ ฉบับรวมเครื่อง เขียนแนวนอน
71 หน้า มติแล้วเมื่อ 6/11/79 เขียนแยกไว้เป็น 2 คอน คือ

3.1 เพลงเรื่องทะเลแยกलयโชน จำนวน 52 หน้า

แนวปี่ใน	เทียบ คงลายทอง	บอก		
แนวระนาดเอก	พระเพลงไพเราะ	บอก	พิสมัย จด	
แนวม้องวงใหญ่	หลวงศรีวาที	บอก	ทรัพย์ จด	
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ	บอก	ศรี จด	
แนวระนาดทุ้มไม้-ระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม	บอก	บุญเชื้อ จด	
แนวตะโพน	พระพาทย์บรรเลงรมย์	บอก		

3.2 เพลงเรื่องล่องเรือ จำนวน 19 หน้า

แนวปี่ใน	เทียบ คงลายทอง	บอก	สนิท ลอก	ลงวันที่ 26/10/79
แนวระนาดเอก	-		สนิท ลอก	ลงวันที่ 26/10/79
แนวม้องวงใหญ่	หลวงประดิษฐไพเราะ	บอก	พิสมัย จด	
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ	บอก	ศรี จด	

แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก	บุญเอื้อ จด
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท	บอก	บุญเอื้อ จด
แนวตะโพน	พระพาทย์บรรเลงรมย์	บอก	

4. เพลงเรื่องทะเลแยกलयไนน์และล่องเรือ ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวตั้ง

83 หน้า

แนวปี่ใน	13 หน้า	พิสมัย เขียน	ลงวันที่ 13/2/79
		สนิท ลอก	ลงวันที่ 27/11/79
แนวระนาดเอก	15 หน้า	พิสมัย เขียน	ลงวันที่ 13/2/79
		ขุนสมานเสียงประจักษ์ ตรวจแก้	
		สนิท ลอก	ลงวันที่ 26/10/79
แนวฆ้องวงใหญ่	19 หน้า	พิสมัย เขียน	ลงวันที่ 13/2/79
		ทรัพย์ เขียน	ลงวันที่ 19/10/79
แนวฆ้องวงเล็ก	14 หน้า	กมล เขียน	ขุนสมานเสียงประจักษ์ ตรวจแก้
แนวระนาดทุ้มไม้	11 หน้า	พิสมัย เขียน	ลงวันที่ 13/2/79
		ศรี เขียน	ลงวันที่ 27/11/79
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	11 หน้า	กมล เขียน	

5. เพลงเรื่องเต่าทอง ฉบับรวมเครื่อง เขียนแนวนอน 47 หน้า

แนวปี่ใน	เทียบ คงลายทอง	บอก
แนวระนาดเอก	พระประณีตวรศัพท์	บอก
แนวฆ้องวงใหญ่	ขุนสมานเสียงประจักษ์	บอก
แนวฆ้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์	บอก
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท	บอก
		บุญเอื้อ จด
แนวตะโพน	ขุนสำเนียงชั้นเชิง	บอก

6. เพลงเรื่องเต่าทอง ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวตั้ง

แนวปี่ใน	11 หน้า	ศรีโพธิ์ เขียน	เริ่มวันที่ 1/10/79
		สนิท ลอก	ลงวันที่ 27/11/79

แนวระนาดเอก	12 หน้า	สำเภา	เขียน	ขุนสมานเสียงประจักษ์	ตรวจแก้
		สนิท ลอก		ลงวันที่ 26/10/79	
แนวม้องวงใหญ่	10 หน้า	สำเภา	เขียน		
แนวม้องวงเล็ก	13 หน้า	สำเภา	เขียน	ขุนสมานเสียงประจักษ์	ตรวจแก้
แนวระนาดทุ้มไม้	12 หน้า	ศรี	เขียน	ลงวันที่ 19/10/79	
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	11 หน้า	ศรี	เขียน	ลงวันที่ 25/10/79	

7. เพลงเรื่องฝรั่งรำเท้า มีทั้งแยกเครื่องและรวมเครื่องอยู่ในเล่มเดียวกัน รวม 101 หน้า

7.1 ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวตั้ง

แนวปี่ใน	15 หน้า	ลงมติแล้ววันที่ 21/11/79
แนวระนาดเอก	15 หน้า	สำเภา เขียน ลงมติแล้ว 21/11/79
แนวม้องวงใหญ่	17 หน้า	
แนวม้องวงเล็ก	16 หน้า	สมจิตต์ เขียน
แนวระนาดทุ้มไม้	16 หน้า	สมจิตต์ เขียน ลงวันที่ 18/11/79
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	15 หน้า	

7.2 ฉบับรวมเครื่อง เขียนแนวนอน หน้าปกบันทึกไว้ว่า "มติแล้วแต่วันที่ 23/10/79"

แนวปี่ใน	เทียบ	คงลาบทอง	บอก
แนวระนาดเอก	พระเพลงไพเราะ		บอก
แนวม้องวงใหญ่	หลวงศรีวาทิต		บอก ทรัพย์ จด
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์		บอก
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท		บอก
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท		บอก
แนวตะโพน	พระพาทย์บรรเลงรมย์		บอก

8. เพลงเรื่องพระรามเดินดง ฉบับแยกเครื่องและรวมเครื่องอยู่ในเล่มเดียวกัน รวม 101 หน้า

8.1 ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวตั้ง มี

แนวปี่ใน	11 หน้า สนิท, สำเภา เขียน ลงวันที่ 20/7/79
แนวระนาดเอก	10 หน้า สนิท, สำเภา เขียน ลงวันที่ 20/7/79
แนวม้องวงใหญ่	8 หน้า มติแล้ววันที่ 21/11/79
แนวม้องวงเล็ก	14 หน้า
แนวระนาดทุ้มไม้	12 หน้า สนิท, สำเภา เขียน ลงวันที่ 20/7/79
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	10 หน้า สนิท, สำเภา เขียน ลงวันที่ 20/7/79

8.2 ฉบับรวมเครื่อง หน้าปกบันทึกไว้ว่า "ตรวจสอบสำเร็จ

ในที่ประชุมกรรมการ วันที่ 19 ธ.ค. 79"

แนวปี่ใน	-	
แนวระนาดเอก	พระเพลงไพเราะ	บอก
แนวม้องวงใหญ่	พระประณีตวรศัพท์	บอก ทริพย์ จด.
แนวม้องวงเล็ก	-	ทริพย์ จด
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท	บอก

9. เพลงฉิ่งพระฉัน ฉบับรวมเครื่อง 126 หน้า

แนวปี่ใน	เทียบ คงลายทอง	บอก
แนวระนาดเอก	พระเพลงไพเราะ	บอก ศรี จด ลงวันที่ 11/10/79
แนวม้องวงใหญ่	หลวงศรีวาทิต	บอก ทริพย์ จด ลงวันที่ 10/5/79
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ	บอก ทริพย์ จด
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก ฉะอ้อน จด ลงวันที่ 27/5/79
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท	บอก บุญเอื้อ จด
แนวตะโพน	พระพาทย์บรรเลงรมย์	บอก

10. เพลงเต่ากินผักบึง ฉบับรวมเครื่อง 81 หน้า หน้าปกบันทึกไว้ว่า

"ให้ถือเป็นต้นฉบับต่อไป 15/2/2480"

แนวปี่ใน	เทียบ คงลายทอง	บอก บุญเอื้อ จด
แนวระนาดเอก	พระประณีตวรศัพท์	บอก พิสมัย จด

แนวม้องวงใหญ่	หลวงศรีวาทีต	บอก	ทรัพย์ จด
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์	บอก	ทรัพย์ จด
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก	บุญเชื้อ จด
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	บุญธรรม ตราโมท	บอก	ศรี จด
แนวตะโพน	พระพาทย์บรรเลงรมย์	บอก	

11. เพลงเต่ากินผักขี้ ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวดัง

แนวม้องวงใหญ่	14 หน้า	สนธิ์ ลอก	
แนวระนาดเอก	14 หน้า	พิสมัย, สมพงศ์	เขียน สนธิ์ ลอก
แนวม้องวงใหญ่	15 หน้า	สนธิ์	เขียน
แนวม้องวงเล็ก	14 หน้า	สนธิ์	ลอก
แนวระนาดทุ้มไม้	13 หน้า	สนธิ์	ลอก
แนวระนาดทุ้มเหล็ก	13 หน้า	สมจิตต์	เขียน สนธิ์ ลอก ลงวันที่ 4/12/79
แนวเครื่องตี (ตะโพน เปิงมาง ฉิ่ง ฉาบเล็ก โหม่ง ฉาบใหญ่ กลองทัด)	35 หน้า	บุญยนต์ กัด	ลงวันที่ 26/6/81

12. เพลงเรื่องท้าวขวัญ ฉบับรวมเครื่อง เขียนแนวนอน ถ้วยสำเนาลงกระดาษขนาด A4 สันนิษฐานว่าคงจะใช้เป็นต้นฉบับที่กรมศิลปากรนำไปพิมพ์ ในปี พ.ศ. 2498

13. เพลงเรื่องท้าวขวัญ ฉบับแยกเครื่อง เขียนแนวดัง ไม่ได้บันทึกรายละเอียดอะไรไว้ นอกจากระบุว่า แนวระนาดทุ้มไม้ ศรี เขียน

14. เพลงเรื่อง มอญแปลง ฉบับรวมเครื่อง เขียนแนวนอน 106 หน้า มติให้ใช้ ลงวันที่ 17/4/80

แนวม้องวงใหญ่	เทียบ คงลายทอง	บอก	บุญเชื้อ จด
แนวระนาดเอก	พระประณีตวรศัพท์	บอก	พิสมัย จด
แนวม้องวงใหญ่	หลวงศรีวาทีต	บอก	ทรัพย์ จด
	ท้ายมอญแปลง	หุ้ม บำปุษะวาทย์	บอก ทรัพย์ จด
			เริ่มเขียน 19/10/79
แนวม้องวงเล็ก	หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์	บอก	ทรัพย์ จด
แนวระนาดทุ้มไม้	บุญธรรม ตราโมท	บอก	บุญเชื้อ จด

แนวระนาดทุ้มเหล็ก บุญธรรม ตราไมท บอก ศรี จด
 ต่อด้วย ฉับเครื่องตี (ตะโพน ฉิ่ง ฉาบเล็ก โหม่ง ฉาบใหญ่)
 54 หน้า ขุนสาเนียงชั้นเชิง จด

หากพิจารณารายชื่อบอกเพลง ผู้จัดบันทึกโน้ต เท่าที่มีหลักฐานปรากฏข้างต้น จะพบว่า ครูมนตรี ตราไมท หรือ บุญธรรม ตราไมท เป็นผู้บอกท่านเองเพลงทางระนาดทุ้มไม้และระนาดทุ้มเหล็กเกือบทุกเพลง เช่น เพลงเรื่องทะเลแยกคลองโยน เพลงเรื่องเต่าทอง เพลงเรื่องเต่ากินผักบึง เป็นต้น ยกเว้นเพลงเรื่องสองไม้ประสาธทอง แสดงว่า ท่านเป็นผู้ที่ได้เพลงเรื่องมากคนหนึ่ง ถือได้ว่าท่านเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง เป็นที่ยอมรับในหมู่นักดนตรีด้วยกัน นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้จัดบันทึกโน้ตสากลทางมืองวงใหญ่ในเพลงเรื่องสองไม้ประสาธทอง อันนี้สะท้อนให้เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความสามารถในการอ่านและเขียนโน้ตสากลเป็นอย่างดี รอบรู้ทั้งทางไทยและสากลซึ่งยากที่จะหาผู้ใดมาทำหน้าที่นี้ได้เสมอเหมือน เพราะนักดนตรีไทยยุคนั้นโดยมากมักจะมี ความชำนาญเฉพาะด้านเดียว ผู้ที่เชี่ยวชาญชำนาญทั้งคูริยางค์ไทยและสากลหายากมากทีเดียว

กล่าวได้ว่า การบันทึกเพลงไทยในครั้งหลังนี้ จัดทำเป็นระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีการตรวจสอบแก้ไขให้ได้ผลงานที่ถูกต้องครบถ้วน คณะผู้ร่วมงานแต่ละท่านล้วนแต่เป็นผู้มีฝีมือเลิศ ทรงความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ กว่าจะสำเร็จได้แต่ละเพลงต้องใช้เวลาอดทนอดกลั้น ความอดุสสาหะ และความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียง จึงสามารถผ่านพ้นอุปสรรคนานาประการไปได้ ดังจะเห็นได้จากที่ ชนิด อยู่โพธิ์ (2494: 47) เล่าเบื้องหลังการทำงานระดับชาติครั้งนี้ไว้ว่า

...แท้จริงในการจัดบันทึกและการดำเนินงานเรื่องนี้มิใช่ของง่าย เพราะถ่ายเสียงที่ใช้ประสาธทางหุมาสู่ตัวโน้ตซึ่งเป็นเรื่องของประสาธทางตา เราบ่อมจะนึกรู้กันได้ดีแล้วว่า งานชนิดนี้กว่าจะทำให้สำเร็จลุกลงไปได้แต่ละบทละเพลง ก็ต้องถกเถียงกันหัวพิศหัวเหวียงจนหน้าดำหน้าแดง เคยทราบมาว่า บางคราวเกิดโกรธซึ่งกระแหนะ กระแหนะเกียงงอนกันในคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ ก็มีหลายครั้งหลายหน แต่แล้วก็ร่วมมือร่วมใจดำเนินงานต่อไปอีก...

ด้วยเหตุดังกล่าว ผลงานชิ้นนี้จึงเป็นผลงานที่มีคุณค่าสูงยิ่ง ถือว่าเป็นการจารึกวัฒนธรรมทางดนตรีของชาติไว้ให้ชนรุ่นหลังได้สืบไป เป็นมาตรฐานของเพลงไทยที่ควรแก่การนำมาศึกษาอย่างจริงจังเพื่อสืบทอดศิลปะชิ้นเอกของไทยให้กว้างขวางออกไป ดังเช่น นิสิตสาขาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้นำเพลงเรื่องเต่าทองที่ถักบันทึกไว้เป็นโน้ตสากลเมื่อปีพ.ศ. 2479 มาบรรเลงในงานครุศาสตร์คอนเสิร์ต ครั้งที่ 14 เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 โดยมีอานันท์ นาคคง และคณะ ร่วมกันอ่านโน้ต ตรวจสอบข้อมูลจากต้นฉบับ และฝึกซ้อมการแสดง (อานันท์ นาคคง, 2537: 14) งานนี้พบว่าประสบความสำเร็จงดงามในการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกมาเป็นเสียงเพลงอันไพเราะ ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้ซาบซึ้งและตระหนักถึงความตั้งใจจริง ความวิริยะอุตสาหะอันยิ่งใหญ่ของครูบาอาจารย์ที่ได้ฝากมรดกไว้ให้

เป็นที่น่าเสียดายยิ่งว่า งานบันทึกเพลงไทยนี้ก็ต้องลี้ลับเลิกลายไปโดยปริยายอีกครั้งหนึ่งในปีพ.ศ. 2485 เพราะเป็นช่วงวิกฤตที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 เพลงไทยที่บันทึกไว้ในราว 475 เพลงนั้นถูกบันทึกด้วยดินสอบนกระดาษบาง ๆ ง่ายต่อการเสื่อมสลายอย่างที่สุด ต้นฉบับเพลงเหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้ตามสภาพเดิมที่กองการสังคีต กรมศิลปากร ตลอดจนโดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ชาวต่างประเทศได้ให้ความสนใจแก่งานชิ้นนี้ โดย นาย David Morton ได้เข้ามาศึกษาและถ่ายสำเนาต้นฉบับโน้ตเพลงเหล่านี้ลงไมโครฟิล์ม 5 ม้วน (จำนวน 3,887 หน้า) เมื่อประมาณพ.ศ. 2501-2503 ปัจจุบันไมโครฟิล์มชุดนี้อยู่ที่ห้องสมุด UCLA Institute of Ethnomusicology และมีการทำสำเนาเผยแพร่ไปยังสถาบันดนตรีอื่น ๆ ด้วย (อานันท์ นาคคง, 2537: 13)

7.1.3 การจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยเผยแพร่

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรมศิลปากรซึ่งขณะนั้นนายชนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้ดำริจะพิมพ์โน้ตเพลงไทยที่บันทึกไว้ได้ราว 475 เพลง และได้ประมาณการค่าพิมพ์โน้ตทั้งหมดเป็นจำนวนเงิน 500,000-600,000 บาท (ห้าถึงหกแสนบาท) กรมศิลปากรจึงได้ขอตั้งงบประมาณเพื่อให้สามารถจัดพิมพ์เสร็จภายใน 3 ปี และในปี พ.ศ. 2493 ก็ได้รับงบประมาณจัดพิมพ์เป็นปีแรก จำนวน 100,000 บาท (หนึ่งแสนบาท) ด้วยงบประมาณจำนวนนี้ กรมศิลปากรพยายามจะพิมพ์เพลงไทยให้ได้จำนวนมากเท่าที่สามารถจัดพิมพ์ได้ และจะจัดพิมพ์จำพวกเพลงที่เป็นหลัก ๆ ก่อน เช่น ชุดโหมโรง และเรื่องทำขวัญ เป็นต้น ส่วนเพลงไทยชุดเบ็ดเตล็ดก็อาจจัดพิมพ์ขึ้นตามงบประมาณที่ได้รับ (ชนิต อยู่โพธิ์, 2494: 48-49)

ในที่สุด กรมศิลปากรก็ได้จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยออกเผยแพร่เป็นผลสำเร็จ ดังนี้

7.1.3.1 เพลงชุด "โหมโรงเย็น"

ในปีพ.ศ.2493 กรมศิลปากรได้ว่าจ้างบริษัท J. Thibouville-Lamy & Co. กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ จัดพิมพ์โน้ตสากลเพลงชุด "โหมโรงเย็น" ซึ่งมีทั้งสิ้น 17 เพลง รวมเป็นเล่ม และมีครบทุกแนว คือ พิมพ์ทั้งฉบับรวมเครื่อง (score) และฉบับประจำเครื่องต่าง ๆ ของวงปี่พาทย์ รวม 8 เล่ม พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) เป็นผู้เขียนคำอธิบายประกอบทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้ความรู้ในเรื่องบันไดเสียงของดนตรีไทย เครื่องดนตรีไทยที่ใช้ในวงปี่พาทย์เทียบกับเครื่องดนตรีสากลที่พอจะใช้แทนกันได้ และแผนผังแสดงขอบเขตและระดับเสียงของเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเพลงในวงปี่พาทย์

ตารางที่ 3 แสดงรายการหนังสือโน้ตเพลงชุดโหมโรงเย็น จำแนกตามชื่อหนังสือและจำนวนหน้า

เล่มที่	ชื่อหนังสือ	จำนวนหน้า
1	เพลงชุดโหมโรงเย็น ฉบับรวมเครื่อง (ปี่ใน ระนาดเอก, ระนาดเหล็ก ม้องวงใหญ่ ม้องวงเล็ก ระนาดทุ้ม ทุ้มเหล็ก ฉิ่ง ตะโพน กลองทัด ฉาบใหญ่, โหม่ง)	280
2	เพลงชุดโหมโรงเย็น ปี่ใน	28
3	เพลงชุดโหมโรงเย็น ระนาดเอก ระนาดเหล็ก	28
4	เพลงชุดโหมโรงเย็น ม้องวงใหญ่	28
5	เพลงชุดโหมโรงเย็น ม้องวงเล็ก	28
6	เพลงชุดโหมโรงเย็น ระนาดทุ้ม	28
7	เพลงชุดโหมโรงเย็น ระนาดทุ้มเหล็ก	28
8	เพลงชุดโหมโรงเย็น เครื่องตี	70

7.1.3.2 เพลงเรื่องชุด "ทำขวัญ"

ปลายปีพ.ศ.2497 กรมศิลปากรได้ว่าจ้างโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จัดพิมพ์เพลงเรื่องชุดทำขวัญ ซึ่งมีอยู่ 16 เพลง ครอบคลุมแนว คือ พิมพ์ทั้งฉบับรวมเครื่อง (score) และฉบับประจำเครื่องต่าง ๆ ของวงปี่พาทย์ รวม 4 เล่ม พระเจนดุริยางค์เป็นผู้เขียนคำอธิบายประกอบทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้ความรู้ในเรื่องบันไดเสียงของดนตรีไทย เครื่องดนตรีไทยที่ใช้ในวงปี่พาทย์เทียบกับเครื่องดนตรีสากลที่พอจะใช้แทนกันได้ และแผนผังแสดงขอบเขตและระดับเสียงของเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเพลงในวงปี่พาทย์ นิตเพลงชุดนี้ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2498 ดังรายการหนังสือนิตเพลงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงรายการหนังสือนิตเพลงชุด "ทำขวัญ" จำแนกตามชื่อหนังสือและจำนวนหน้า

เล่มที่	ชื่อหนังสือ	จำนวนหน้า
1	เพลงชุดทำขวัญ ฉบับรวมเครื่อง (ปี่ใน ระนาดเอก, ระนาดเหล็ก ม้องวงใหญ่ ม้องวงเล็ก ระนาดทุ้ม ทุ้มเหล็ก ฉิ่ง ตะโพน ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่, โหม่ง)	180
2	เพลงชุดทำขวัญ ระนาดเอก ระนาดเหล็ก	20
3	เพลงชุดทำขวัญ ระนาดทุ้ม	20
4	เพลงชุดทำขวัญ ม้องวงใหญ่ ตะโพน ฉิ่ง ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่/โหม่ง	60

เพลงเรื่องทำขวัญ ที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้น มีลำดับของเพลงดังต่อไปนี้

1. นางนาค
2. มหาฤกษ์
3. มหากาล
4. สังข์เล็ก (หรือสังข์น้อย)

5. มหาชัย	6. ดอกไม้ไพร
7. ดอกไม้ไพร	8. ดอกไม้ร่วง
9. พัดชา	10. บ้าบ่น
11. คู่บ้าบ่น	12. เคียงบ้าบ่น
13. มโนห์ราโอด	14. ตันกราวรา
15. กราวรา	16. ดับควันเทียน

ต่อมา ในปีพ.ศ. 2537 นิตเพลงทั้งสองชุดดังกล่าว เฉพาะฉบับรวมเครื่อง ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 2 โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ (2537: 9 และ 2537: 13) บรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม รายเดือน ได้ขออนุญาตกรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ ด้วยวิธีถ่ายแบบจากต้นฉบับเดิมทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดนตรีปี่พาทย์ไว้ให้ ป็นยงคงทนต่อไปอีกนานเท่านาน และเพื่อเผยแพร่ออกไปให้ผู้รู้ด้านต่าง ๆ ช่วยกันศึกษา แล้ว ช่วยกันสืบสานสมบัติวัฒนธรรมทางดนตรีให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

เป็นที่น่าเสียดายว่า ในหนังสือนิตเพลงทั้งสองชุดมิได้พิมพ์ รายนามผู้เกี่ยวข้องในการบันทึกเพลงเป็นนิตสากลไว้เลย แต่จากหลักฐานต่าง ๆ ดังที่ได้อีกเล่า มาแล้วข้างต้น สันนิษฐานได้ว่า เพลงชุดโหมโรงเป็นและเพลงชุดทำขวัญ ฉบับระนาดทุ้มและ ระนาดทุ้มเหล็ก น่าจะเป็นผลงานของครูมนตรี ตราโมท ที่ท่านได้บอกท่านองเพลงไว้

จะเห็นได้ชัดว่า เพลงไทยที่บันทึกลงเป็นนิตสากลมีจำนวนมากถึง 475 เพลง แต่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เพียง 33 เพลง คือ ชุดโหมโรงเป็น 17 เพลง และชุดทำขวัญอีก 16 เพลง ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณเป็นสำคัญ ซึ่งต้องเสียดำค่าใช้จ่ายในการพิมพ์สูง มาก

ต่อมาภายหลัง กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์นิตเพลงไทยอีกลักษณะหนึ่งขึ้นเผยแพร่ เรียกว่า "นิตกลาง" ซึ่งมีตีพิมพ์นิตแบบแยกเครื่องดนตรี หรือรวมเครื่อง ดังจะได้กล่าวต่อไป

7.1.3.3 โน้ตเพลงไทย เล่ม 1

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยซึ่งเป็นทางกลางขึ้น ชื่อว่า "โน้ตเพลงไทย เล่ม 1" พิมพ์ครั้งแรกจำนวน 2,000 ฉบับ เมื่อพ.ศ. 2504 เพื่อหาทุนหมุนเวียนมาจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยที่บันทึกไว้ต่อไป ดังพระราชปรารภ (2504: 6-7) ในหนังสือโน้ตเพลงไทย เล่ม 1 ตอนหนึ่งว่า

...ข้าพเจ้าเห็นสมควรสนับสนุนให้เพลงไทยที่บันทึกไว้แล้วนั้นคงไว้เป็นหลักฐานยังยืนสืบไป มิฉะนั้น งานที่ได้ดำเนินการมาแล้วจะกลายเป็นเสียแรงเปล่า และศิลปสำคัญของชาติในประเภทวิชาดนตรีไทยจะผันแปรเสื่อมสูญไป จึงได้มอบเงินให้กรมศิลปากรรับไปดำเนินการต่อไปให้สำเร็จผลสมบูรณ์ ใดยให้จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยซึ่งเป็นทางกลางขึ้นก่อนเพื่อจำหน่ายด้วยราคาข่อมเยา สำหรับที่จะใช้เป็นทุนหมุนเวียนมาจัดพิมพ์เล่มใหม่และชุดอื่น แล้วจะได้หาทางสนับสนุนให้จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยที่บันทึกไว้ครบทุกแนวในโอกาสต่อไป เพราะการจัดพิมพ์เช่นนี้ นอกจากจะดำเนินการตามความประสงค์เดิมเพื่อรักษาศิลปสำคัญของชาติไทยไว้มิให้เสื่อมสูญผันแปรไปแล้ว ยังเป็นการเผยแผ่วิชาดนตรีของไทยออกไปในหมู่ประชาชนผู้สนใจให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย...

สาระสำคัญของโน้ตเพลงไทย เล่ม 1 นี้ ประกอบด้วย โน้ตเพลงไทย 15 เพลง พร้อมทางจับร้อง และคำอธิบายเพลงทั้ง 15 เพลงดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีบทความประกอบอีก 2 เรื่อง คือ ลักษณะเพลงไทย และเพลงไทยที่มีชื่อเป็นภาษาต่าง ๆ ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ด้วย เฉพาะส่วนที่เป็นภาษาไทยนั้น ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้เรียบเรียงทั้งสิ้น รายชื่อโน้ตเพลงไทยในหนังสือเล่มนี้ ปรากฏในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงรายการเพลงไทยที่พิมพ์ในหนังสือโน้ตเพลงไทย เล่ม 1 จำแนกตาม
ชื่อเพลงและผู้ประพันธ์เพลง

ชื่อ เพลง	ผู้ประพันธ์ เพลง
1. คลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 7
2. ราตรีประดับดาว เกา	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 7
3. เขมรละออองค์ เกา	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 7
4. เขมรไทรโยก* 3 ชั้น	พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
5. แขกมอญบางขุนพรหม เกา	พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
6. เขมรราชบุรี 3 ชั้น	พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)
7. เขมรเสียบนคร เกา	หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
8. เขมรพวง เกา	หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
9. โสมส่องแสง เกา	นายมนตรี ตราโมท
10. สุดสงวน เกา	3 ชั้น ของเก่า 2 ชั้น นายกล้อย ๗ บางช้าง ชั้นเดียว นายมนตรี ตราโมท
11. แขกทพบุรี เกา	3 ชั้น นายช้อย สุนทรวาทีน 2 ชั้น ของเก่า ชั้นเดียว นายมนตรี ตราโมท
12. แขกต่อหม้อ เกา	นายมนตรี ตราโมท
13. ลาวเลี้ยงเทียน เกา	หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
14. ชรณีร้องไห้ 3 ชั้น	พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)
15. อาทิตย์ชิงดวง 2 ชั้น	พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร)

* สกตตามต้นฉบับ

โน้ตเพลงไทยและคำอธิบายเพลงทั้ง 15 เพลงข้างต้นนั้น เป็นผลงานชิ้นเดียวกับที่เคยตีพิมพ์มาก่อนแล้วในนิตยสารศิลปากรรายสองเดือน ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2504 ซึ่งครูมนตรี ตราโมท ร่วมกับนายพิชญ แซ่มบาง (นามเดิม พิสมัย แซ่มบาง) จัดทำขึ้น และนายกำจร อมรเวช เป็นผู้คัดลอกโน้ต สำหรับการพิมพ์ครั้งที่ 1 ครูมนตรี ตราโมท ก็เป็นผู้ควบคุมตรวจสอบด้วย และต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ซ้ำอีกเป็นครั้งที่ 2 ในปีพ.ศ. 2514 จำนวน 2,000 ฉบับ

ในจำนวนเพลง 15 เพลง มีเพลงที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้หลายเพลง คือ เพลงโสมส่องแสง เถา เพลงแขกต๋อมหม้อ เถา เพลงสุดสงวน ขึ้นเดียว และ เพลงแขกลพบุรี ขึ้นเดียว จึงเป็นหลักฐานที่มั่นคง และเชื่อถือได้ว่าเป็นโน้ตที่ถูกต้องตรงกับที่ผู้ประพันธ์เพลงได้แต่งไว้

โน้ตเพลงไทยเล่มนี้ ถือได้ว่า เป็นคู่มือดนตรีไทยที่สำคัญมาก เพราะได้คัดเลือกเพลงต่าง ๆ ที่แสดงถึงแบบแผนหลักของวิชาดนตรีไทยที่ครูโบราณท่านได้ประดิษฐ์ไว้อย่างแนบคายและไพเราะ ผู้ศึกษาหรือผู้สืบทอดจะได้เรียนรู้ถึงกลเม็ดเด็ดพรายที่ครูแต่ละท่านได้ฝากฝีมือและภูมิปัญญาไว้ในการประพันธ์เพลงอย่างลึกซึ้ง

7.1.3.4 โน้ตเพลงไทย เล่ม 2 และ เล่ม 3

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี กรมศิลปากรได้ดำริจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทย เล่ม 2 และเล่ม 3 ขึ้นอีก เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชพิธีกาญจนาภิเษก นำออกเผยแพร่แก่ประชาชนในราวกลางปีพ.ศ. 2540 เนื้อหาสาระที่สำคัญก็คือ โน้ตเพลงไทยและคำอธิบายเพลงส่วนที่เหลืออีก 43 เพลง ซึ่งครูมนตรี ตราโมท เคยเขียนไว้ในนิตยสารศิลปากร ระหว่างปีพ.ศ. 2500-2512

กล่าวโดยสรุป การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในรูปแบบของการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลนั้น อาศัยเวลาที่ยาวนานมาก กว่าที่จะเป็นชิ้นงานที่ได้รับการเผยแพร่ แต่ก็ เป็นงานที่คุ้มค่ามากกับเวลาที่สูญหายไป เพราะการเป็นการรักษาเพลงไทยไว้มิให้สูญ และที่สำคัญที่สุด คือ เป็นแบบแผนรากฐานแห่งการสืบสร้างวัฒนธรรมทางดนตรีของไทยให้มีความมาตรฐานยั่งยืนสืบไป สมดังที่ชนิด อยู่โพธิ์ (2494: 51) กล่าวว่า

...เมื่อเรามีโน้ตเพลงไทยของเราพิมพ์ไว้เป็นมาตรฐานแล้ว ในภายหน้าอาจเกิดเพลงไทยใหม่ ๆ จากมาตรฐานเพลงไทยเดิมที่จัดพิมพ์ขึ้นไว้นั้นอีกเป็นเอนกประการ แม้บทเพลงที่จะเกิดใหม่ ในขั้นแรก ๆ จะไม่เข้าสู่มาตรฐานที่ตีพิมพ์ แต่รสนิยมของเพลงที่เกิดจากมาตรฐานดังกล่าวนี้ ก็ย่อมจะแสดงถึงชีวิตจิตใจของคนไทยและความเป็นไปอย่างไทย ซึ่งในระยะเดียวกันอาจมีผู้อาศัยมาตรฐานจากโน้ตเพลงนั้นแล้วประพันธ์เพลงไทยขึ้นเยี่ยมขึ้นใหม่ ประกอบด้วยรสนิยมอันพึงเพราะและซาบซึ้งไว้เป็นสมบัติอันมีค่าสืบไปอีกหลายบทหลายเพลงก็ได้...

จากประสบการณ์อันยาวนานที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ร่วมงานบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลนี้ ประกอบกับท่านมีความจำดีเยี่ยม ทำให้ท่านได้มีโอกาสเรียนรู้เพลงไทยจากครูผู้มีฝีมือเลิศซึ่งมาจากสำนักต่าง ๆ กัน เท่ากับได้สั่งสมความรู้ด้านนี้จนเต็มเปี่ยม ไม่เฉพาะแต่ทางดนตรีไทยเท่านั้น แต่รวมไปถึงด้านดนตรีสากลด้วย ท่านจึงสามารถอ่านและเขียนโน้ตสากลได้อย่างชำนาญประการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ท่านได้สืบทอดแนวคิดการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลไปพัฒนาสร้างสรรค์งานอีกหลายด้านในระยะต่อมา ได้แก่ ริเริ่มบันทึกเพลงไทยทั้งทำนองเพลงและทางร้องเป็นโน้ตสากล ที่เรียกว่า "โน้ตกลาง" ใช้บรรเลงได้กับทุกเครื่องมือ ทำให้เพลงไทยแพร่หลายไปในหมู่นักดนตรีสากลด้วย ท่านได้สอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับโน้ตสากลในการสอนวิชาทฤษฎีศิลปะให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ และยังมีการเรียนการสอนวิชานี้อยู่ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ทุกแห่ง ท่านได้ใช้โน้ตสากลเป็นสื่อในการถ่ายทอดวิชาการประพันธ์เพลงไทยในระดับอุดมศึกษา ท่านได้แต่งเพลงและต่อเพลงโดยใช้โน้ตสากล ซึ่งไม่เคยมีผู้ใดใช้วิธีนี้มาก่อนเลย นอกจากนี้ ครูมนตรี ตราโมท (2537: 137) ได้ย้ำความสำคัญของการใช้โน้ตสากลว่า "การบันทึกบทเพลงให้เป็นมาตรฐานสากล คือ การใช้โน้ตสากล ปัญหานี้ต้องพัฒนาให้มาก ๆ ไม่ควรใช้วิธีเดิม เช่น ตัวเลข ควรแล้วที่จะเป็นมาตรฐานสากลที่ทั่วโลกเขาใช้กัน"

ปัจจุบัน นอกเหนือจากกรมศิลปากรจะสืบทอดแนวคิดนี้แล้ว ทบวงมหาวิทยาลัยก็เริ่มเห็นความสำคัญของแนวคิดนี้ โดยที่คณะอนุกรรมการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานดนตรีไทยเห็นว่า ความรู้ทางทฤษฎีสำหรับผู้ศึกษาดนตรีไทยนั้น ควรจะครอบคลุมทฤษฎีเบื้องต้นของดนตรีตะวันตกด้วย (คณะอนุกรรมการโครงการส่งเสริมการดนตรีไทย, 2538: 49-50)

7.2 การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในรูปของการบันทึกเพลงไทยลงแผ่นเสียง

วิธีการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท โดยทางอ้อมอีกวิธีหนึ่ง นอกเหนือจากวิธีบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลแล้ว ก็คือ การบันทึกเพลงไทยลงแผ่นเสียง นับว่า ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ทางด้านเพลงไทยให้แก่อนุชนไว้มากมาย โดยที่ท่านได้รับมอบหมายให้ร่วมจัดทำแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภาและแผ่นเสียงของกรมศิลปากร หน้าที่นี้จัดเป็นการผลิตและเผยแพร่ความรู้ทางดนตรีไทยที่ทันสมัยอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งอำนวยความสะดวกอย่างมากต่อวงการดนตรีไทยจนถึงปัจจุบันนี้ และยังเป็นการจารึกวัฒนธรรมทางดนตรีไว้มิให้สูญอีกทางหนึ่ง

7.2.1 แผ่นเสียงเพลงไทยของราชบัณฑิตยสภา

ในปีพ.ศ. 2474 นับเป็นครั้งแรกของครูมนตรี ตราโมท ที่ได้มีโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาและฝีมือของท่านไว้ในรูปของแผ่นเสียง ซึ่งเป็นการจัดทำแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา โดยบริษัทโอเดียนแห่งประเทศไทยเบอร์มันเป็นผู้บันทึกเสียง ในฐานะที่ท่านเป็นข้าราชการกรมสรรพ ท่านได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่คัดเลือกเพลงที่จะอัดเสียงและเป็นผู้ร่วมบรรเลงเพลงต่าง ๆ นอกจากนั้นท่านยังได้สร้างผลงานใหม่ทั้งบทร้องและทำนองเพลงอันอมตะไว้อีกด้วย สมัยนั้นท่านยังใช้ชื่อเดิมว่า "บุญธรรม ตราโมท" และมีอายุได้เพียง 30 ปีเศษ

การทำแผ่นเสียงราชบัณฑิตยสภาดังกล่าว สืบเนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงษาอนุภาพ องค์สภานายกราชบัณฑิตยสภาในสมัยนั้น ได้ทรงริเริ่มงานบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลและดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2474 ท่านก็ได้ทรงริเริ่มงานอัดแผ่นเสียงเพลงไทยเก็บไว้เป็นของราชบัณฑิตยสภาขึ้นอีก ด้วยทรงเห็นว่าคนไทยจะได้ฟังเพลงไทยที่ไพเราะอย่างแท้จริง และเมื่อเผยแพร่ไปยังต่างประเทศแล้ว ก็จะเป็นที่เชิดหน้าชูตาแก่ประเทศ ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงษาอนุภาพ (2506: 4-5) ทรงปรารถนาไว้ตอนหนึ่งว่า

... เมื่อฉันเป็นนายกรัฐมนตรีสภา บริษัทเยอรมันที่ทำแผ่นคราโมโฟนโอเดียน แต่งให้ช่างเข้ามาทำแผ่นคราโมโฟนเพลงไทยในกรุงเทพฯ ผู้แทนบริษัทมาขอให้ฉันช่วยสงเคราะห์ เพราะเขาเกรงว่าถ้าไปเที่ยวจ้างพวกคนร้องและคนดนตรีในพื้นที่เมืองตามอำเภอใจ หรือให้ผู้อื่นช่วยจัดการ เกรงจะไม่ได้เพลงที่เป็นอย่างดีของไทย ฉันเองก็เห็นจริงกับเขา ด้วยได้เคยฟังแผ่นเสียงที่ฝรั่งไปจ้างพวกคนร้องเชลยศักดิ์ ทำให้รู้สึกว่แล้ว เห็นว่า ถ้ารัฐบาลรับช่วยจะเป็นประโยชน์ทำให้ไทยเราเองได้ฟังเพลงที่ดีจริงๆ และเมื่อเพลงปรากฏไปถึงต่างประเทศ ก็จะเป็นเกียรติแก่เมืองไทยด้วย จึงไปพบกับเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) อธิบดีกรมมหรสพ ขออนุญาตให้พวกคนร้องและดนตรีในกรมมหรสพมารับจ้างส่งเสียงลงแผ่นคราโมโฟน ท่านก็เห็นชอบด้วยไม่ขัดขวาง แต่ยังมีงานที่จะต้องจัดประสานการกับฝรั่งและเลือกเพลงให้ทำแผ่นเสียง ตัวฉันไม่มีเวลาพอจะไปดูแลได้ จึงวานหม่อมเจ้าหญิง (เหลือ) พัฒนายุธิดาของฉัน ซึ่งเป็นผู้มีอุปนิสัยชอบดนตรีให้ทำการนั้น...

จากพระคำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชานุกาฬข้างต้น สะท้อนให้เห็นแนวพระดำริของท่านในการจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทย 2 ประเด็นที่สำคัญ คือ

1. ทรงมุ่งหวังจะให้คนไทยได้ฟังเพลงไทยที่ไพเราะอย่างแท้จริงจากฝีมือการบรรเลงของนักดนตรีอาชีพ ซึ่งก็ควรจะเป็นนักดนตรีจากกรมมหรสพ เพราะกรมมหรสพเป็นแหล่งรวมศิลปินผู้รู้ผู้ชำนาญที่มีฝีมือชั้นยอดอยู่แล้ว ถ้าได้ร่วมกันคิดร่วมกันบรรเลงก็เป็นอันวางใจได้ว่าจะได้ผลงานเพลงไทยที่มีคุณภาพสูง เป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจผู้ฟังอย่างแน่นอน และท่านก็ได้เคยเห็นตัวอย่างจากแผ่นเสียงของต่างชาติมาแล้ว ซึ่งนักดนตรีสมัครเล่น ทำให้ไม่ประทับใจผู้ฟังเลย
2. ทรงมุ่งหวังใช้แผ่นเสียงเพลงไทยเป็นสื่อสัมพันธ์กับนานาชาติ เป็นเครื่องแสดงออกให้ชาวต่างประเทศได้รับรู้ถึงภูมิปัญญาไทยที่มีมาช้านาน และเพลงไทยก็เป็นศิลปะชั้นสูงที่มีความละเอียดอ่อน มีเอกลักษณ์ไม่ซ้ำกับชาติใด ๆ ในโลก อันแสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้นชาวต่างประเทศย่อมจะให้การยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ประเทศไทย

แต่เดิมเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาสุภาพ ทรงดำริ
ทำแผ่นเสียงชุดนี้ ก็มีปัญหาดัดขัดเรื่องค่าใช้จ่ายในการจ้างผู้ทำแผ่นเสียง ดร.แอสมิส (Dr. R.
Asmlis) อัครราชทูตเยอรมัน ได้ทูลรับรองว่าจะลองพูดกับบริษัทโอเดียน (Odeon) อัดแผ่นเสียง
ในเยอรมันดูว่าเขาจะรับทำได้อย่างไร ก็ได้รับตอบว่าจะรับทำให้เปล่า ๆ ขอเพียงให้ได้ประทับ
ตราของราชบัณฑิตยสภารับรองทุกแผ่นเท่านั้น (ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, 2517: ก) งานบันทึก
แผ่นเสียงราชบัณฑิตยสภาครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของวงการดนตรีไทยจึงได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.
2474 นั้นเอง โดย ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ซึ่งมีพระนามเดิมว่าท่านหญิงเหลือ เป็นผู้จัดการ
ควบคุมการทำแผ่นเสียง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง
ตรวจกับทรงร้องบางบทพระทาน พระเจณดุริยางค์ช่วยคิดและช่วยฟังโดยตลอด (ม.จ.หญิง
พัฒนาฯ ดิศกุล, ม.ป.ป.: ก) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาสุภาพ
ได้ตรัสสั่ง ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ไว้ด้วยว่า "ถ้ามีเหตุขัดข้องที่จะต้องชี้ขาด ให้ไปทูล
ถามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้ทรงตัดสิน" (ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
2517: ข) ทั้งนี้เพราะเหตุว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงรอบรู้ลึกซึ้งและเชี่ยวชาญในการดนตรีไทย โขน และละคร เป็นอันมาก โดยเฉพาะละคร
ดึกดำบรรพ์

จากการค้นคว้าเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า เรื่องราวของการบันทึกเสียงครั้งนั้น
เริ่มด้วยการจัดพิธีไหว้ครุขึ้นที่ท้องพระโรงวังวรดิศอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาตำราจรรยาสุภาพ แล้วจึงเริ่มฝึกซ้อมและจดโน้ตสากลค่อไปทุกวัน ใช้เวลาซ้อมกันอยู่
ประมาณ 4-5 เดือน (ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, 2517: ข) จึงได้บันทึกเสียงลงบนจานเสียง
แบบซีดีซึ่งฝรั่งผู้บันทึกเสียงได้เลือกใช้สถานที่ในพระที่นั่งอิศเรศรังสรรค์พิพิธภัณฑสถานสำหรับ
พระนคร* ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล เสด็จไปควบคุมการบรรเลงอย่างพิถีพิถัน ละเอียดลออ ด้วย
พระองค์เองทุกครั้งจนเสร็จเรียบร้อยเพื่อที่จะให้ได้ผลงานชิ้นเอกที่ไพเราะน่าฟัง ดังจะเห็นได้จาก

* ชื่อ "พระที่นั่งอิศเรศรังสรรค์ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร" นี้ปรากฏในปกหนังสือ
"บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุดที่ 1" ซึ่งจัดทำโดย ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล แต่ในบันทึก
ของ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล (2517: ข) ทรงเขียนว่า "พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร"

บันทึกของ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล (2517: ก) พระธิดาองค์หนึ่งในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

... เพลงกลองโยนในบทโขนตอนพระมหาศรของสมเด็จพระยานริศา นั้น หญิงเหลือ
เขา conduct ให้ตามบทร้องว่า-

ข้างเอบข้างนิมิต เหมือนไม้ผิตข้างมีมวาน ---

ถึงบรรทัดที่ 7 ว่า - กลองชนะประโคมครึก มโหระทึกก็ก้องเสียง

แตرسั่งส่งสำเนียง นางจาเวียงเคียงข้างทรง-----

นักสิทธิ์ฤทธิรงค์ ถือทวนธงล้อมรอบมา ฯ

พอร้องถึงคำว่า กลองชนะ เขาก็ให้พิณพาทย์เขาลง ให้ได้ยินแต่เสียงกลองชนะ
ถึงมโหระทึก ก็ได้ยินแต่เสียงมโหระทึก ถึงแตرسั่งก็มีแต่เสียงแตرسั่ง ต้องคอยให้
ใครเล่นให้ถูกจังหวะ แบ่งคำร้องเธอก็ไม่ยอมให้ผิตเนื้อความ เช่น ในเรื่องซินเตอร์
ลิลว่า - ทันใดเจ้าหนุ่ม เชื้อเชิญ นาง ต้องแบ่งร้องให้ดูการรคโคลงพระราชนิพนธ์
เสียงระฆัง 2 ยามก็เอาระฆังฝรั่งตีจริง ๆ พระเจนดุริยางค์ก็เองตรงคำว่า
- หว่างเสียงใส จึงทำให้เพราะจับอกจับใจมาก...

ด้วยเจตนาอันงดงามของท่านผู้ริเริ่มและความวิริยะอุตสาหะของผู้ร่วมงาน
ทุกคนในครั้งนี่จึงสามารถบันทึกเพลงไทยลงแผ่นเสียงไว้ได้จำนวนมากถึง 140 แผ่น นับว่าการ
ทำงานบันทึกเสียงดนตรีไทยเมื่อหกสิบปีเศษล่วงแล้วนั้น เป็นงานที่สามารถระดมสรรพกำลัง ผู้มีฝีมือ
ทางดนตรี และวัสดุที่ทันสมัยที่สุดในยุคนั้นมาใช้อย่างพร้อมมูลและคุ้มค่ายิ่ง

จากหลักฐานในหนังสือ "บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุดที่ 1" ซึ่ง
ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ได้ทรงจัดพิมพ์ขึ้น ท่านได้ทรงบันทึกรายชื่อนักดนตรีไทย นักดนตรีสากล
และนักร้อง ในการอัดแผ่นเสียงครั้งนี้ไว้อย่างละเอียด ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ
ทั้งสิ้น ราชานามผู้บรรเลงดนตรีไทยมีดังนี้คือ

1. พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) ระนาดเอก, ปีพ.ศ. 2
2. หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์ (เพิ่ม วัฒนาวาทิน) นื่องใหญ่, ปีพ.ศ. 4

3. นายบุญธรรม คราโมท	ระนาดทุ้ม, ปี่พาทย์ 1
4. หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ตูรบชีวิน)	ซอด้วง (พิเศษ)
5. นายไต้ วรรณเขจร	ซอด้วง
6. นายจ่าง แสงดาวเด่น	จะเข้
7. หมื่นตันตรีการเจนจิตร (สาย สะศิผลิน)	ขลุ่ย, ปี่พาทย์ 5, ปี่ชะวา
8. นายปลั่ง วรรณเขจร	ซออู้, ปี่พาทย์ 3
9. พระหาทย์บรรเลงรมย์ (พิมพ์ วาหิน)	ตะโพน, สองหน้า, โทน, รำมะนา
10. นายจิตร เข็มกุศล	กลอง, รำมะนา
11. หลวงบำรุงจิตรเจริญ (ชูป สาคณวิสัย)	ฉิ่ง
12. ขุนสำเนียงชั้นเชิง (มล โกมลรัตนะ)	ระฆังภาค (นาฬิกา)
13. นายเชื้อ อัมพพลิน	มโหระทึก, ระฆังโฆง (นาฬิกา)
14. นายฉะอ้อน เนตตะสุตร์	พิณ
15. ขุนสังคีตศัพท์เสนาะ (ปลื้ม วิฉิน)	แตรฝรั่ง
16. นายผาด เอี่ยมสอาด	แตรฝรั่ง
17. นายโพ ทศนุต	แตรวง
18. นายแยม ทองชมพู	สังข์
19. นางรณการพิณิจ (ทองอยู่ ปุณภูมิ)	ร้องส่ง
20. นางท้วม ประสิทธิ์กุล	ร้องส่ง
21. นางลิ้นจี่ จารุจรรณ	ร้องส่ง
22. นางเลื่อน ผลาสินธุ์	ร้องส่ง
23. นายเชื้อ นักร้อง	ร้องส่ง
24. นายเลื่อน จันทรมาน	ร้องส่ง, เจริจา-
25. ขุนบำเรอจิตรจรุง (ห่อ กุปตะวาทีน)	ร้องส่ง
26. จมื่นมานิตย์นเรศร์ (เฉลิม เสวตนันท์)	พากย์, เจริจา
27. นายทรัพย์ วิเศษประภา	ผู้ช่วยเหลือ

(บทผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุดที่ 1 ม.ป.ป.: (1)-(2))

จากรายชื่อนักดนตรีข้างต้น อาจกล่าวได้ว่างานนี้ได้คัดสรรเฉพาะนักดนตรีไทยและนักดนตรีสากลที่มีฝีมือเยี่ยมมาทั้งสิ้น ครูมนตรี ตราโมท ซึ่งยังใช้นามเดิมว่า "บุญธรรม ตราโมท" ก็ร่วมบรรเลงโดยทำหน้าที่ตีระนาดทุ้มเป็นหลักและเป่าปี่พาทย์บางเพลง อันแสดงให้เห็นว่าฝีมือการตีระนาดทุ้มของท่านเป็นที่ยอมรับ และท่านยังมีความสามารถในการเป่าปี่อีกด้วย

ส่วนการคัดเลือกเพลงบรรจुแผ่นเสียงนั้น ม.จ.หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ทรงเลือกบทร้องและเพลงต่าง ๆ ร่วมกับครูดนตรีไทยทั้งหลาย และทรงมอบหมายให้ครูมนตรี ตราโมท ทำหน้าที่เลขานุการ ดังที่ครูมนตรี ตราโมท ได้เล่าไว้ในแถบบันทึกเสียงชุด "95 ปี ครูมนตรี ตราโมท" (2538) ตอนหนึ่งว่า

...การที่จะจัดเลือกเพลงหรือวิธีการอะไรต่าง ๆ นั้น สมเด็จพระยาตำราพระราชานุภาพ ได้มอบให้หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ หรือที่เราเรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า ท่านหญิงเหลือ ซึ่งเป็นผู้ที่สนพระทัยและใฝ่พระทัยในเรื่องดนตรีมากกว่าองค์อื่น ๆ ให้เป็นผู้จัดการ แล้วท่านหญิงเหลือกลับมามอบให้ข้าพเจ้าอีกทีหนึ่ง จึงเป็นเลขาน ที่จะเลือกว่าเป็นเพลงอะไรบ้างที่จะอัดเป็นแผ่นเสียงคราวนี้ ตกลงกันเสร็จแล้วก็ได้เริ่มการเลือกเพลงต่าง ๆ นี้ ก็เลือกกันในเพลง 3 ชั้นบ้าง เพลงเถาบ้าง เป็นเพลงดับเล็ก ๆ บ้าง ดับพวกตาโบลวิวงศ์เอามาอัดด้วย ข้าพเจ้าซึ่งเป็นเลขาน อยู่ จึงได้เรียบเรียงให้เรียบร้อย...

ครูมนตรี ตราโมท ได้ปฏิบัติหน้าที่เลขานุการในการคัดเลือกเพลงต่างๆ อย่างเต็มความสามารถ ประกอบกับท่านมีความเอาใจใส่ในหน้าที่การงานและมีความรับผิดชอบสูง งานต่าง ๆ ที่ท่านได้รับมอบหมายจึงบรรลุผลสำเร็จด้วยดี จะเห็นได้จากรายการเพลงที่บันทึกเสียงมีมากมาย สามารถบันทึกได้ถึง 140 แผ่น ซึ่งมีทั้งเพลงเก่าที่ไพเราะ เพลงที่กำลังจะสูญหาย เพลงหายาก และเพลงที่ท่านแต่งขึ้นใหม่ ดังรายการต่อไปนี้ (บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสถาน ชุดที่ 1, 2517)

ลำดับที่	รายการเพลง	จำนวนแผ่นเสียง
1	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระราม ได้ขึ้นพระเจ้ามณฑลเกียรติทองเรียกบุตรของตนว่าลูกเชลย จึงหนีกลับเมืองหงสาวดีตามสัญญาเดิม	5
2	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องนิทราชาคิริช ตอนวิวาท์อำมาตย์ กับนางนอชาตอลอว์ดัด	2
3	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องนางซินเตอร์วิลลา	3
4	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องสามก๊ก	3
5	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องขอมคำดิน	3
6	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าสั่งให้ไก่แก้ว ไปล่อพระลอและพระลอก็หลงตามไก่ปู่เจ้า	2
7	เพลงประกอบรูปภาพในเรื่องอุษรุต ตอนนางศุภลักษณ์อุ้ม พระอุษรุตพาหะไปหานางอุษาที่เมืองรัตน	2
8	เพลงขับเรื่องรามเกียรติ์ สิกพรหมาสตร์	8
9	เพลงขับเรื่องนารายณ์ปราบนนทก	13
10	เพลงขับเรื่องจันทกนิรี	13
11	เพลงขับเรื่องพระยศเกตุ	13
12	เพลงขับเรื่องท้าวแสนปม	16
13	เพลงขับเรื่องกาگی ตอนคนขรรค์พรบเร่งพิณ	11
14	เพลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ อีก 47 เพลง ได้แก่ โหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง เพลงราตรีประดับดาวเถา เขมรละออองค์เถา แขกกุลิตเถา นักษมีน 3 ชั้น ไส้ลมส่องแสง 3 ชั้น ค่อยรูป 2 ชั้น จีนแส 2 ชั้น เจ็ดนอก เป็นต้น และปิดท้ายด้วยเพลงสรรเสริญพระบารมี	56

เพลงประกอบรูปภาพในลำดับที่ 1-7 เป็นบทคาโบลิวังต์ (Tableau Vivantes) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้

ในจำนวนเพลงเบ็ดเตล็ดทั้ง 47 เพลงนั้น มีอยู่ 3 เพลง คือ โหมโรง คลื่นกระทบฝั่ง ราตรีประดับดาวเถา เขมระออองค์เถา เป็นพระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำแผ่นเสียงในครั้งนี้เป็นครั้งแรก ส่วนผลงานเพลงของครุมนตรี ตราโมท ที่ได้บันทึกเสียงไว้มีอยู่ 7 เพลง บางเพลงใช้บทร้องของท่าน บางเพลงใช้ทั้งบทร้องและทำนองดนตรีของท่าน ดังนี้คือ

1. บทร้องเพลงบุหลัน 2 ชั้น

เพลงบุหลันนี้เกิดขึ้นในราวปลายรัชกาลที่ 4 ครูทักได้นำเพลง "ชกมวย" ของเก่ามาแต่งขยายเป็น 3 ชั้น ทั้งทางร้องและทางดนตรี สำหรับใช้เป็นเพลงสำหรับร้องส่งโดยทั่วไป ตั้งชื่อขึ้นใหม่ว่า เพลงบุหลัน 3 ชั้น (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญู, 2523: 386) ส่วนบทร้องก็มีหลายบทด้วยกัน ครุมนตรี ตราโมท ก็ได้แต่งไว้บทหนึ่งเช่นกันโดยไม่ทราบว่าเป็นใคร แต่งเมื่อใด แต่ปรากฏอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 74 ดังนี้

ร้องบุหลัน 2 ชั้น

เผยพระแสง แลดู ดวงบุหลัน	ฉาบพรม ผ่องจรัส รัศมี
ทรงกลด สดสะอาด ปราศเมฆ	เป็นศรี ส่อง นภาพร
ยามส่อง ค้องนที ที่กระเพื่อม	แลละเลื่อม งามระยับ สลับสลอน
แสงจันทร์ จิบแสง สากศร	แสงสะท้อน สุกสะกาว ราวเงินยวง ฯ

จะเห็นว่า บทร้องข้างต้นเป็นบทร้องในอัตรา 2 ชั้น ซึ่งควรจะเป็นบทร้องในอัตรา 3 ชั้น ดังปรากฏในหนังสือฟังและเข้าใจเพลงไทย (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญู, 2523: 391) ทั้งนี้อาจเกิดจากความผิดพลาดในการพิมพ์ อย่างไรก็ตาม บทร้องนี้เป็นการพรรณนาความงามตามธรรมชาติของแสงจันทร์ยามสะท้อนน้ำในเวลาค่ำคืน แสดงให้เห็นว่า ท่านสามารถเลือกใช้คำที่ไพเราะเพราะพริ้งมาก และเหมาะสมกับความหมายของชื่อเพลง

2. บทร้องเพลงอัปสรสาอาง 3 ชั้น

ครุมนตรี ตราโมท ได้แต่งบทร้องเพลงอัปสรสาอาง 3 ชั้นไว้เมื่อใด ไม่ทราบ เพลงนี้มีแต่ 3 ชั้น ไม่มี 2 ชั้นเป็นสมุฏฐาน เวลาร้องส่งมโหรีปีพาทย์ก็ร้องท่านอง 3 ชั้น เต็ม ๆ เวลาร้องประกอบการแสดงละครก็คงใช้้อตรา 3 ชั้น แต่ตัดมาใช้เพียงครึ่งแรกของท่อนทั้ง 2 ท่อนซึ่งนับว่าเป็นเพลงที่แปลกกว่าเพลงทั้งหลาย (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลดัตต์, 2523: 518) บทร้องดังกล่าวอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 74-75 ดังนี้

ร้องอัปสรสาอาง 3 ชั้น

เพ่งพินิจ พิศร่าง นางอัปสร	กรายกร กริดเลียบ เก็บบุษผา
ถ้วนทุกนาง สอองพิศตร์ ลักขณา	เสาวภา ผ่องผิว ประไพพรณ
งามขนง ก่งรับ ไนยเนตร์	งามเกศ เกล้าเสียบ นมสวรงค์
งามปราง เปล่งกล ผลจันท์	งามสรรพ สารพวงค์ สาอางเอบ ๗

บทร้องที่ท่านแต่งข้างต้น มีความไพเราะ มองเห็นภาพความงดงามของ เหล่านางฟ้า มีความหมายเข้ากันกับชื่อเพลง และสอดคล้องกับอารมณ์ของเพลงที่นุ่มนวลอ่อนหวาน เป็นอย่างดี

3. บทร้องเพลงเทพประดม 3 ชั้น

เพลงเทพประดม 3 ชั้นนี้ ส่วนวนท่านองน่าจะเป็นของครูสอน บ้าน บางเชือกหนัง ธนบุรี ไม่ทราบว่าท่านแต่งขึ้นจากเพลงอะไร เป็นทางพื้นเรียบๆ ภายหลังครุมนตรี ตราโมท ได้แต่งเป็นทางลูกล้อลูกขัดขึ้นอีกทางหนึ่ง สำหรับบรรเลงเป็นเทียวกลับ และได้แต่ง บทร้องไว้ด้วยโดยไม่ทราบว่าแต่งขึ้นเมื่อใด (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลดัตต์, 2523: 363) แต่ปรากฏอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 75 ดังนี้

ร้องเทพประดม 3 ชั้น

บอกร ขึ้นประดม บังคมคัล	องค์พระบัฏ- จสิขร เรืองศรี
พระปร- คนธรรพ ฤทธิ	ผู้ประศาสน์ ดนตรี และล่านำ ๗

บทร้องของเพลงนี้ ก็เป็นอีกเพลงหนึ่งที่ท่านแต่งไว้อย่างมีความหมาย สอดคล้องกับชื่อเพลง อันเป็นการบูชาครุฑเทพองค์สำคัญ 2 องค์ คือ พระปัญจสิขร ผู้เป็นเลิศใน การตีตีพิณและปรีชาสามารถในทางขับลำนำ และพระปรคนธรรพ ผู้เป็นครูประสิทธิ์ประสาทวิชา การขับร้องและดนตรี

4. บทร้องและทำนองเพลงแขกกุลิต (เถา)

ครุมนตรี ตราโมท ได้แต่งเพลงแขกกุลิตทั้งบทร้องและทำนองเพลง โดย แต่งขึ้นจากเพลงแขกหนึ่ง 2 ชั้นของเก่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 และตั้งชื่อใหม่ตามภาษามลายูว่า แขกกุลิต (กุลิต แปลว่า หนึ่ง) (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลธัมภ์, 2523: 283) บทร้องนี้ ท่านได้แต่งขึ้นสำหรับใช้ขับร้องกับเพลงนี้โดยเฉพาะ ดังปรากฏอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของ ราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 78 ดังนี้

ร้องแขกกุลิตเถา

(3 ชั้น)	สายัณฑ์ ตะวันฉาย ฉายแสงส่อง บุบผาหวน อวลอบ ตระหลบฟุ้ง	ดั่งแสงทอง ส่องทอ ทิวกุ่มง กลิ่นจรุง เจริญใจ ไสสรามู
(2 ชั้น)	ตอกปะหนัน พลันคลี่ กลีบขชาย ต้นหยงร่วง หล่นพรุ ดุตระการ	กลิ่นขจาย ปนรส สุกนธ์หวาน กุหลาบบาน ชูช่อ อรชร
(ชั้นเดียว)	บุหร่งร้อง ก้องกึก อธิกป่า โกกิลลา พาคู่ สู้รังนอน	บ้างแกกเถา โผผิน เทียวบินร่อน หมุ่มมร ว่อนหา ผะกาเซบ ๗

ความหมายของเพลงนี้เป็นไปในทางชมธรรมชาติป่าเขาถ้ำเนาไม้อันร่มรื่นใน ขามเย็น จะเห็นว่า ครุมนตรี ตราโมท นอกจากจะสามารถแต่งทำนองเพลงได้อย่างน่าฟังแล้ว ยังสามารถแต่งบทร้องได้กลมกลืนกับทำนองเพลงนั้นด้วย เพิ่มความไพเราะจับใจในเพลงนั้นขึ้นอีก

5. ทำนองเพลงแขกต๋อยหม้อ (เถา)

เมื่อ พ.ศ. 2472 ครุมนตรี ตราโมท ได้นำทำนองเพลงแขกต๋อยหม้อ ของเก่า ในอัตรา 2 ชั้นและชั้นเดียว มาแต่งทำนองดนตรีและทำนองร้องใหม่ให้เป็นสำเนียงแขก ครบทั้งเถา ส่วนบทร้อง ท่านได้เลือกคำกลอนในบทเสภาเรื่องอาบุญชั้น ซึ่งเป็นคอนที่

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) เป็นผู้แต่ง แต่การใช้คำกลอนเสภามาร้องนี้ จะร้องได้โดยสะดวกก็เฉพาะในอัตรา 3 ชั้นกับ 2 ชั้นเท่านั้น ท่านจึงต้องดัดแปลงคำกลอนเสภาเฉพาะตอนที่ร้องชั้นเดียวจากกลอนที่ว่า

เพดานพรามาศประหลาดแพรว
ฉลุสลักทรงทรวดเป็นลวดลาย

ระย้าแก้วเรือนสุวรรณอันเจิดฉาย
ทั้งเจ็ดโคมแขวนรายอยู่พราวตา

ให้เป็นกาพย์ 12 เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทำนองเพลง (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์, 2523: 276-277) เพลงนี้ก็เป็นที่ยอมรับและบรรเลงกันโดยทั่วไป บทร้องเพลงนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 79 ดังนี้

ร้องแขกค้อยหม้อเถา

(3 ชั้น)	ตำเนิรพลาถ ทางมอง ทุกช่องฉาก
กนกนวม แกมมาศ ดาษเคียร	ล้วนแลหลาก ลวดลาย ระบายเขียน
ผนังเนียน ทาสี มีลายทอง
(2 ชั้น)	ติดกระจก เงามาม อยู่ตามที
ไขวิสูตร์ สองบาน พุดตาลกรอง	มีมุลิ บังไว้ มิให้หมอง
มีพู่ทอง ห้อยประจำ ล้วนคำพราว

(บทเสภาอาบุญหัน)

(ชั้นเดียว)	เพดานมาศประหลาดแพรว
ฉลุลวดประกวาดลาย | ระย้าแก้วแพรวเจิดฉาย
โคมแขวนรายอยู่พราวตา ฯ |
|-------------|---|--|

(ครุมนตรี ตราโมท ดัดแปลงจากบทเสภาอาบุญหัน)

จะเห็นได้ชัดว่า เมื่อประพันธ์เพลงขึ้นใหม่นั้น นอกจากผู้แต่งจะต้องเลือกบทร้องที่เข้ากับอารมณ์ของเพลงและสำเนียงของเพลง และยังต้องคิดปรับแต่งคำร้องให้เข้ากับทำนองเพลงอีกด้วย เพื่อให้ผู้ร้องสามารถร้องได้อย่างสนิทสนมกลมกลืนกับทำนอง คำร้องจะต้องไม่ยาวเกินไปหรือสั้นเกินไป จะทำให้เพลงนั้นไพเราะยิ่งขึ้น ฉะนั้นการเลือกใช้คำที่พอเหมาะพอดีจึงเป็นความสามารถอย่างมากของผู้แต่งบทร้อง ซึ่งแสดงว่าผู้แต่งจะต้องรอบรู้ทั้งทางด้านดนตรีและด้านฉันทลักษณ์อย่างดี

6. บทร้องและทำนองเพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น

จากการที่ครุมนตรี ตราโมท ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้คัดเลือกเพลงที่จะอัดเสียงในแผ่นเสียงชุดนี้นั้น ท่านคิดว่าควรจะแสดงฝีมือแต่งเพลงใหม่บันทึกไว้สักเพลงหนึ่ง ท่านจึงได้แต่ง "เพลงลาวดวงเดือน" ขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้น (ยังไม่ครบแถว) พร้อมกับแต่งบทร้องด้วย ให้ชื่อว่า "เพลงโสมส่องแสง" ตามความหมายของชื่อเพลงเดิม (มนตรี ตราโมท, แถบบันทึกเสียงชุด 95 ปี ครุมนตรี ตราโมท, 2538) บทร้องเพลงนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 80-81 ดังนี้

ร้องโสมส่องแสง 3 ชั้น

(ท่อน 1)	ไอ้ว่าแสงโสมส่อง แจ่มใสไพเราะ	พ่องท้วนภาภาษ สุกสอาดลอลอตา
(ท่อน 2)	พ่องแผ้วพรวิโรจน์ ใสศดหมดเมฆมา ทรงกลดโรจน์รุ่งหรือ ช่างงามแท้แซ(เอ)ยามเพ็ญ	สาดรังสีสว่างหล้า อวดทอภาเมื่อคืนเพ็ญ งามหยดบ้อบลอยดวงเด่น ส่องแสงเป็นยวนอารมณ์ (ทวน) ฯ
(ท่อน 3)	แสงเจิดเจิดฉวี บ่มีแสงใดสวยสม กระนี้หนอกระต่ายน้อย กระต่ายชะแง้แซ(เอ)บ่มี	ส่องแสงศรีสีชวนชม ไฟนิยมนิยบ่มี จึงเฝ้าชะม้อยมุ้งสะเกสี จิตต์โมตรีตอบเลยเอ (ทวน) ฯ

เพลงนี้เป็นเพลงสำเนียงลาว มีท่วงทีคมคาย อ่อนหวาน คละเคล้าด้วยความรู้สึกร่ารื่นร่าพิ้น แกรมพ้ออย่างน่าฟัง เป็นเพลงที่ได้รับความนิยมอย่างมาก แม้ในปัจจุบันก็มักจะได้ยินบรรเลงกันอยู่อย่างไม่มีรู้จักเบื่อ (ประเวช กุมุท, 2509: 26) ถือได้ว่าเป็นเพลงอมตะเพลงหนึ่ง อันบ่งบอกถึงความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญ ความละเอียดประณีตบรรจง และความสุกลมลุ่มลึกของครุมนตรี ตราโมท ทั้งทางด้านการประพันธ์เพลงและบทร้อง อย่างยากจะหาใครเทียบได้ในยุคนี้

7. บทร้องและท่านองร้องเพลงจิมเล็ก 3 ชั้น หรือเพลงจิมเล็ก 3 ชั้น
 ในปลายปี พ.ศ. 2474 ครูมนตรี ตราโมท ได้แต่งบทร้องและท่านอง
 ร้องเพลงจิมเล็ก 3 ชั้นขึ้น สำหรับอัดลงแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา โดยให้ท่านองคนตรีที่
 พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ได้แต่งไว้แล้วตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 4 (มนตรี ตราโมท
 และวิเชียร กุศลศัพท์, 2523: 312-313) บทร้องเพลงนี้อยู่ในหนังสือบทแผ่นเสียงของ
 ราชบัณฑิตยสภา ชุด 1 หน้า 82 ดังนี้

ร้องจิมเล็ก

จันทนเหล่า แลอร่าม ตามอัคคี	รัศมี สว่าง กระจ่างส่อง
ภาพที่ฉาก ปักไว้ ด้วยไหมทอง	โตคนอง หงส์พื่อน มังกรทยาน
นางบำเรอ เสนอร้อง ท่านองหวน	ขับคราญ จิมกลอ ซอประสาน
พวกขันที คอบขยับ รับใช้งาน	นำสราญ รมย์รื่น ชื่นวิญญา ฯ

บทร้องเพลงนี้ สามารถให้นม่นาวให้ผู้ได้ยินได้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามกับ
 บรรยากาศแบบจีนได้โดยง่าย สอดรับอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับท่านองเพลงสำเนียงจีนที่
 พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) แต่งไว้ ทั้งบทร้องและท่านองร้องจึงเป็นศิลปะที่เกิดขึ้น
 จากการกลั่นกรองของสติปัญญาและไหวพริบอันชาญฉลาดของผู้ประพันธ์

กล่าวโดยสรุป ครูมนตรี ตราโมท เมื่ออายุ 30 ปีเศษได้ถ่ายทอดผลงาน
 ทางด้านการประพันธ์เพลงไว้รวม 7 เพลง ในแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ซึ่งแสดงว่าเป็น
 ผลงานที่มีคุณภาพสูง เพราะได้ผ่านการพิจารณาคัดเลือกอย่างดีแล้ว ส่วนใหญ่เป็นการแสดงภูมิปัญญา
 ทางด้านการประพันธ์บทร้องของท่าน ซึ่งมีใช้เรื่องง่ายเลขในการแต่งบทร้องให้มีความดีเด่นจนถึง
 ขึ้นเป็นที่นิยม การแต่งบทร้องแต่ละเพลงนั้น ผู้แต่งไม่เพียงแต่ต้องใช้ความรู้ ความสามารถสูงทาง
 ด้านฉันทลักษณ์ในการเลือกใช้คำที่ไพเราะ มีสัมผัส สื่อความหมายได้ตามต้องการเท่านั้น หากแต่
 ต้องคำนึงถึงเพลงคัวยว่ามีลักษณะอย่างไร อันได้แก่ เพลงนั้นมีอารมณ์ของเพลงอย่างไร เช่น
 เปือกเขิน โศกเศร้า หรือร่าเริง สำเนียงของเพลงเป็นสำเนียงใด เช่น สำเนียงจีน ลาว มอญ
 หรือเขมร อัดราชองเพลงเป็นแบบใด 3 ชั้น 2 ชั้น หรือชั้นเดียว เพราะเพลงแต่ละเพลงบ่อม

มีท่านองหรือลักษณะเฉพาะ ผู้แต่งจึงต้องอาศัยความรู้แตกฉานในหลักเกณฑ์ทางดนตรีประกอบ ด้วย จึงจะสามารถแต่งบทร้องที่มีความหมายสอดคล้องกับอารมณ์ของเพลง สำเนียงของเพลง และผู้ร้องก็สามารถร้องได้สนิทสนมกลมกลืนกับท่านองเพลงที่มีจังหวะต่าง ๆ กัน ฉะนั้น บทร้องที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมมีมนั้วผู้ฟังให้เกิดจินตนาการ หรือเกิดอารมณ์คล้อยตามเพลงได้ และเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง ถือได้ว่าเป็นการสร้างสรรค์ศิลปะที่มีความสุนทรีย์อยู่ในตัวเอง

ดังจะเห็นได้จากบทร้องในเพลงบทร้องเพลงแขกค่อมหมือ ท่านก็เลือกบทจากเรื่องอาบหูชน ซึ่งเป็นเรื่องแขกเข้ากันกับสำเนียงของเพลง และยังได้ปรับคำร้องขึ้นเดียวให้สั้นลงแต่คงความหมายเดิม เพื่อให้เข้ากันกับจังหวะที่เร็วขึ้น นับเป็นเพลงที่ไพเราะมากเพลงหนึ่ง ในบทร้องเพลงจีนฉิมเล็ก 3 ชั้นก็เช่นกัน ท่านได้แต่งบทสร้างบรรยากาศแบบจีนขึ้นอย่างเหมาะสม เพราะเพลงนี้เป็นเพลงสำเนียงจีน เป็นต้น ผลงานอีกชิ้นหนึ่งที่สำคัญมาก ซึ่งท่านได้ตั้งใจผลิตขึ้นเพื่องานครั้งนี้โดยเฉพาะ ก็คือ เพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น เป็นการอวดฝีมือการแต่งเพลงของท่านให้ปรากฏสมดังเจตนารมณ์ของท่านอย่างแท้จริง เพลงเหล่านี้เป็นที่นิยมบรรเลงกันทั่วไปจนถึงทุกวันนี้ และได้มีผู้นำไปดัดแปลงบรรเลงเป็นเพลงไทยสากลจนแพร่หลายเช่นกัน อันแสดงให้เห็นเด่นชัดว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นศิลปินผู้รอบรู้แตกฉานและเชี่ยวชาญทั้งทางด้านดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ และวรรณศิลป์ เป็นอันมาก มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีความประณีตบรรจงในการประดิษฐ์ผลงานแต่ละชิ้น นับว่าวัฒนธรรมทางดนตรีได้รับการพัฒนาให้เจริญงอกงามขึ้นอีกระดับหนึ่ง

เมื่อได้บันทึกเสียงเสร็จเรียบร้อยแล้ว แผ่นเสียงชุดนี้ได้ส่งไปทำแผ่นจริงยังประเทศเยอรมันแล้วได้ส่งแผ่นตัวอย่างกลับมาเพียง 3 ชุด ชุดหนึ่งทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุดหนึ่งให้แก่ราชบัณฑิตยสภา และอีกชุดหนึ่งให้แก่ ม.จ.หญิงพัฒนาบุ ติศกุล ชุดละ 7 แผ่น 14 หน้า ส่วนการจดโน้ตสากลก็ยังคงทำต่อไปจนสำเร็จได้ 3 เล่มแล้วในเวลานั้น (ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ติศกุล, 2517: ข) งานสำคัญซึ่งก่อกำเนิดจากภูมิปัญญาและความวิริยะของผู้ร่วมงานหลายฝ่ายทำทำว่าจะบรรลุผลดังประสงค์ด้วยดี แต่ก็เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน ปีพ.ศ. 2475 ขึ้น ส่งผลกระทบอย่างมากต่อผลงานชิ้นนี้ ดังจะเห็นได้จากบันทึกของ ม.จ.พูนพิศมัย ติศกุล (2517: ค) ทรงเล่าไว้ว่า

...ผลที่ได้คือ กำลังทำโน้ตอยู่ ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 พวกเราบ้านแตกสาแหรกขาด ต่างคนต่างแยกกันไป ข้าพเจ้าเองไม่มีใครรู้ว่าอะไรอยู่ที่ไหน ทางบ้านเมืองก็กำลังมีเพลงเกิดใหม่ เช่น-เลือกสุพรรณน้อย--เป็นเพลงที่ฮิตอย่างก็กก้อง ๆ จนไม่มีผู้ใดนึกถึงแผ่นเสียงของเรานั้นเลย...

จากเหตุการณ์สำคัญที่เปลี่ยนการปกครองแผ่นดินครั้งนั้น ทำให้งานนี้หยุดชะงักไป และขาดการติดต่อกับต่างประเทศไปเป็นเวลาหลายปี แผ่นเสียงชุดนี้จึงมิได้มีการบันทึกเพื่อเผยแพร่และได้สูญหายไปหมด ทั้งต้นฉบับที่อยู่ในประเทศเยอรมันก็ถูกทำลายด้วยภัยจากสงครามโลกครั้งที่ 2 นับเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง (นามานุกรมศิลปเพลงไทย, 2532: 408) ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล (2517: ก) ทรงบันทึกถึงเหตุการณ์ที่สูญเสียทางดนตรีครั้งยิ่งใหญ่ตอนนีไว้ว่า

...เราพยายามติดต่อไปทางเมืองเยอรมันนี้ เพื่อติดตามหาแผ่นเสียงเหล่านั้น ได้ตอบว่าขอมส่งเมื่อสงคราม โหม้หมดจะไม่เหลือเลย! รวมความว่าได้ทำอย่างแสนดี และแสนจะเหนื่อย กลายเป็นไม่มีอะไรเหลือ นอกจากหนังสือเล่มที่พิมพ์ไว้นี้ หุตจันที่ไรหญิงเหลือเป็นร่องให้ทุกที่อยู่เป็นนาน เพราะเธอคิดว่าเป็นงานที่เธอได้ทำไว้ดีที่สุดในชีวิตของเธอ จึงได้สั่งไว้ว่าให้พิมพ์แจกในงานศพเธอ พร้อมทั้งรูปและเรื่องไปชวาอีกเล่มหนึ่ง เธอมีครวมไว้เรียบร้อย...

"หนังสือเล่มที่พิมพ์ไว้นี้" ซึ่งอ้างถึงในบันทึกข้างต้น หมายถึง หนังสือชื่อ "บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุดที่ 1" ซึ่ง ม.จ.หญิงทัศนายุ ดิศกุล เป็นผู้จัดพิมพ์ขึ้น และพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านเองในปี พ.ศ. 2517

อย่างไรก็ตาม แม้การบันทึกเพลงไทยในรูปของแผ่นเสียงในสมัยรัชกาลที่ 7 จะไม่ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวังจะเก็บรักษาเพลงไทยและเผยแพร่สู่ประชาชนได้ แต่เพลงนับร้อยเหล่านั้นจะสูญหายไปพร้อมกับแผ่นเสียงทั้งหมดก็หาไม่ เพราะอันที่จริงแล้ว เพลงทั้งหมดได้ถูกถ่ายถอดไปสู่ครุมนตรี ตราโมท โดยตรง ซึ่งเป็นผลดีต่อครุมนตรีเองและต่อวงการดนตรีไทย

โดยส่วนรวมในภายหลังอย่างมากด้วย กล่าวคือ การจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทยครั้งนี้ทำให้ครูมนตรี ตราโมท ได้เพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ในการบรรเลงเพลงต่าง ๆ มากมาย รวมไปถึงการขับร้องที่ถูกต้อง เทคนิคในการควบคุมวง ควบคุมการอัดเสียง โดยเฉพาะเพลง ประกอบภาพในเรื่องต่าง ๆ อันเป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ท่านสามารถจดจำได้อย่างละเอียดลออและแม่นยำ ด้วยขณะนั้นท่านมีอายุเพียง 30 ปีเศษ ความจำของท่านนับว่าดีเลิศ จึงทำให้ท่านสามารถรับถ่ายทอดศิลปะวิทยาการได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นดนตรีไทยหรือดนตรีสากล และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่ออนุชนรุ่นหลังที่จะรับสืบทอดจากท่านต่อไป ประการสำคัญที่สุดก็คือ เป็นการเปิดโอกาสให้ครูมนตรี ตราโมท ได้สร้างสรรค์ผลงานใหม่ให้แก่วงการดนตรีไทย นับว่าท่านได้พัฒนาศิลปวัฒนธรรมไทยแขนงนี้ให้เจริญก้าวหน้าขึ้นอีกระดับหนึ่ง ผลงานเหล่านี้ก็เป็นที่ยอมรับแก่ผู้ฟังโดยทั่วไปจนถึงทุกวันนี้เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 60 ปี โดยเฉพาะเพลงโสมส่องแสง ซึ่งให้เห็นชัดว่าผลงานของท่านทรงคุณค่าเพียงไร และยังสะท้อนให้เห็นความเป็นอัจฉริยะของท่านในการแต่งเพลงและการประพันธ์บทร้องที่เหมาะสมกับทำนองเพลงอีกด้วย ซึ่งยากนักที่จะหาผู้ใดกระทำได้เช่นนี้ ยิ่งในกลุ่มวัยเดียวกันด้วยแล้ว ไม่ปรากฏว่าจะมีใครเทียบได้เลย

อนึ่ง แนวคิดในการจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทยเพื่อช่วยเก็บรักษาเพลงไทยให้คงอยู่และใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ศิลปแขนงนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นนั้น ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 9 กรมศิลปากร ซึ่งมีนายชนิด อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดี ก็ได้สืบทอดแนวคิดนี้จนเป็นผลสำเร็จ โดยได้ผลิตแผ่นเสียงเพลงไทยออกมาหลายชุด ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

7.2.2 แผ่นเสียงเพลงไทยของกรมศิลปากร

ในปีพ.ศ. 2501 ครูมนตรี ตราโมท มีอายุได้ 58 ปี ดำรงตำแหน่งศิลปินเอก กองการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ท่านได้รับมอบหมายจากนายชนิด อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรสมัยนั้น ให้กองการสังคีตจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทยของกรมศิลปากรขึ้น โดยมีครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้คัดเลือกเพลง ควบคุมการฝึกซ้อม และควบคุมการบันทึกเสียง

(จิรัส อัจฉรงค์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2539) ตลอดจนเรียบเรียงประวัติเพลงลงในหนังสือ อธิบายเพลงประกอบแผ่นเสียง บริษัทกมลสุโกศล จำกัด เป็นผู้บันทึกเสียงและจัดจำหน่าย

ช่วงใกล้สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ศิลปะและวัฒนธรรมของต่างชาติถูกผลักดันเข้ามาภายในวงวิสัยทัศน์ของประชาชนชาวไทย กรมศิลปากรจึงได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะรักษาศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยให้ธำรงไว้ และในขณะที่เดียวกันก็หาทางที่จะเผยแพร่ให้แพร่หลายออกไปด้วย กรมศิลปากรจึงดำริจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทยขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะแผ่นเสียงนั้นนอกจากจะเป็นทางช่วยเก็บรักษาเพลงไทยให้คงทนถาวรแล้ว ยังอาจใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ศิลปะและสนองความต้องการของประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ ครั้นเมื่อกระทรวงวัฒนธรรมได้จัดให้แสดงละครเรื่อง อานาภาพ รวม 4 เรื่อง ณ หอประชุมกระทรวงวัฒนธรรม โดยใช้ข้าราชการศิลปินและนักเรียนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร มีรายได้เมื่อหักค่าใช้จ่ายและกุศลบริจาคต่าง ๆ แล้ว คงมีเงินเหลืออยู่อีกเป็นจำนวน 84,074.00 บาท กรมศิลปากรจึงได้นำเงินจำนวนนี้มาจัดทำแผ่นเสียงเพลงไทยชุดแรกขึ้น (ชนิด อยู่โพธิ์, 2501: คำนำ) ท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่าจะไม่มีผู้นิยมบ้าง จะจำหน่ายไม่ออกบ้าง แต่ปรากฏว่าจำหน่ายได้ปริมาณมาก ผู้ซื้อมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ กรมศิลปากรจึงได้จัดทำแผ่นเสียงชุดที่ 2, 3 และ 4 ตามลำดับภายในระยะเวลา 5 ปี ระหว่างพ.ศ. 2501-2505 เว้นระยะไปช่วงหนึ่ง จึงได้จัดทำอีก 2 ชุด ในพ.ศ. 2508 และ 2514 ตามลำดับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. แผ่นเสียงเพลงไทย ชุดที่ 1 เป็นแผ่นเสียงขนาด 10 นิ้ว ความเร็ว 78 มีทั้งสิ้น 12 แผ่น รวม 20 เพลง ประกอบด้วยเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง และเพลงระบำ ใช้ประกอบพ็อนรำ เช่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน ลาวดวงเดือน ระบำนกเขา ระบำกฤดาภินิหาร เพลงชาติ สรรเสริญพระบารมี บรรเลงและขับร้องโดยศิลปินและวงดุริยางค์ทั้งไทยและสากล เป็นต้น ออกเผยแพร่ในปีพ.ศ. 2501

2. แผ่นเสียงเพลงไทย ชุดที่ 2 เป็นแผ่นเสียงขนาด 10 นิ้ว ความเร็ว 78 มีทั้งสิ้น 12 แผ่น รวม 23 เพลง ประกอบด้วยเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง เพลงระบำ ใช้ประกอบพ็อนรำ เช่น เพลงจันทราหัด เพลงช้า เพลงเร็ว สีนวล นกขมิ้น ระบำดาวดึงส์ ระบำมฤคกระเริง ลาวกระทปไม้ ลาวคำเนินทราย อัสวสีลา มหาฤกษ์ มหาชัย เป็นต้น บรรเลงและขับร้องโดยศิลปินและวงดุริยางค์ทั้งไทยและสากล ออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2502

3. แผ่นเสียงชุดร่าวง เป็นแผ่นเสียงขนาด 10 นิ้ว ความเร็ว 78 มีทั้งสิ้น 6 แผ่น รวม 20 เพลง เช่น งามแสงเดือน รามาชิมาร่า ชาวไทย หญิงไทยใจงาม ยอดชาย ใจหาญ บุชานักรบ เป็นต้น ออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2503 พร้อมด้วยหนังสือร่าวง มีโน้ตและภาพทำร่ากับบทร้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

4. แผ่นเสียงเพลงไทยชุดลองเพลย์ (Long Play) ชุดที่ 4 เป็นแผ่นเสียงขนาด 12 นิ้ว ความเร็ว 33 1/2 มีทั้งสิ้น 6 แผ่น รวม 26 เพลง ประกอบด้วยเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง เพลงระบำใช้ประกอบฟ้อนร่า และเพลงเดี่ยว เช่น เพลงแม่ศรีทรงเครื่อง ระบำ คาวตึงส์ พญาเดิน ระบำซุ่มนุมนุ่มเฝ้าไทย แขนงมอญ ลาวคำหอม โหมโรงเย็น ห่อเรือ เชิดจีน เขมรไพรโยค อุทยานางลอย ระบำอุทิศ เป็นต้น บรรเลงและขับร้องโดยศิลปินและวงดุริยางค์ ทั้งไทยและสากล ออกเผยแพร่ในปีพ.ศ. 2505

5. แผ่นเสียงเพลงไทย ชุดลองเพลย์ ชุดที่ 5 เป็นแผ่นเสียงขนาด 12 นิ้ว ความเร็ว 33 1/2 มีทั้งสิ้น 6 แผ่น รวม 37 เพลง ประกอบด้วยเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง เพลงระบำใช้ประกอบฟ้อนร่า และเพลงเดี่ยว เช่น เพลงคลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น เทพบรรทม 3 ชั้น โหมโรงเช้า ตระนิมิต ระบำนพรัตน์ ระบำไกรลาสสำเริง ฟ้อนม่านมงคล เขมรราชบุรี 3 ชั้น แยกเชิญเจ้า เดี่ยวระนาดเอกเพลงต่อรูป 3 ชั้น เป็นต้น บรรเลงและขับร้องโดยศิลปิน และวงดุริยางค์ทั้งไทยและสากล ออกเผยแพร่ในปีพ.ศ. 2508

6. แผ่นเสียงเพลงไทย ชุดลองเพลย์ ชุดที่ 6 เป็นแผ่นเสียงขนาด 12 นิ้ว ความเร็ว 33 1/2 มีทั้งสิ้น 6 แผ่น รวม 32 เพลง ประกอบด้วยเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง เพลงระบำใช้ประกอบฟ้อนร่า และเพลงเดี่ยว เช่น เพลงราตรีประดับดาว คับนางชินเดอริลลา ระบำศรีวิชัย ระบำลพบุรี เพลงฉิ่งพระฉิ่ง เพลงพระเจ้าลอบถาด เพลงกราวในเชิด เพลงเรื่อง ทำขวัญ ไหว้ครูเสภา เดี่ยวปี่ในเพลงหกบท เป็นต้น บรรเลงและขับร้องโดยศิลปินและวงดุริยางค์ ทั้งไทยและสากล ออกเผยแพร่ในปีพ.ศ. 2514

ทุกชุดจะมีหนังสืออธิบายเพลงแผ่นเสียง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

การคัดเลือกเพลงบรรจุแผ่นเสียงเหล่านี้ ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้รับผิดชอบ ด้วย แม้ว่าท่านเคยมีประสบการณ์คัดเลือกเพลงลงแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสถานมาแล้ว แต่ในครั้งนี้นี้ ท่านเลือกเพลงที่ต่างกันออกไป กล่าวคือ ใน 4 ชุดแรก จะตัดเพลงประกอบบทละครร่าออกไป

ทั้งหมด ใช้เพลงประกอบระบำแทนซึ่งมีทั้งของเก่าและที่ท่านแต่งขึ้นใหม่ นอกนั้นส่วนใหญ่จะเป็น เพลงขับร้อง จำพวกเพลง 3 ชั้นบ้าง 2 ชั้นบ้าง การคัดเลือกเพลงดังกล่าว อาจจะเป็นเพราะ ว่าระยะเวลาในการจัดทำแผ่นเสียงทั้งสองครั้งนั้นห่างกันถึง 27 ปี สภาพสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลง ไปเป็นอันมากหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ความนิยมในการฟังเพลงประกอบละครรำตามแบบยุคเก่าลดน้อยลงไป ส่วนมากหันมานิยมฟังเพลง ละครสมัยใหม่ของหลวงวิจิตรวาทการ เช่นเรื่อง เลือดสุพรรณ น่านเจ้า อานุภาพพ่อขุนราม คำแหง เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ชื่นชอบเพลงประกอบระบำต่าง ๆ ซึ่งเคยนำออกแสดงต้อนรับแขก ต่างประเทศมาแล้วด้วย ดังนั้น จะเห็นได้ว่าครุมนตรี ตราโมท ได้คัดเลือกเพลงต่าง ๆ ซึ่งล้วน แต่เป็นที่นิยมของคนสมัยนั้น เรียกได้ว่าตรงกับความต้องการหรือรสนิยมของผู้ฟัง ในระยะหลังท่าน ก็ได้พยายามผดุงรักษาเพลงเก่าสมัยโบราณที่สำคัญ ๆ เอาไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากเพลงใน แผ่นเสียงชุดที่ ๑

นอกจากท่านจะเป็นผู้คัดเลือกบรรจุเพลงแล้ว ยังทำหน้าที่ควบคุมการฝึกซ้อม ของวงกรมศิลปากรซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ วงปี่พาทย์ไม้ نرم วงปี่พาทย์ ดึกดำบรรพ์ และวงมโหรี นักดนตรีทั้งหมดเป็นข้าราชการศิลปินในกรมศิลปากรซึ่งน่าเสียดายที่ไม่มีใ้ นันที่กรายนามของผู้บรรเลงไว้ ครุมนตรี ตราโมท ได้ร่วมบรรเลงผาภูมิมือไว้เฉพาะเดี่ยว ระนาดทุ้มเพลงเชิดจีน และเป่าขลุ่ยบ้างในบางเพลงเท่านั้น หน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของท่าน คือ เป็นผู้ควบคุมการบันทึกเสียง โดยบริษัทกรมหลวงสุโขศล จำกัด เป็นผู้บันทึกและจัดทำแผ่นเสียงออก จำหน่าย ผลปรากฏว่าแผ่นเสียงทุกชุดเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟังทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ดังที่ ธนิต อยู่โพธิ์ (2505) กล่าวไว้ในคำนำของหนังสืออธิบายเพลงและบทร้องแผ่นเสียง ชุดที่ 4 ว่า

...ก็มีผู้สนใจต้อนรับศิลปินค่านีของไทยเป็นอย่างดี แม้ไม่มุ่งค้ากำไร แต่ก็ปรากฏว่า แผ่นเสียงที่ทำออกไปจำหน่ายได้ปริมาณมากทุกชุด จนสามารถถอนทุนที่ลงไปคืนมาได้ และพอมีกำไรหมุนเวียนมาลงทุนทำชุดอื่นขึ้นมาใหม่ต่อไปได้อีก โดยไม่ต้องรบกวน งบประมาณแผ่นดิน ยิ่งกว่านั้นยังปรากฏว่าทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศที่รักและชื่นชม สัมบัติศิลปะของไทย ต่างพอใจซื้อหาแผ่นเสียงเพลงไทยของกรมศิลปากรจัดส่งไปเป็น ของขวัญแก่มิตรสหาย เป็นการเผยแผ่ให้ชาวโลกได้รู้จักศิลปวัฒนธรรมของไทย แพร่หลายกว้างขวางออกไปอีกส่วนหนึ่งด้วย...

อาจกล่าวได้ว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากผู้หนึ่งที่ทำให้การจัดทำแผ่นเสียงของกรมศิลปากรประสบความสำเร็จอย่างงดงามสมดังเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของเพลงไทยทั้งหลายที่ถูกบันทึกไว้ในแผ่นเสียงทุกชุดแล้ว จะพบว่า ครูมนตรี ตราโมท ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาอันลึกซึ้งแบบคาบของท่าน ทางด้านการประพันธ์เพลงและบทร้องไว้ถึง 32 เพลง ในจำนวนเพลงทั้งหมด 158 เพลง ดังแสดงไว้ในตารางที่ ๘

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๖ แสดงผลงานของครุมนตรี ตราไมท ที่ปรากฏในแผ่นเสียงเพลงไทยของกรมศิลปากร

ชุดที่	แผ่นที่	หน้า	ชื่อ เพลง	ผลงานของครุมนตรี
1	2	1	เพลงระบำนกเขา	แต่งทำนองเพลงและบทร้อง
1	2	2	เพลงกราวกลาง	แต่งทำนองเพลง
1	3	1	เพลงระบำกฤตกาภิหาร	บรรจุและปรับเพลงประกอบระบำ
1	4	1-2	เพลงระบำเทพบันเทิง	แต่งบทร้องประกอบเพลงขะวาเร็ว
1	7	2	เพลงเรื่องดวงพระธาตุ	แต่งทางเดี่ยวจะเข้
2	13	1	เพลงลาวรำตาบ	แต่งทำนองใหม่ประกอบการแสดง เรื่องพญามานอง
2	18	1	เพลงระบำมฤคระเริง	แต่งทำนองเพลงประกอบทำรำ
2	20	1	เพลงลาวกระตบไม้	แต่งบทร้อง
2	21	1	เพลงอุ่ทอง	แต่งบทร้อง
2	23	1	เพลงอัสวสีลา	บรรจุและปรับแต่งเพลงประกอบทำรำ
2	23	2	เพลงระบำดอกบัว	แต่งบทร้องประกอบการระบำ
3			เพลงงามแสงเดือน	แต่งทำนอง
3			เพลงชาวไทย	แต่งทำนอง
3			เพลงรำมาชิมารำ	แต่งทำนอง
3			เพลงคืนเดือนหงาย	แต่งทำนอง
3			เพลงดวงจันทร์วันเพ็ญ	แต่งทำนอง
3			เพลงดอกไม้ของชาติ	แต่งทำนอง
4	31	2	เพลงมอญรำตาบ	แต่งทำนอง เป็นสำเนียงมอญ
4	31	2	เพลงระบำชุมนุมเผ่าไทย	แต่งทำนองเพลงประกอบระบำ
4	35	1	เพลงเชิดจีน	บรรเลงเดี่ยวระนาดทุ้ม
4	35	2	เพลงโสมส่องแสง	แต่งทำนองเพลงและบทร้อง

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ชุดที่	แผ่นที่	หน้า	ชื่อ เพลง	ผลงานของครุมนครี
4	36	1	เพลงมยุราภิรมย์	แต่งทำนองเพลงประกอบทำรำ
5	39	1	เพลงระบำพรัดน์	แต่งทำนองเพลงและบทร้อง
5	39	2	เพลงระบำไกรลาตสำเร็จ	แต่งทำนองเพลงและบทร้อง
5	41	1	เพลงพื่อนม่านมงคล	แต่งทำนองเพลงและบทร้อง
5	41	2	เพลงจีนแสด 2 ชั้น	แต่งท่วงเตี๋ยวจะเข้
5	42	2	เพลงระบำเริงอรุณ	แต่งทำนองเพลงและร่วมแต่งบทร้อง
6	46	1	เพลงระบำทวารวดี	แต่งทำนองเพลง
6	46	1	เพลงระบำศรีวิชัย	แต่งทำนองเพลง
6	46	1	เพลงระบำลพบุรี	แต่งทำนองเพลง
6	46	2	เพลงระบำเขียงแสน	แต่งทำนองเพลง
6	46	2	เพลงระบำสุโขทัย	แต่งทำนองเพลง

จากตารางผลงานข้างต้น พบว่า ในจำนวนเพลง 32 เพลง เป็นเพลงระบำ ใช้ประกอบพื่อนรำมากที่สุด 21 เพลง รองลงมา คือ เพลงรำวง 6 เพลง ตั้งจะจำแนกต่อไปนี้

1. เพลงขับร้องและบรรเลง มี 2 เพลง คือ เพลงโสมส่องแสงกับเพลงมอญรำตาบ ท่านได้แต่งเพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น ทั้งทำนองเพลงและบทร้องเพื่อบันทึกแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภาโดยเฉพาะ แต่แผ่นเสียงนี้ได้สูญหายไป จึงได้นำมาบันทึกใหม่ในแผ่นเสียงของกรมศิลปากร ส่วนเพลงมอญรำตาบ 2 ชั้น ในแผ่นเสียงชุดนี้ ท่านได้แต่งทำนองใหม่เป็นสำเนียงมอญ บรรเลงด้วยวงดุริยางค์สากลโดยไม่มีร้อง

2. เพลงเตี๋ยว มี 3 เพลง คือ เพลงเรื่องดวงพระธาตุ เพลงเชิดจีน เพลงจีนแสด 2 ชั้น เพลงจีนแสดกับเพลงเรื่องดวงพระธาตุนี้ ท่านได้แต่งทำนองเตี๋ยวจะเข้ไว้เมื่อปีพ.ศ. 2474 และ 2477 ตามลำดับ ส่วนเพลงเชิดจีน ในแผ่นเสียงชุดนี้ ท่านได้แสดงฝีมือเตี๋ยวระนาดทึ่มเอง

3. เพลงร่าวก มี 6 เพลง คือ เพลงงามแสงเดือน ชาวไทย รำมาฆิมารำ คินเดือนหงาย ดวงจันทร์วันเพ็ญ และดอกไม้ของชาติ ท่านแต่งไว้เฉพาะท่านเองจำนวน 6 เพลงนี้เท่านั้น

4. เพลงประกอบระบำและการแสดงละคร มี 21 เพลง ท่านได้ประพันธ์ไว้หลายรูปแบบ จำแนกได้ดังนี้

4.1 แต่งเฉพาะท่านเอง มี 12 เพลง คือ เพลงกราวกลาง เพลงระบำ กฤดาภินิหาร เพลงลาวรำดาบ เพลงมฤคเริงสำหรับบรรเลงประกอบทำรำกว้าง เพลงอศวสีลา สำหรับบรรเลงประกอบทำรำม้า เพลงมยุราภิรมย์สำหรับบรรเลงประกอบทำรำหมุ่นกยุง เข้าชุดกับเพลงอศวสีลา เพลงระบำซุ่มนมเฝ้าไทยสำหรับบรรเลงประกอบการทำรำราชของชาวไทย เฝ้าต่าง ๆ ซึ่งในแผ่นเสียงชุดนี้ บรรเลงด้วยวงดุริยางค์สากล เพลงระบำโบราณคดีทั้ง 5 ชุด อันประกอบด้วย ระบำทวารวดี ระบาศรีวิชัย ระบาลพบุรี ระบำเชียงแสน และระบำสุโขทัย

4.2 แต่งเฉพาะบทร้อง มี 4 เพลง คือ ระบำเทพบันเทิง แต่งเฉพาะบทร้องของเพลงบะวาวเร็วในตอนท้ายของระบำ เพลงลาวกระทบไม้ เพลงอุ้มทอง แต่งบทร้องเป็นบทจิบระบำของเทวดา เพลงระบำดอกบัว แต่งบทร้องเป็นบทจิบระบำของหมูนางรำ

4.3 แต่งทั้งท่านเองและบทร้อง มี 5 เพลง คือ เพลงระบำนกเขา ระบำนพรัตน์ ระบำไกรลาศสำเร็จ พื่อนม่านมงคล ระบำเรืองอรุณ

แสดงให้เห็นชัดว่า ท่านมีความสามารถสูงมากในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านดุริยางคศิลป์ เพราะนอกจากจะเดี่ยวระนาดทุ้มอย่างไพเราะน่าฟังแล้ว ยังสามารถประดิษฐ์ทางเดี่ยวจะเข้ได้อีก เพลงร่าวกทั้ง 6 เพลงของท่านก็เป็นที่ยอมรับรำกันแพร่หลายทั่วประเทศ จนทุกวันนี้ ยังมีมือการประพันธ์เพลงระบำด้วยแล้ว นับว่าหาใครเทียบได้ยากมาก เพราะท่านได้แต่งไว้จำนวนมากว่าผู้ใด และเพลงที่คัดเลือกมา ไม่ว่าจะ เป็นบทร้องหรือท่านเองเพลง ล้วนแต่ไพเราะจับใจ เมื่อท่านได้ถ่ายทอดให้ผู้มีฝีมือเยี่ยมของวงดุริยางค์ไทยกรมศิลปากรแล้ว ยิ่งแลเห็นความจริงตรงตามแห่งศิลปะอันเกิดจากสติปัญญาที่เฉียบแหลมของผู้ประพันธ์ ดังนั้น ผลงานเหล่านี้จึงเป็นที่ประทับใจของผู้ฟังทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเพลงชุดร่าวกและเพลงชุดระบำสัตว์ต่าง ๆ เหมาะที่จะนำไปถ่ายทอดให้เยาวชนทั้งหลายได้เรียนรู้ตั้งแต่เด็ก เพื่อปลูกฝังศิลปะอันมีค่าอันนี้ให้ยั่งยืนถาวรสืบไป

ผลงานที่สำคัญมากอีกชิ้นหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการทำแผ่นเสียงของกรมศิลปากร คือ หนังสืออธิบายเพลงและบทร้อง สมัยนั้นเรียกว่า "สมุดอธิบายเพลง" จัดพิมพ์ควบคู่กับ แผ่นเสียงแต่ละชุด มีทั้งหมด 6 ชุด จะเห็นว่าเป็นแนวคิดเดียวกับเมื่อครั้งทำแผ่นเสียงของ ราชบัณฑิตยสภา ซึ่งม.จ.หญิงพัฒนา ยุติกุล ก็ได้พิมพ์หนังสือ "บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา" ใช้คู่กัน เพื่อบันทึกรายนามผู้บรรเลงดนตรีไทยและดนตรีสากล รวมทั้งบทร้องและชื่อผู้แต่งบท แต่ในครั้งนี้ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยเพิ่มประวัติที่มาของเพลงเข้าไป และทุกชุดจัดทำทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ทำให้ผู้อ่านทั่วโลกได้รับความรู้ภาคทฤษฎีเกี่ยวกับเพลงไทยมากขึ้น

เนื้อหาภาคภาษาไทยในหนังสืออธิบายเพลงและบทร้องแผ่นเสียง ชุดที่ 1-2 และชุดที่ 4 นั้น ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้เขียน ลำดับอธิบายความอย่างสั้น ๆ เริ่มต้นกล่าวถึง ชื่อเพลง ประเภทหรือลักษณะของเพลง ชื่อผู้แต่ง บุคสมัย และโอกาสที่ใช้บรรเลงหรือขับร้อง ต่อด้วยการระบุชื่อผู้ร้อง หรือผู้เดี่ยว หรือผู้ประสานเสียง และประเภทของวงที่บรรเลงเพลงนั้น จบด้วยบทร้องและชื่อผู้แต่งบท ดังตัวอย่างคำอธิบายเพลงระบำชุมนุมเผ่าไทยต่อไปนี้

5. เพลงระบำชุมนุมเผ่าไทย

ในการแสดงละครอนประวัติศาสตร์ เรื่อง "อาณาจักรแห่งความเสียสละ" เมื่อ พ.ศ. 2498 พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้แต่งบทร้องและจัดระบำขึ้นชุดหนึ่งเป็นระบำ เบิกโรง ให้มีผู้แสดงแต่งกายเป็นชาวไทยภาคกลาง เชื้อเชื้อไทยเผ่าต่าง ๆ มาชุมนุม รัยรำร่วมกัน และมอบให้นายมนตรี ตราโมท แต่งทำนองเพลงเข้าประกอบ ซึ่ง บางเพลง นายมนตรี ตราโมท ก็ใช้ทำนองของเพลงเก่า แต่บางเพลงก็แต่งขึ้นใหม่ กล่าวคือ เพลงของไทยลานนา ใช้เพลงแนของเก่า ของไทยใหญ่ใช้เพลงเงี้ยว ของเก่า ส่วนเพลงของไทยลานช้าง ไทยสิบสองจุไทย ไทยอาหม และทำนองตอน เชื่อมเพลงต่าง ๆ แต่งขึ้นใหม่

นภา หวังในธรรม เป็นผู้ขับร้อง

บรรเลงด้วยวงดุริยางค์สากล ของ กรมศิลปากร

บทร้องระบำชุมนุมเผ่าไทย

นี่พี่น้องของเราไทยลานนา	อยู่ด้วยกันนานมาแต่ก่อนเก่า
ได้ร่วมแรงร่วมใจคู่ไทยเรา	เป็นหงส์เผ่าญาติสนิทและมิตรแท้
นี่ไทยใหญ่อยู่ใกล้ทางทิศเหนือ	เป็นชาติเชื้อที่ชายของไทยแน่
ยังรักษาความเป็นไทยไม่ผันแปร	ขยายแผ่สาขาตระกูลไทย
นี่คือไทยลานช้างอยู่ข้างเคียง	เคยร่วมเรียงอยู่เป็นสุขทุกสมัย
แม่น้ำโขงกินเขตประเทศไว้	แต่ไม่กันดวงใจที่รักกัน
นี่พี่น้องชาวสิบสองจุไทย	เป็นพี่ใหญ่แน่แท้ไม่แปรผัน
ต้นเชื้อสายไทยน้อยแหล่งสำคัญ	ครั้งสมัยศึกตำบรบพขุนบรม
พี่น้องพวกสุดท้ายที่เข้ามา	ก็เป็นไทยชื่อว่าไทยอาหม
ล้วนเลือดเนื้อเชื้อไทยใฝ่นิยม	ให้อาณาประชาคมไทยสมบูรณ์

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ แต่ง

สำหรับหนังสือชุดที่ 2 นั้น เป็นชุดพิเศษ เพราะนอกจากมีคำอธิบายเพลง โดยสังเขปแล้ว ครูมนตรี ตราโมท ยังได้เรียบเรียงคำอธิบายลักษณะของวงดนตรีไทย ความยาว 12 หน้า มีภาพประกอบ ลงพิมพ์ไว้เป็นเรื่องแรกของชุดนี้ด้วย

แนวคิดในการจัดทำแผ่นเสียงควบคู่กับหนังสืออธิบายเพลงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษดังกล่าวนั้น นับว่าเป็นแนวคิดที่เฉียบแหลมมากในการเผยแพร่ความรู้เพลงไทยให้กว้างขวางไปทั่วโลก ผู้ฟังก็ได้รับประโยชน์มากมาย เพราะนอกจากผู้ฟังจะได้รับความเพลิดเพลินบันเทิงใจแล้ว ยังได้รู้จักเพลงไทยตามแบบฉบับที่แท้จริง เป็นการยกระดับการฟังเพลงของผู้ฟังไปในตัว ได้ทราบถึงความเป็นมาของเพลง เป็นการสร้างเสริมปัญญาแก่ผู้ฟัง ตลอดจนได้สุนทรียรสจากบทร้องอันไพเราะ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ฟังชาวไทยเกิดความซาบซึ้ง ห่วงแหน และภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมประจำของชาติยิ่งขึ้น เมื่อแพร่หลายไปถึงต่างประเทศ ก็เป็นศรีสง่าแก่ชาติด้วย

ประการสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ แผ่นเสียงพร้อมหนังสือที่ใช้ประกอบนั้น ถือได้ว่าเป็น "คู่มือครูที่ได้มาตรฐาน" หรือ "สื่อการสอน" ที่ดี เพราะได้ถ่ายทอดความรู้ทั้งภาคปฏิบัติ และภาคทฤษฎีไว้อย่างถูกต้องครบถ้วน ครูดนตรีไทยหรือครูนาฏศิลป์สามารถนำไปใช้สอนได้ทันที

ผู้เรียนก็สามารถนำไปฝึกซ้อมได้ด้วยตนเอง เพื่อเพิ่มพูนทักษะความชำนาญให้มากขึ้น อาทิ ครูนาฏศิลป์จะสอนระบำซุ่มนวมเผ่าไทย ก็ควรศึกษาจากหนังสืออธิบายเพลง เพื่อถ่ายทอดให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติที่มา ผู้แต่งทำนองเพลง ความหมายของบทร้อง ผู้แต่งบทร้อง และเมื่อจะสอนภาคปฏิบัติ ก็สามารถเปิดแผ่นเสียงเพลงนี้สำหรับฝึกซ้อมและแสดงจริงได้ แต่วิธีนี้อาจจะไม่เหมาะกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะไม่นิยมเล่นแผ่นเสียงกันแล้ว จำเป็นต้องปรับโดยบันทึกเสียงจากแผ่นเสียงลงแถบบันทึกเสียงแทน ก็จะได้ประโยชน์แก่กุลทางการศึกษาอย่างมากมายเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าแผ่นเสียงจะไม่นิยม แต่หนังสืออธิบายเพลงทุกชุดยังคงเป็นที่สนใจ สำหรับใช้ค้นคว้าอ้างอิงได้ และบางทีก็คัดลอกนำไปตีพิมพ์ในหนังสือต่าง ๆ หลายครั้ง โดยเฉพาะเรื่องลักษณะของวงดนตรีไทย ซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสืออธิบายเพลงชุดที่ 2 เป็นที่แพร่หลายมาก

สรุปได้ว่า ในการให้การศึกษาแก่มวลชนนั้น นอกจากครูมนตรี ตราโมท จะให้ความรู้ในด้านปฏิบัติแล้ว ท่านก็มีละเลยที่จะแพร่ความรู้ในด้านทฤษฎีควบคู่กันไปด้วย นับเป็นการยกระดับมาตรฐานของการศึกษาดนตรีไทยอีกทางหนึ่ง

แผ่นเสียงของกรมศิลปากร 4 ชุดแรกนั้น ผลิตขึ้นระหว่างพ.ศ. 2501-2505 ซึ่งเป็นช่วงใกล้เกษียณราชการของครูมนตรี ตราโมท ท่านได้ทุ่มเทฝีมือและความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ชัดหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารงานหรือด้านวิชาการ จนทำให้งานอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติสำเร็จลงอย่างงดงามเกินความคาดหมาย สมกับที่ท่านได้เป็นศิลปินเอกสมัยนั้น และด้วยผลงานดีเด่นของท่าน ในปีพ.ศ. 2504 ได้เลื่อนขึ้นเป็นศิลปินพิเศษคนแรกของกรมศิลปากร และในปีพ.ศ. 2505 ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย หลังจากเกษียณอายุราชการ

ข้อที่น่าสังเกต คือ หนังสือทุกชุดมิได้บันทึกชื่อบุรุษและสตรีชาวไทยและสากลไว้เลย จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้มีฝีมือเยี่ยมที่ผ่านการคัดเลือกมาแล้วทั้งนั้น

7.2.3 การสืบทอดค่านเพลงของกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มนี้

ผลงานเพลงของครูมนตรี ตราโมท ทั้งที่ปรากฏในแผ่นเสียงชุดนี้และจากแหล่งอื่น ๆ มีผู้จดจำนำไปขับร้องและบรรเลงแพร่หลายมาก แสดงว่า ความรู้และประสบการณ์ที่ท่านได้พากเพียรถ่ายทอดไว้ให้เป็นสมบัติของชาตินั้น มีผู้เห็นคุณค่าและรับสืบทอดไว้ได้จำนวนมากจนถึงทุกวันนี้ ท่านจึงอยู่ในฐานะ "ครูหลักประจำ" ของผู้สืบทอดที่จดจำเพลงของท่านไปใช้

อย่างไรก็ตาม บรรดาศิลปินเพลงได้นำเพลงของท่านไปบรรเลงโดยไม่เปลี่ยนชื่อและทำนองเลยก็มี นำไปดัดแปลงประยุกต์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นเพลงไทยสากลก็มี ทำที่รวบรวมได้ปรากฏดังนี้

1. เพลงที่มาจากเพลงไทยแท้ โดยคงใช้ชื่อและทำนองตามที่ครูมนตรี ตราโมท ประพันธ์ไว้

เพลงในกลุ่มนี้มีอยู่หลายเพลง ล้วนเป็นเพลงที่มีผู้นำทำนองไทยแท้มาบรรเลงทั้งหมด โดยใช้ชื่อเดิม ไม่มีการตัดต่อเพิ่มเติม แต่บางที่ประยุกต์ใช้จังหวะแบบสากลหรือบรรเลงโดยใช้เครื่องดนตรีสากล ได้แก่ เพลงแขกต๋อยหม้อ 3 ชั้น เพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น บางเพลงก็ประพันธ์บทร้องขึ้นใหม่แบบไทยสากล อาทิ เพลงม่านมงคล นายสมศักดิ์ เทพานนท์ ได้ประพันธ์บทร้องขึ้นใหม่เป็นเนื้อเดิม และชนิด ผลประเสริฐ เป็นผู้เรียบเรียงทำนองเพลงในกลุ่มนี้ ได้แก่

ชื่อ เพลง เดิม	ชื่อ เพลง ใหม่	ผู้ประพันธ์บทร้อง	นักร้อง
แขกต๋อยหม้อ	แขกต๋อยหม้อ	-	-
ม่านมงคล	ม่านมงคล	ชนิด - สมศักดิ์	วินัย จุลบุษปะ (วงสุนทราภรณ์)
โสมส่องแสง	โสมส่องแสง	-	-
อัสวลีลา	อัสวลีลา	-	-

เพลงม่านมงคล

ท่านอง ธนิต ผลประเสริฐ เรียบเรียงจากเพลงม่านมงคล

คำร้อง สมศักดิ์ เทพานนท์

(ท่อน 1) รักซ่อนซ่อนรักก่อนอยู่ภายใน	เกิดรักมาซ่อนใจให้หวาด
วาสนาไม่ถึงเชอละเมอคราวญ	อกเอยรักเคยรัญจวนหวลให้ใจอวาวณ์
ถูกเขาบ่งรักจากฉัน	เพราะบุญน้อยไม่ทัน จึงเฝ้าฝันมิได้หลับนอน
อกเอยหัวใจร้าวรอน	ขอลาจรสะทอนรักจางห่างกัน
(ท่อน 2) ตรอมตรมใจนึกเมื่อสุดที่รักจากฉัน	ตั้งมีเหมือนม่านกันไว้ให้หมอง
ในชาตินี้คงไม่สมฤดีที่ปอง	ดวงใจว่าร้องเพียงเจอะนวลน้องสักทอน
ไอ้สวรงค์โปรดเห็นใจจงได้คล	กลับเป็นเหมือนม่านมงคลผลส่งตั้งใจหมาย
ชาตินี้ที่รักผากฝัง	แม้ความรักเจ้ายัง พี่จะหวังไปจนชีพวาย

ครุมนตรี ตราโมท (2538ค: 7) ได้รับรางวัลเสาอากาศทองคำ จาก
ผลงานการแต่งท่านองเพลงม่านมงคลนี้ด้วย

2. เพลงที่ใช้ท่านองเดิมของครุมนตรี ตราโมท แต่เปลี่ยนชื่อใหม่เมื่อแต่ง
เป็นเพลงไทยสากล

เพลงในกลุ่มนี้เป็นเพลงที่ยังคงท่านองไทยแท้ของครุมนตรี ตราโมท มา
บรรเลงทั้งหมด และประพันธ์บทร้องเป็นเนื้อเดิม ใช้จังหวะแบบสากล หรือเรียบเรียงเสียง
ประสานใหม่ และตั้งชื่อเพลงใหม่ด้วย โดยไม่มีเค้าชื่อเดิมอยู่เลย

ชื่อ เพลงเดิม	ชื่อ เพลงใหม่	ผู้ประพันธ์บทร้อง	นักร้อง
แขกต๋อยหม้อ 3 ชั้น	วอนเฉลย	เอิบ ประไพเพลงผสม	วินัย - เพ็ญศรี (วงสุนทราภรณ์)
ม่านมงคล	ไม่รักไม่ว่า	จงรัก จันทร์คณา	หลายท่าน ได้แก่ ทนงศักดิ์ ภักดีเทวา สุเทพ วงศ์กำแหง คนุพล แก้วกาญจน์
ขอมทรงเครื่อง	ผู้ชายนะเออ	สุรัฐ ทุกกะเวส	

(ท่อน 2)	จอมใจไม่รักก็ไม่ต้องรักต้องฝัน
เพียงแต่ขอให้ที่รักภักดีสุดา
ใจเธอนั้นจะรักชอบมอบผู้ใด
ชาตินี้พี่น้องบุญหนัก | จอมใจมิชินก็ไม่ต้องฝันเวทนา
ก็สุขอุรา เป็นวาสนาพี่น้อง
จะเป็นของใครเมื่อโหรไม่ห้วงเลขที่รัก
เจ็บมทนสู้ข่มรัก สร้างกุศลรอชาติใหม่มี |
|----------|--|---|

3. เพลงที่ใช้ทำนองเดิมของครุมนตรี ตราโมท บางส่วน

เพลงในกลุ่มนี้ไม่ได้นำทำนองไทยแท้ที่ครุมนตรี ตราโมท ประพันธ์ไว้มาใช้ทั้งหมด ได้ตัดทอนบางส่วนออกไปเพื่อไม่ให้เพลงยาวเกินไป และได้ประพันธ์บทร้องใส่ลงไปตามแบบเพลงไทยสากล และตั้งชื่อเพลงใหม่

เพลงประเภทนี้ มีอยู่เพลงเดียว คือ เพลงชื่อ "รัก" มาจากเพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น ซึ่งครุมนตรี ตราโมท ได้ประพันธ์ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 เป็นเพลงที่มี 3 ท่อน แต่นายสมาน กาญจนผลิน ได้นำมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่ และตัดท่อน 2 ออกไป คงบรรเลงทำนองของเดิมเฉพาะท่อนที่ 1 และ 3 เท่านั้น และสุนทรียา ณ เวียงกาญจน์ เป็นผู้ประพันธ์คำร้องเพลงรัก แบบเพลงร้องคู่ชาย-หญิง เพลงนี้นับว่าเป็นที่นิยมแพร่หลายมากมาจนทุกวันนี้

เพลงรัก

ทำนอง สมาน กาญจนผลิน ตัดแปลงจากเพลงโสมส่องแสง 3 ชั้น
 คำร้อง สุนทรียา ณ เวียงกาญจน์

- (ท่อน 1) ฉ. แสงจันทร์นวลส่อง นภาพราร่วงดั่งทอง เมื่อมองแล้วสุขอุรา
 ช. เดือนสวยสว่างพร่างดา ห้าชั้นวิญญา จันทราจุมพิศทุกคืน
- ฉ. เห็นนภาสมรัก หัวใจนึกเกรงรักคลายไม่ชิน
 ช. ไม่ต้องกลัวเป็นอื่น รักที่มีแต่ชื่น ชื่นรักเรื่อยไป
- (ท่อน 3) ฉ. คำก็รักสองคำก็รัก น่องใคร่ทราบนักรักมากเท่าไร
 ช. รักเจ้านั้นรักจนหมดหัวใจ มิมีสิ่งใดมาเทียมที่รัก
 ฉ. ครึ่งแผ่นดินนี้ไต่โหมที่

- ช. สุดฟ้านี้ไม่ถึงครึ่งรัก
- ญ. อยากจะเห็นดวงใจที่นึก
- ช. เชิญน้องควักออกดูที่ขอมลีน
- ญ. หัวใจเหลือเอ๋ย คำเฉลยตั้งร้อยลีน
- ช. เสียขายไม้ลีน ลีนมีเพียงหนึ่ง ไม่ถึงร้อยพัน
- ญ. หากมีร้อย จะให้ทั้งร้อยเสกสรรค์
- ช. เพื่อรำพันแต่คำรักเอ๋ย

เพลงที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ประพันธ์ไว้นั้น มีผู้นิยมนำไปบรรเลงด้วยวงดนตรีประเภทต่าง ๆ หลายรูปแบบทั้งแบบไทยและไทยสากล เช่น วงมโหรี วงเครื่องสายผสมออร์แกน วงเครื่องสาย วงปี่พาทย์ไม้มวม วงปี่พาทย์ไม้มแข็ง วงปี่พาทย์มอญ วงอังกะลุง หรือแม้แต่วงชาตรีประยุกต์ เพลงเหล่านี้ได้ถูกบันทึกและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เพื่อจำหน่าย เช่น แผ่นเสียง แถบบันทึกเสียง (cassette tape) ปัจจุบันเริ่มนิยมบันทึกไว้ในแผ่นซีดีด้วย ผู้ผลิตหรือผู้จำหน่ายมีอยู่หลายบริษัท เช่น บริษัทเรต้าแผ่นเสียง-เทป จำกัด (RT) บริษัทออนป้า จำกัด (ONPA) บริษัทนิสิตสันโพรโมชัน จำกัด บริษัทโซล่าเฮาส์ จำกัด เป็นต้น ส่วนผู้ผลิตและจำหน่ายที่เป็นบุคคลก็มี เช่น คณะประสิทธิ์ ถาวร ศจ.ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ สวนฟ้า เนตรสุวรรณ เป็นต้น

ผู้วิจัยได้รวบรวมเพลงที่มีการผลิตและออกจำหน่ายจากแหล่งข้อมูล 4 แห่ง คือ

1. ห้องสมุดดนตรีสมเด็จพระเทพรัตน์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา
2. ห้องสมุดดนตรี "ทูลกระหม่อมสิรินธร" ท่าวาสุกรี
3. ร้านศึกษาศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
4. ร้านค้าแถบบันทึกเสียง บางลำภู

ผลงานเพลงของครูมนตรี ตราโมท ที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลทั้ง 4 แห่งนี้มีมากมาย และถูกบันทึกไว้ในแผ่นเสียง แถบบันทึกเสียง และแผ่นซีดี (รายละเอียดได้แสดงไว้ในภาคผนวก ข) สื่อที่นิยมมากที่สุด คือ แถบบันทึกเสียง เพลงที่ได้รับการเผยแพร่ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงประกอบระบำ เพลงที่นิยมนำมาบรรเลงมากที่สุดคือ แยกต้อยหม้อ เพลงบางชุดถูกบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและแผ่นซีดีด้วย สะท้อนให้เห็นว่า เพลงของท่านหลายเพลงเป็นเพลงอมตะที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องตลอด 30 ปีเศษ

ในโอกาสที่ครุมนตรี ตราโมท มีอายุครบรอบ 95 ปี เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2538 ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรมเพียงเดือนเศษ คณะศิษย์ได้ร่วมกันจัดทำแถบบันทึกเสียง ชุด "95 ปี ครุมนตรี ตราโมท" ขึ้น สำหรับแจกเป็นที่ระลึกในวันดังกล่าว ผลงานชิ้นนี้จึงเป็น ผลงานชิ้นล่าสุดแห่งชีวิตของท่านที่ได้มอบไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทยทั้งหลาย

เพลงที่บรรจุนี้นับตั้งแต่เป็นเพลงที่ท่านแต่งไว้และได้รับความนิยมน้อยอย่างแพร่หลายทั้งสิ้น มีทั้งหมด 5 เพลงด้วยกัน คือ เพลงโสมส่องแสง เพลงระบำชาวนา เพลงระบำบุรฉกริรัมย์ เพลงระบำอัสวตีสลา และเพลงระบำมฤคเเรง ผู้บรรเลงเป็นคณาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ ผู้ขับร้องคือ กัลยา โรหิตาจรล คำอธิบายเพลงที่บรรจุนี้นี้เป็นเสียงของครุมนตรี ตราโมท เอง และพิมพ์ไว้ที่ปกแถบบันทึกเสียงด้านใน พร้อมกับพิมพ์บทร้องเพลงโสมส่องแสง ซึ่งท่านเป็นผู้แต่งไว้ด้วย ส่วนคณะผู้จัดทำ คือ นายศิลป์ ตราโมท นางดนตรี ตราโมท นายญาติ ตราโมท นายสมาน น้อยนิสัย นายสมชาย ทัพบร และนางกชพร ตราโมท

ผลงานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ แถบบันทึกเสียง ชุด "เพลงดนตรีประวัติศาสตร์" ซึ่งครุมนตรี ตราโมท ประพันธ์ไว้ คณะศิษย์ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ครุมนตรี ตราโมท เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 22 ตุลาคม 2538 โดยบันทึกเสียงด้วยระบบดิจิตอล สเตอริโอ มัลติแทรค (Digital System, Stereo Multitrack) มีจำนวน 14 เพลง คือ

1. เพลงพายาม	2. เพลงขอมสุวรรณ
3. เพลงสิบสองจุไท	4. เพลงไทยครอง
5. เพลงไทยมุง	6. เพลงไทยใหญ่
7. เพลงน่านเจ้า	8. เพลงไทยลานช้าง
9. เพลงไทยสิบสองจุไท	10. เพลงไทยอาหม
11. เพลงลานนา 1	12. เพลงลานนา 2
13. เพลงขุนบรม	14. เพลงละว้า

คณะผู้ทำดนตรี คือ นายศิลป์ ตราโมท นายสมาน น้อยนิสัย นายบุญช่วย โสวัตร

กล่าวโดยสรุป ครูมนตรี ตราโมท ได้ถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงไทยไว้มากมาย ในรูปแบบของแผ่นเสียง และมีผู้สืบทอดเพลงเหล่านี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ และเผยแพร่ผ่านสื่อหลาย ประเภท เช่น แผ่นเสียง แถบบันทึกเสียง และแผ่นซีดี เป็นต้น หากผู้สืบทอดเหล่านี้สามารถจดจำ และขับร้องหรือบรรเลงได้อย่างถูกต้อง ก็นับว่าเป็นศิษย์อันประเสริฐของครูมนตรี ตราโมทได้ เพราะท่านได้กล่าวไว้ในแถบบันทึกเสียง ชุด "95 ปี ครูมนตรี ตราโมท" ตอนหนึ่งว่า "ครูพักนั้น สอนและมีศิษย์ลึกลับโดยมิรู้ ถ้าจำอย่างถี่ถ้วนถูกต้อง ศิษย์ลึกลับนั้นนับว่าเป็นศิษย์อันประเสริฐ" คำกล่าวของท่านนี้สะท้อนให้เห็นว่า ท่านมิได้หวังวิชาแต่อย่างใด หากต้องการให้ศิษย์นั้นเคร่งครัด ในการบรรเลงให้ถูกต้อง เกิดความไพเราะ และเหมาะกับกาล สมดังที่ท่านได้ประพันธ์ไว้ เพราะถ้าศิษย์จำผิดเพี้ยนไปเล่นก็อาจทำลายความไพเราะของเพลงนั้นได้โดยไม่รู้ตัว และจะเป็นเหตุให้คุณภาพของคนตรีไทยเสื่อมลงไปเป็นลำดับ อีกประการหนึ่งนักดนตรีไทยรุ่นใหม่สมัยนี้มัก นิยมต่อเพลงกับ "ครูเทพ" เหล่านี้ไม่น้อย โดยเฉพาะจำพวกเพลงเดี่ยวต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ ครูเหล่านั้นบางท่านยังมีชีวิตอยู่ คำกล่าวของท่านจึงเป็นเครื่องเตือนใจแก่ศิษย์ของครูพักลึกลับ จำ ทั้งหลายได้เป็นอย่างดี และสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องประพฤติตาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.3 การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียงในประเทศไทยเริ่มมีมาตั้งแต่พ.ศ. 2470 อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมขณะนั้น (เสงี่ยม เผ่าทองสุข, 2533: 16) ครูมนตรี ตราโมท ก็ได้ใช้สื่อนี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของท่านอย่างกว้างขวางและยาวนานติดต่อกันไม่น้อยกว่า 40 ปี การให้การศึกษาแก่ประชาชนด้วยวิธีนี้ นับเป็นวิธีที่ทันสมัยมากที่สุดใญ่บัดนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้และการสืบทอดศิลปะ การจรรโลงสังคมด้วยศิลปะที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจ สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนหรือผู้ฟังได้จำนวนมาก ศิลปวัฒนธรรมของไทยที่ได้มาตรฐานมีโอกาสแพร่หลายกว้างไกล สมดังคำกล่าวที่ว่า วิทยุกระจายเสียงเป็นตัวทวีคูณทรัพยากรทางการศึกษา เพราะสามารถถ่ายทอดการสอนและอุปกรณ์การเรียนการสอนซึ่งอาจมีอยู่จำกัดไปสู่ผู้เรียนจำนวนมากมาทั่วประเทศได้อย่างน่าพิศมัย

รายการวิทยุกระจายเสียงที่ครูมนตรี ตราโมท ผลิตขึ้นมีหลากหลายและจำนวนมากมายับไม่ถ้วน ทุกรายการเกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมประสบการณ์ด้านนาฏดุริยางคศิลป์ไทย พร้อมกับปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมต่าง ๆ ให้แก่ผู้ฟังไปด้วย ผลงานส่วนหนึ่งได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นอันเนื่องมาจากท่านได้รับมอบหมายจากทางราชการ เป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำ แต่อีกส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนมิใช่น้อย ท่านจัดทำเป็นรายการของท่านเอง โดยใช้ชื่อ "คณะศรีศิลป์" ออกอากาศเป็นประจำทางสถานีวิทยุกระจายเสียงหลายแห่ง และได้รับความนิยมนำไปใช้ทั้งระดับเด็กและผู้ใหญ่ ดังนั้น ผู้ฟังที่ได้เพิ่มพูนความรู้หรือได้รับประโยชน์จากรายการของท่าน ย่อมถือได้ว่าท่านเป็นครูหลักใจของเขาได้ ผลงานเหล่านี้ก็มีคุณค่าควรแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ครูมนตรี ตราโมท มีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการให้การศึกษาแก่ผู้ฟัง โดยจัดรายการและร่วมแสดงด้วย ลักษณะรายการวิทยุกระจายเสียงที่ท่านจัดนั้น อาจแยกประเภทตามแนวการนำเสนอเนื้อหาและรูปแบบรายการได้ดังนี้คือ

1. รายการสารบันเทิง
2. รายการส่งเสริมการศึกษา

7.3.1 รายการสาระบันเทิง

รายการในแนวสาระบันเทิง เป็นรายการเน้นความสำคัญของการผลิต รายการเพื่อความบันเทิง สนุกสนาน และสอดแทรกสาระความรู้ต่าง ๆ บางรายการอาจแฝงแง่คิด หรือคติเตือนใจ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมไว้ด้วย ดังนั้น รูปแบบการนำเสนอ จึงมีได้หลายรูปแบบ ได้แก่ รายการเพลง ละครวิทยุ นิทานสำหรับเด็ก เป็นต้น การจัดรายการ ประเภทนี้ เป็นการให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชน โดยที่ผู้ฟังสมัครใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่รู้สึกว่าเป็นการถูกบังคับให้เรียน นับว่าเหมาะกับกลุ่มผู้สันทัดบางกลุ่ม ซึ่งสนใจเลือกฟังแต่ รายการบันเทิงและไม่สนใจรายการเพื่อการศึกษาอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้ รายการสาระบันเทิง จึงเป็นประโยชน์มากในการส่งเสริมความรู้ที่ทั่วไปให้ขยายไปสู่ผู้ฟังอย่างกว้างไกลยิ่งขึ้น

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะรูปแบบรายการ 3 ประเภท ซึ่ง คุรุมนตรี ตราโมท มีส่วนร่วมในการจัดและผลิตรายการ คือ

1. รายการเพลงไทย
2. รายการละครวิทยุ
3. รายการขับร้องและบรรเลงในโอกาสต่าง ๆ

7.3.1.1 รายการเพลงไทย

คุรุมนตรี ตราโมท ก้าวเข้าสู่วงการวิทยุกระจายเสียงครั้งแรก โดยเข้าร่วมบรรเลงดนตรีไทย ขับกล่อมให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังในรายการเพลงไทย และ ต่อมาท่านได้แต่งเพลงขึ้นใหม่ทั้งทำนองเพลงและบทร้องหลายเพลง เพื่อนำมาขับร้องและบรรเลง ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงด้วย กล่าวคือ

ในราวปีพ.ศ. 2472 กองช่างวิทยุ กรมไปรษณีย์โทรเลข ได้ ดำเนินการทดลองส่งวิทยุกระจายเสียงภายในประเทศ ที่สถานีวิทยุศาลาแดง ซึ่งตั้งอยู่มุมถนนวิทยุ ติดกับถนนพระรามที่ 4 ผังตรงข้ามสวนลุมพินี ได้เปลี่ยนทดลองส่งวิทยุกระจายเสียงด้วยคลื่นยาว (หรือความถี่ปานกลาง Medium Frequency) ให้ความยาวคลื่น 320 เมตร มีกำลังส่ง 1,000 วัตต์ ใช้สัญญาณเรียกขานประจำสถานีตามข้อบังคับวิทยุของสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศว่า

"หนึ่ง หนึ่ง พี.เจ." (HS11PJ)* ประมาณปีพ.ศ.2473 ได้สร้างเครื่องส่งขึ้นใหม่และเปลี่ยนมาใช้สัญญาณเรียกขานว่า "เจ็ด พี.เจ." (HS7PJ)** (เสวียม เผ่าทองสุข, 2533: 16-17)

* คำว่า พี.เจ (PJ) นั้น เป็นอักษรย่อจากชื่อภาษาอังกฤษ ซึ่งเขียนจากคำไทย "บุรฉัตรไชยากร" ซึ่งเป็นพระนามเดิมของ พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชร อัครโยธิน ผู้ประทานกำเนิดวิทยุของไทย ส่วนตัวเลขข้างหน้า พี.เจ. เป็นกฎวิทยุสากลเกี่ยวกับการตั้งชื่อสถานีวิทยุกระจายเสียง บังคับให้ใช้หนึ่งหรือสองตัว ยกเว้นเลข 0 ห้ามใช้ นอกจากนี้หน้าตัวเลขยังต้องประกอบด้วยตัวอักษรอีกหนึ่งหรือสองตัวเสมอ แสดงชื่อประเทศซึ่งสถานีนั้นตั้งอยู่ โดยจีนทำเนียบไว้ให้เฉพาะว่าประเทศไหนต้องใช้อักษรอะไร เช่น สหรัฐอเมริกาให้ใช้อักษร A กับ W อังกฤษใช้ G เยอรมันใช้ D ญี่ปุ่นใช้ J ฯลฯ สำหรับประเทศสยามให้ใช้ HS เพราะฉะนั้นการประกาศชื่อสถานีเป็นภาษาต่างประเทศให้โลกวิทยุรู้กัน ต้องอ่านคำเต็ม HS11PJ เสมอ เมื่อผู้ฟังได้ยินชื่อ จะทราบว่าเป็นการกระจายเสียงจากประเทศไทย (รัตนารถ ว. รัตนะ, 2529: 82)

** ห้องส่งของสถานี HS7PJ ที่ศาลาแดงนี้เป็นเรือนไม้เก่าๆ ชั้นเดียว อยู่กลางทุ่งนา ถูกดัดแปลงไปตามสภาพเพื่อใช้ทดลองส่งกระจายเสียง วัสดุป้องกันคลื่นเสียงสะท้อนก็ใช้กระดาษขานอ้อกับผ้าผวยเป็นม่านคลุมทับให้ดูสวยงาม แต่ไม่อาจป้องกันเสียงภายนอกมิให้เข้าไปในไมโครโฟนได้ ดังนั้น บางคืนหลังฝนตกจะได้ยินเสียงกบเขียดร้องอ่ากร่างแทรกการเข้ามาด้วย และมีไมโครโฟนอยู่ตัวหนึ่ง ช่างต้องเอาออกผึ่งแดดไล่ความชื้นออกทุกเช้า มิฉะนั้นเสียงจะอับทึบที่ห้องส่งนี้ยังจัดเป็นห้องทดลองด้วย คือ พื้นห้องตีตารางเขียนหมายเลขประจำช่องไว้ เรียงลำดับกันเหมือนตาหมากรุก ขนาดคนนั่งได้ สำหรับทดลองหา "จุดนิ่ง" ของเครื่องดนตรีแต่ละอย่างว่าอันไหนควรอยู่ในตารางหมายเลขใด เพื่อให้เสียงประสมกลมกลืนสม่ำเสมอ ระหว่างที่กำลังออกรายการบรรเลงดนตรีอยู่ พระอร่ามรมชิต (อ็อค จุลานนท์) ผู้กำกับการกองช่างวิทยุในสมัยนั้นจะนั่งฟังอยู่ทางบ้าน และเป็นผู้ควบคุมวง โดยดูแผนที่ตารางในห้องส่งอยู่ที่บ้าน ท่านจะสั่งย้ายจุดนั่งทางโทรศัพท์ เช่น ให้ขอตัวขยับไปที่ช่องหมายเลขนั้น ขออยู่เบาไปให้เลื่อนเข้าใกล้ไมโครโฟนที่ช่อง... ขลุ่ยเสียงดังไป ให้ถอยไปไกลสุด ถ้ายังไม่หายดังก็ให้หันหลังให้ไมโครโฟน ฯลฯ (รัตนารถ ว. รัตนะ, 2529: 85)

กรมพิพาทย์และโขนหลวง กระทรวงวัง ซึ่งกรมดนตรี ตราโหมท สังกัดอยู่ ต้องนำวงดนตรีไป บรรเลงออกอากาศที่สถานีวิทยุศาลาแดงแห่งนี้เป็นประจำทุกสัปดาห์ตลอดมา

เมื่อประชาชนสนใจและนิยมรับฟังวิทยุกระจายเสียงแพร่หลายมากขึ้น กองช่างวิทยุ กรมไปรษณีย์โทรเลข จึงสั่งซื้อเครื่องส่งจากต่างประเทศมาใหม่ มีกำลังส่ง 2,500 วัตต์ ใช้ ความยาวคลื่น 350 เมตร และจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงขึ้น ที่หน้าโฆเต็ลพญาไท ประกาศชื่อ สถานีว่า "สถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่พญาไท" (Radio Bangkok at Phythai) หรือเรียกกันทั่วไปว่า "สถานีวิทยุวังพญาไท" ได้กระทำพิธีเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งแรกของประเทศไทยนี้ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 ส่วนการทดลองส่งกระจายเสียงด้วยเครื่องวิทยุ 7 ที.เจ. ก็ยังคงดำเนินการต่อไป (เสวีบรม เผ่าทองสุข, 2533: 17-19) นอกจากกรมดนตรี ตราโหมท จะทำหน้าที่บรรเลงในวงมโหรีและวงเครื่องสายออกกระจายเสียงทางสถานีวิทยุแล้ว ท่านยังได้แต่งเพลงใหม่หลายเพลงให้วงมโหรีหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนำไป บรรเลงออกอากาศ ณ สถานีวิทยุวังพญาไท ด้วย เช่น

* เดิมสถานที่โฆเต็ลพญาไท (อยู่ในบริเวณโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าปัจจุบัน) เป็น พระตำหนัก เรียกว่า "วังพญาไท" เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 6 แล้ว ทางราชการสมัยรัชกาลที่ 7 จึง ดัดแปลงอาคารทำเป็นโรงแรมสำหรับนักท่องเที่ยวมาพัก เมื่อจัดตั้งสถานีวิทยุแห่งนี้ก็ได้ดัดแปลงใช้ ห้องบนโฆเต็ลเป็นห้องส่งดนตรี ห้องแสดงพระธรรมเทศนา และบรรบาย กับห้องสำหรับผู้ประกาศ วิทยุกระจายเสียง พิธีเปิดสถานีวิทยุแห่งนี้ได้กระทำขึ้น เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 อันเป็นวันที่ระลึกฉัตรมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการถ่ายทอดกระแส พระราชดำรัสในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล จากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาในปี.ศ. 2484 กรมโฆษณาการ ได้เปลี่ยนชื่อสถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่พญาไท เป็น "สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย" มีฐานะเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติ (เสวีบรม เผ่าทองสุข, 2533: 17-21)

ในปีพ.ศ. 2474 ครูมนตรี ตราโมท ได้นำเพลงขอมทรงเครื่อง 2 ชั้นซึ่งเป็นเพลงสำหรับร้องส่งในการแสดงละครมาแต่โบราณ มาแต่งขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้นพร้อมทั้ง ตัดลงเป็นชั้นเดียว เพื่อบรรเลงร่วมกับของเก่าได้ครบเป็นเพลงเถา ใช้ร้องส่งวิทยุกระจายเสียง ของวงมโหรีหลวงเป็นครั้งแรก ความหมายของเพลงนี้เป็นการไว้ส่งอำพองในเศษอำนาจของตน บทร้องใช้บทละครว่าเรื่องพระร่วง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์, 2523: 240)

ในปีเดียวกันนั้น ท่านก็ได้คิดแต่งทำนองดนตรีเพลงจระเข้หางยาว ทางสีกวางขึ้น ตามสำเนียงและทำนองการร้องของท่านผู้ใหญ่สูงอายุท่านหนึ่ง ซึ่งท่านเคยได้ยิน และจดจำได้เมื่อราวพ.ศ. 2458 ที่จังหวัดสมุทรสงคราม และท่านได้แต่งบทร้องไว้ 2 แบบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 ท่านได้ต่อเพลงนี้ให้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ร้องเป็นคนแรก ส่งวิทยุกระจายเสียงของวงมโหรีหลวงที่สถานีวิทยุวังพญาไท (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์, 2523: 305)

ในปีพ.ศ. 2475 ครูมนตรี ตราโมทได้นำเพลงปลาทอง 3 ชั้นของ ครูเพ็งซึ่งแต่งขยายจากเพลงเต่ากินผักบึง 2 ชั้นมาตัดลงเป็นชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา พร้อมกับ แต่งบทร้องต่อจากของเก่า เพื่อให้เหมาะสมกับทำนอง และต่อให้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ร้องส่งที่ สถานีวิทยุวังพญาไทในปีเดียวกันนั่นเอง แต่อีกนัยหนึ่งหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ทรงอธิบาย ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงนำเพลงเต่ากินผักบึง อัตรา 2 ชั้น มาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้นแล้วทรงตั้งชื่อว่า เพลงปลาทอง ให้นครวงมหาดเล็ก บรรเลงถวายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาครูมนตรี ตราโมท ได้ ตัดลงเป็นชั้นเดียว ครบเป็นเพลงเถา พร้อมทั้งแต่งบทร้องในอัตราชั้นเดียวด้วย แต่บทร้องใน อัตรา 2 ชั้น และ 3 ชั้น นั้นเป็นของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2536: 192-193) บทร้องเพลงปลาทอง ชั้นเดียว ที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้ มีดังนี้

ชั้นเดียว

ยามเดินดั่งจะเชิญประคองชวน

ยามอ้อมดั่งจะชวนชวนเฉลย

สุรคัพที่จับใจกระไรเลย

เจ้าช้อบเซย รักแล้วไม่เลยร้างไป

หอมดอกกระถิน

ยังแพ้กลิ่นสุตาเอย

ในปีพ.ศ. 2476 ครูมนตรี ตราโมท ได้แต่งบทและทำนองร้องเพลง นกขมิ้น อัครา 2 ชั้นและชั้นเดียวขึ้น เพิ่มทำนองและว่าคอกตามแนวอัครา 3 ชั้นของครูเพ็ง เพื่อใช้ร้องรวมกันให้ครบเป็นเพลงเถา ส่วนทางดนตรีอัครา 2 ชั้น ใช้ทำนองเพลงของเก่า และทางดนตรีอัคราชั้นเดียว นำมาจากทำนองเพลงในวงปีพาทย์มอญ (เพลงย่ำเตียง) เพลงนกขมิ้นเถานี้ วงมโหรีหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรเลงและร้องส่งที่สถานีวิทยุวังพญาไท เป็นครั้งแรก ครูเจริญใจ สุนทรวาที เป็นผู้ขับร้อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538: 173) บทร้อง เพลงนกขมิ้นเถาที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้ แฝงไว้ด้วยลีลาอารมณ์อันงดงาม ดังนี้ (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์, 2523: 375)

ไอ้เจ้านกขมิ้นเอ๋ย	เชิญเจ้าผืนโพธิ์มาสู่เหี่ยว
นอนในกรงทองของเรา	จะคอยเฝ้าถนอมกล่อมนอน
จะมีให้เจ้ามีที่ใดกเศร่า	จะโลมเล้าเจ้าขมิ้นเหลืองอ่อน
คอกเอ๋ย	เจ้าคอกรักซ้อน
เชิญเจ้าผืนบินจร	มาสู่ที่นอนเรียบเอ๋ย
หรือเจ้าของเขามีอยู่ที่ไหน	จงบอกให้แจ้งในฤทัย
หรือเจ้าเปล่าคอกอยู่เอ๋ย	เจ้าช่อสารภี เจ้าปีกชิงามนักเอ๋ย

จากผลงานเพลงต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ชัดว่า ครูมนตรี ตราโมท ได้แสดงออกถึงภูมิปัญญาอันลึกซึ้งในการสร้างสรรค์เพลงไทยครบถ้วนทั้งทำนอง เพลง ทำนองร้อง และบทร้อง หากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน การแต่งเพลงจำพวกเพลง 3 ชั้น เพลงเถา ตามแบบแผนที่โบราณจารย์ได้วางไว้ นับเป็นเรื่องยากในขั้นต้น เพราะผู้แต่งจะต้อง มีประสบการณ์ในการฟังและบรรเลงมามาก ต้องรู้จักเลือกเพลงของเก่ามาขยายหรือตัดลง การ รู้จักคิดประดิษฐ์พลิกเพลงทำนองให้ไพเราะ งดงาม และแฝงไว้ด้วยลีลาแห่งอารมณ์ นับเป็นเรื่อง ยากอีกขั้นหนึ่ง และจะเป็นข้อวินิจฉัยว่าแต่งดีหรือไม่ดี การจะแต่งบทร้อง ผู้แต่งก็ต้องรู้จัก เลือกใช้คำที่สละสลวย มีเนื้อหาสาระที่สื่ออารมณ์ได้สอดคล้องกับทำนองเพลง และต้องอาศัยความ สามารถเชิงวรรณศิลป์อย่างสูงด้วย การแต่งเพลงเหล่านี้จึงมิใช่ว่าจะแต่งได้ง่ายนัก และหาก ต้องการให้เพลงเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟังด้วยแล้ว นับเป็นเรื่องที่ยากมากขึ้นไปอีก ผู้ที่แต่งได้

เช่นนี้ จะต้องสามารถบูรณาการความรู้ทั้งในด้านดุริยางคศิลป์ คีตกศิลป์ และวรรณศิลป์ ได้เป็นอย่างดี สำหรับกรมดนตรี ตราโมท ท่านได้ประพันธ์เพลงขึ้นใหม่อย่างประณีตบรรจง ฟังไพเราะจับใจ ส่วนมากมักเป็นเพลงอ่อนหวาน เช่นเดียวกับบุคลิกลักษณะที่อ่อนโยนของท่าน เมื่อท่านได้ต่อเพลงเหล่านี้ให้แก่นักดนตรีและนักร้องของวงมโหรีหลวง นำไปขับร้องและบรรเลงออกวิทยุกระจายเสียง ก็เท่ากับว่าได้ถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ให้ขยายออกไปอย่างกว้างไกลรวดเร็ว เหมาะสมกับยุค ผู้ฟังก็ได้ฟังเพลงไทยที่ได้มาตรฐาน เป็นการปลุกฝัง ทัศนคตินิยมหรือยกระดับผู้ฟังให้เกิดความซาบซึ้งในศิลปะแขนงนี้ นอกจากนี้ได้มีผู้นิยมนำเพลงของกรมดนตรี ตราโมท ไปร้องบรรเลงกันแพร่หลาย สะท้อนให้เห็นว่า ผลงานเพลงของท่านมีสุนทรียะเชิงศิลปะสูง เป็นที่ยอมรับแก่บุคคลในวงการเดียวกันและประชาชนทั่วไป นับว่าท่านมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเจริญของงานทางวัฒนธรรมดนตรีให้ปรากฏชัดอย่างกว้างขวางในยุคนี โดยยังคงเอกลักษณ์ไทยไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ในปีพ.ศ.2478 กิจการกรมมหรสพ กระทรวงวัง ได้โอนมาสังกัดอยู่ในกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ สมัยนั้นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นหัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทย ได้แบ่งข้าราชการออกเป็นวง 3 ประเภท คือ (1) วงมโหรี (2) วงปี่พาทย์ไม้แข็ง และ (3) วงปี่พาทย์ไม้นวม วงดนตรีทั้ง 3 วง ได้แบ่งกันออกไปบรรเลงตามสถานีวิทยุกระจายเสียง หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นผู้ควบคุมวงและได้แต่งเพลงใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 78)

วงมโหรีของกรมศิลปากรรุ่นแรก ประกอบด้วย
(เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 78-79)

1. พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) ระนาดเอก
2. นายมนตรี ตราโมท ระนาดทุ้ม
3. หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ นื่องวงใหญ่
4. หมื่นตันตริการเจนจิต นื่องวงเล็ก
5. นายปลั่ง วรรณเขจร ซอด้วง
6. นายปลั่ง วรรณเขจร ซออู้
7. นายแสวง อภัยวงศ์ จะเข้

8. นายเทียบ คงลายทอง	ขลุ่ย
9. นายแต้ม	ฉิ่ง
10. นายมิ ทรัพย์เย็น	โทน รำมะนา
11. เจริญใจ สุนทรวาทีน	ขับร้อง
12. เฉลา วาทีน	ขับร้อง
13. แซ่มซ้อย ดุริยพันธุ์	ขับร้อง

เมื่อครุมนตรี ตราโมท โอนมาอยู่ในกรมศิลปากร ก็ได้เป็น
นักดนตรีอยู่ในวงมโหรีของกรมศิลปากรรุ่นแรกด้วย วงมโหรีนี้จะบรรเลงเพลงของมโหรีทั้งหมด
เช่น (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 79-80)

ดับเพลงทะเลแย มีเพลงทะเลแย 3 ชั้น เพลงยาว 3 ชั้น 7 ท่อน บ่องหวัด 3 ชั้น

ดับนางนาค มีเพลงนางนาค 3 ชั้น พัดชา 3 ชั้น ลีลากระทุ่ม 3 ชั้น

กราวรำมอญ 3 ชั้น

ดับตันเพลงฉิ่ง มีเพลงตันเพลงฉิ่ง 3 ชั้น จระเข้หางยาว 3 ชั้น ดวงพระธาตุ 3 ชั้น
นักษมีน 3 ชั้น

ดับทากี บรรเลงเพลง 2 ชั้นเป็นตอน ๆ จนจบเรื่อง ซึ่งเพลงในดับทากีนี้เป็น
เพลงโบราณมากมายหลายเพลง

แสดงให้เห็นว่า บุคนั้น ดนตรีไทยยังเป็นที่นิยมหึงกันทั่วไป

รัฐบาลก็ให้การสนับสนุนส่งเสริมด้านนี้

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ นักดนตรีไทยของกรมศิลปากร
รุ่นแรกที่ได้กล่าวนามข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า หลายท่านเคยรับราชการในกรมมหรสพมาก่อน หรือ
เป็นนักดนตรีในราชสำนักนั่นเอง คือ พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) ระนาดเอก ครุมนตรี
ตราโมท ระนาดทุ้ม หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ ม้องวงใหญ่ และหมื่นตันตรีการเจนจิต ม้องวงเล็ก
ทั้ง 4 ท่านล้วนแต่เป็นศิลปินฝีมือเลิศและเชี่ยวชาญในเครื่องมือที่เป็นหลักสำคัญของวงมโหรี ฉะนั้น
การจัดรายการเพลงไทยทางวิทยุกระจายเสียง จึงเป็นช่องทางให้ศิลปะชั้นสูงแห่งราชสำนัก
ซึ่งสืบทอดและร้องบรรเลงกันในวงจำกัด ได้รับการเผยแพร่ออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้น โดยเฉพาะ
เพลงไทยที่มีมาแต่โบราณ ถ้ามิได้นำมาร้องบรรเลงกันก็อาจหลงลืมและสูญหายไปโดยที่สุด

การบรรเลงออกอากาศสดแต่ละครั้ง เชื่อว่าสามารถสร้างความประทับใจและความซาบซึ้งให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังได้เป็นอันมาก อีกทั้งเป็นการอนุรักษ์เพลงเก่าให้คงอยู่ด้วย

ด้วยเหตุนี้บทบาทหน้าที่ของครูมนตรี ตราโมท ในการร่วมบรรเลง และแต่งเพลงออกรายการเพลงไทยทางวิทยุกระจายเสียง ก่อให้เกิดผลดีหลายประการต่อการอนุรักษ์ ทัศนศึกษา และถ่ายทอดเพลงไทยทั้งที่เป็นเพลงเก่าและเพลงใหม่ตลอดมาจนถึงบัดนี้

7.3.1.2 รายการละครวิทยุ

นอกจากครูมนตรี ตราโมท จะมีบทบาทในการประพันธ์เพลงและถ่ายทอดเพลงไทยทางวิทยุกระจายเสียงจนแพร่หลายแล้ว ครูมนตรี ตราโมท ได้จัดตั้งคณะละครวิทยุ ชื่อ "คณะตรีศิลป์" ขึ้น เพื่อจัดรายการบันเทิงประเภทต่าง ๆ ประกอบดนตรีไทยออกอากาศ อันได้แก่ ละครร้อง ละครพันทาง นิทานสังคีต นิทานอิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น ครูมนตรี ตราโมท (อ้างถึงใน อรพินท์ พลเยี่ยม, 2536: 149) ได้เล่าว่า

... เมื่อข้าพเจ้าโอนมาอยู่กรมศิลปากร ทางกรมประชาสัมพันธ์มาขอร้องให้ไปช่วยบรรเลงเพลงออกอากาศทางสถานีวิทยุของกรม ที่นี่เป็นที่ที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำละคร แต่งเพลงประกอบ แต่งนิทาน เล่านิทาน และอื่น ๆ อีกมากมาย และเพลงไทยเดิมทั้งหลายที่ได้แต่งไว้ทั้งสิ้น อนุชนรุ่นหลังก็ยังคงนำมาบรรเลงกันอยู่จนปัจจุบัน...

อีกตอนหนึ่ง ท่านได้เล่าว่า

... เมื่อทางสถานีเขาเปิดโอกาสให้จัดรายการได้เอง ก็ต้องหาโฆษณามาเป็นผู้อุปถัมภ์ และตั้งคณะละครวิทยุ ใช้ชื่อคณะตรีศิลป์ โดยข้าพเจ้าเป็นผู้เขียนบท แต่งนิทาน เล่านิทาน จนเป็นที่สนใจของผู้ฟังทั่วไป...

จากการสัมภาษณ์ คนตรี ตราโมท (15 กรกฎาคม 2539) และศึกษาจากต้นฉบับบทละครวิทยุที่ท่านเขียนไว้ด้วยลายมือ พบว่า ครูมนตรี ตราโมท ตั้งคณะตรีศิลป์

ขึ้นในราวปีพ.ศ. 2480 เล่นละครวิทยุรูปแบบต่าง ๆ ออกอากาศเป็นประจำหลายสถานีติดต่อกัน เป็นเวลานานหลายปี จำแนกตามสถานีวิทยุกระจายเสียง 3 แห่งได้ ดังนี้

1. จักรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

กรมโฆษณาการ

กรมมนตรี ตราโมท ได้จัดรายการออกอากาศทางสถานีวิทยุ แห่งนี้ในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2480-2498 รวม 18 ปี โดยมีห้างพระจันทร์โอสถและห้างคำทอง แข่งเองหลิเป็นผู้อุปถัมภ์รายการ ออกอากาศสดเป็นประจำในวันเสาร์และอาทิตย์ หลายช่วงเวลา ซึ่งแล้วแต่ทางสถานีจะจัดกำหนดให้ในแต่ละเดือน เช่น

ภาคเช้า เวลา 6.00-6.45 น. นิทานสำหรับเด็ก

ภาคค่ำ ภาคแรก เวลา 19.00-19.15 น. รายการดนตรีผสม

บทร้องประกอบเพลงไทย

ภาคหลัง เวลา 21.15-22.15 น. นิยายหรือละคร แสดง ตอนเดียวจบก็มี ละครสังคีตเรื่อง แก้วอู่ (พ.ศ. 2492) ที่มีหลายตอนจบ ได้แก่ นิยายอิง ประวัติศาสตร์เรื่อง นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2496)

ภาคทหารไทยในสมรภูมิเกาหลี เวลา 18.45-19.15 น. บทแสดงย่อย และบทร้องประกอบดนตรีไทย (พ.ศ. 2494-2497)

ภาคทดลองเป็น เวลา 17.05-17.35 น. ทุกวันเสาร์ แสดง 2 เรื่องสลับกันเรื่องละสัปดาห์ คือ พระรถอาหรับ กับ ถอดดวงใจ (พ.ศ. 2496) ต่อจากเรื่อง ถอดดวงใจก็เป็นเรื่องม่านหัวใจ (พ.ศ. 2497)

ในราว พ.ศ. 2498 บุคันประชาชนนิยมฟังรายการวิทยุกัน ทั่วประเทศ จึงมีคณะละครวิทยุเพิ่มขึ้นมากมาย ทางเจ้าหน้าที่สถานีได้จัดรายการของคณะอื่นแทน คณะศรีศิลป์บางช่วงเวลาโดยไม่แจ้งล่วงหน้า คณะศรีศิลป์จึงได้ยุติการจัดรายการทั้งหมด ณ สถานีวิทยุแห่งนี้

2. จักรายการทางสถานีวิทยุทดลอง 1 ปณ.

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กองช่างวิทยุ กรมไปรษณีย์โทรเลข ได้รื้อฟื้นการทดลองวิทยุกระจายเสียงด้วยการตั้ง "สถานีวิทยุทดลอง 1 ปณ." ขึ้น โดยย้ายจาก สถานีวิทยุศาลาแดงมาอยู่ที่ตึกกรมไปรษณีย์โทรเลขหลังเก่า หน้าวัดเลียบ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งตะวันออก เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2489 สามารถส่งกระจายเสียงไปทั่วทุกจังหวัดของ ประเทศไทย สถานีนี้จึงเป็นสถานีวิทยุแห่งแรกที่ส่งวิทยุกระจายเสียงควบคู่กับสถานีวิทยุกระจายเสียง แห่งประเทศไทยของกรมโฆษณาการ (เสวียม เผ่าทองสุข, 2533: 22) ครมุนตรี ตราโมท ได้ เริ่มจักรายการวิทยุทางสถานีแห่งนี้ประมาณปีพ.ศ. 2489 บริษัทโอสถสภา เด็กเซงหนู จำกัด เป็นผู้อุปถัมภ์รายการ ออกอากาศสดเป็นประจำในวันเสาร์และวันอาทิตย์ เช่น ภาคค่ำ เวลา 19.00 น. เป็นเวลา 1 ชั่วโมง ออกอากาศสัปดาห์วันสัปดาห์ ได้แก่ เรื่องอาบูหะซัน (พ.ศ. 2490) ละครร่าเรื่องบ้านชวยเหลา (พ.ศ. 2491) นิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พระเจ้าสายน้ำผึ้ง (พ.ศ. 2499) นิทานสังคีตเรื่องพระรถอาหรับ (พ.ศ. 2500) นิทานสังคีต เรื่องวนาวัน (พ.ศ. 2501) นิทานสังคีตเรื่องสมุทราโฆษ (พ.ศ. 2504-2505) เป็นต้น ต่อมาในราวปีพ.ศ. 2506 สถานีแห่งนี้ได้ย้ายไปจาก ตึกกรมไปรษณีย์โทรเลขหลังเก่า หน้าวัดเลียบ (วัดราชบูรณะ) คณะศิลปกรรมก็ได้จักรายการที่มีอีก

3. จักรายการทางสถานีวิทยุศึกษา

ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2497 สถานีวิทยุศึกษา ซึ่งตั้ง อยู่ที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ได้ส่งกระจายเสียงเป็นครั้งแรก ครมุนตรี ตราโมท ได้จักรายการ ต่าง ๆ ทางสถานีแห่งนี้ตั้งแต่เริ่มกระจายเสียงเป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นรายการสำหรับเด็ก จากพวกนิทานสังคีต เช่น เรื่องวนาวัน จุลวัน ทศชาติ เป็นต้น นอกจากนั้น ก็มีรายการบรรยาย ทางวิชาการ เพื่อให้ความรู้และความบันเทิงแก่ประชาชนทั่วไป ได้แก่ รายการอธิบายดนตรีไทย (พ.ศ. 2500-2504) อธิบายนาฏศิลป์ไทย (พ.ศ. 2499-2503) เป็นต้น

ประมาณปีพ.ศ. 2513 ได้เลิกจักรายการประเภทละคร หรือนิทานไป เพราะค่าตอบแทนที่ราชการให้ครั้งละ 400 บาท ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่ต้องจ้าง นักแสดง แต่ครมุนตรี ตราโมท ยังคงจักรายการบรรยายทางวิชาการประกอบเพลงไทยเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ต่อไปอีกหลายปี

รูปแบบการนำเสนอละครวิทยุของครูมนตรี ตราโมท

ผลงานด้านละครวิทยุที่ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้เขียนบทมีไม่น้อยกว่า 40 เรื่อง ดังรายละเอียดในตารางที่ 1 หน้า 81 มีทั้งเรื่องสั้นตอนเดียวจบและเรื่องยาวหลายสิบตอนจบ เรื่องที่ได้รับความนิยมและเป็นที่กล่าวถึงมากที่สุด คือ นิทานสังคิตเรื่องวนาวันท่านได้นำเรื่องนี้มาแสดงซ้ำถึง 3 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. 2493, 2501 และ 2513 โดยการนำเสนอแต่ละครั้งจะเปลี่ยนตัวผู้แสดงและเปลี่ยนสถานีออกอากาศ อีกทั้งยังได้แต่งวนาวันภาค 2 ขึ้นอีก ตั้งชื่อเรื่องว่า ผกามาศ

รูปแบบการนำเสนอละครวิทยุ ของครูมนตรี ตราโมท เป็นลักษณะเด่นอันหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา ละครวิทยุที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้ มีหลากหลายรูปแบบที่เหมาะสมกับเรื่องและกลุ่มผู้ฟังต่าง ๆ ในเรื่องหนึ่ง ๆ จะนำเสนอรูปแบบเดียวกันตลอดเรื่อง เช่น เรื่อง พระเจ้าสายน้ำผึ้ง เสนอเป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ประกอบดนตรีไทย 5 ตอนจบ เรื่อง ทศชาติ เสนอเป็นนิทานสำหรับเด็ก ประมาณ 43 ตอน เรื่อง พระรถอาหรับ เสนอเป็นนิทานสังคิต 20 ตอน และเรื่อง ทิวิเศษ เสนอเป็นละครพันทาง เป็นต้น

เรื่องที่ท่านได้เปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอใหม่ ที่แตกต่างจากเรื่องอื่น และยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน ก็คือ เรื่องอาบู่หะซัน

เรื่อง อาบู่หะซัน หรือนิทราชาคริต เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ครูมนตรี ตราโมท จึงได้นำบทมาปรับปรุงขึ้นใหม่ มีทั้งหมด 7 ตอน ท่านได้นำเสนอรูปแบบของแต่ละตอนไม่ซ้ำกันเลย แต่ให้เนื้อเรื่องเชื่อมติดต่อกันไปจนจบเรื่อง กล่าวคือ

ตอนที่ 1 แบบนิทานสังคิต ซึ่งหมายถึง นิทานที่มีทั้งบทเจรจาและบทร้องเป็นการดำเนินเรื่อง จะตัดอย่างใดอย่างหนึ่งออกไม่ได้ ดังนั้น ในตอนนี้ จะมีเรื่องเล่ายาว สลับกับบทเจรจา และมีบทร้องแทรกอยู่ด้วย เช่น เพลงแขกอะหวัง ชะวาเก่า สดายง แขกราพิง

ตอนที่ 2 แบบละครสังคิต ซึ่งหมายถึง ละครที่มีทั้งบทเจรจาและบทร้องเป็นการดำเนินเรื่อง จะตัดอย่างใดอย่างหนึ่งออกไม่ได้ ดังนั้น ในตอนนี้จะมีการสลับกับบทร้องได้แก่ เพลงแขกต๋อยหม้อ แยกถอนสายบัว สดายงแปลง แยกหนึ่ง แยกยึงนก ในตอนท้ายของรายการ ท่านเขียนบทไว้ว่า "เรื่องอาบู่หะซันได้แสดงมาแล้ว โดยตอนที่ 1 เป็นนิทาน ตอนที่ 2

เป็นละครสังคีต แต่ตอนที่ 3 จะแสดงเป็นอะไรโปรดคอยฟังในวันที่ 22 เดือนนี้ ณ สถานี 1 ปฉ.นี้"

ตอนที่ 3 แบบละครเสภา ซึ่งหมายถึง ละครที่แสดงในลักษณะการขับเสภา ประกอบ เพื่อให้ทราบเรื่องราวจากเรื่องที่แสดงนั้น ดังนั้น ในตอนนี้ จะมีบทเจรจา สลับกับ ขับเสภา แทรกเพลงร้อง ได้แก่ แยกโหม่ง แยกเชิญเจ้า แยกบรเทศ ในตอนท้ายของรายการ ท่านเขียนบทไว้ว่า "เรื่องอาบู่หะซัน ตอนที่ 4 จะแสดงเป็นอะไร เชิญท่านผู้ฟังลองทายดูเล่น บ้างก็ได้ ถ้าทายถูก รางวัลมีเพียงชมว่า เก่ง เท่านั้นเอง"

ตอนที่ 4 แบบละครร้อง ซึ่งหมายถึง ละครที่ดำเนินเรื่องด้วยเพลงร้องเป็นสำคัญ ดังนั้น ในตอนนี้ จะมีบทเจรจา สลับบทร้อง ได้แก่ เพลงบัวบังใบ จันทร์โลม แยกลพบุรี แยกรำพึง แยกโหม่ง ในตอนท้ายของรายการ ท่านเขียนบทไว้ว่า "โปรดคอยฟังตอนที่ 5 จะแสดงเป็นอะไร ลองทายเล่นต่อไปใหม่"

ตอนที่ 5 แบบละครพันทาง ซึ่งก็คือ ละครนอกที่ปรับปรุงเพลงและวิธีเล่นใหม่ โดยนำเอาศิลปทางเพลงดนตรีและขับร้องกับเพื่อนรำประเภทต่าง ๆ ที่สามารถแทรกผสมได้แทรกผสมเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้หน้าฟังยิ่งขึ้น ดังนั้น ในตอนนี้ จะมีบทเจรจาสลับกับบทร้องประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เพลงวา เพลงช้าปี่นอก แยกไทร เพลงเชื้อ ร้องรำ แยกต่อหม้อ ผรั่งตัด รำวง แยกกะหวัง แยกหนังร้องท่านองุ่นกระบอก ในตอนท้ายของรายการ ท่านเขียนบทไว้ว่า "จบตอนที่ 5 โปรดเตาการแสดงตอนที่ 8 อีกที"

ตอนที่ 6 แบบนิทานพันทาง ในตอนต้นรายการ ท่านชี้แจงกับผู้ฟังรายการว่า

...ชื่อการแสดงนี้จะแปลกหูอยู่สักหน่อย แต่โปรดเข้าใจว่า การกระจายเสียงนั้น ละครกับนิทานเป็นของคู่กัน มีละครดนตรี ก็มีนิทานดนตรี มีละครสังคีต ก็มีนิทานสังคีต และมีละครบ่อบ ก็มีนิทานบ่อบ ฉะนั้นเมื่อมีละครพันทาง ก็มีนิทานพันทาง...

ในตอนนี้ จะมีบทเจรจา สลับการเล่าและร้องเพลงประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ร้องรำ ร้องเพลงแขกสาหร่าย ขับเสภา ในตอนท้ายของรายการ ท่านเขียนบทไว้ว่า "ในตอนหน้า เป็นตอนจบ ท่านลองทายว่าจะแสดงเป็นอะไรเอ่ย"

ตอนที่ 7 แบบลิเก ในตอนนี้มีบทเจรจา สลับบทร้อง ได้แก่ สดาบงแปลง รานีเกลิง หงส์ทอง มอญควาญ บรเทศ กระบอก แยกเจ้าเซ็น ตะลุ่มโปง เป็นต้น

ในการเขียนบทแต่ละตอนนั้น บทร้องจะต้องสอดคล้องกับรูปแบบของการแสดง ซึ่งผู้เขียนบทต้องใช้ความสามารถในด้านภาษาและฉันทลักษณ์เป็นอย่างมาก เมื่อเขียนบทเสร็จแล้ว ก็ต้องบรรจุเพลงให้เข้ากับบทร้อง ต้องรู้จักเลือกเพลงที่เหมาะสมกับบทร้องและมีสำเนียงเข้ากับเชื้อชาติของตัวละคร ฉากในเรื่องนี้เป็นเมืองในประเทศอาหรับ ท่านจึงมักเลือกใช้เพลงสำเนียงแขก อันนี้ต้องใช้ความสามารถสูงในด้านดนตรีและขับร้อง การนำเสนอวิธีนี้ก็จะเป็นแนวที่แปลกใหม่ ไม่ซ้ำแบบใคร มีการสอดแทรกอารมณ์ขัน มีวิธีดึงดูดความสนใจให้ผู้ฟังติดตามรายการ โดยไม่เบื่อหน่าย นอกจากนี้ยังแสดงออกถึงภูมิปัญญาของผู้เขียนบทและความสามารถของผู้แสดงอย่างยอดเยี่ยมอีกด้วย ประการสำคัญ ทุกตอนท่านจะต้องสอดแทรกคติสอนใจไว้ด้วย เช่น ตอนที่ 1 สอนเรื่องการคบเพื่อนและการใช้เงิน ตอนที่ 2 สอนเรื่องผลกรรมที่ได้รับจากการประพฤติดี ประพฤติชั่ว เป็นต้น

อีกเรื่องหนึ่งที่ท่านเขียนบทในแนวแปลก คือ ใช้เค้าโครงเรื่องเดียวกัน แต่เปลี่ยนเชื้อชาติของตัวละคร อันรวมถึงดนตรีและการขับร้องที่ต้องเลือกเพลงให้สอดคล้องกับชาตินั้นด้วย ดังจะเห็นได้จาก เรื่องแก้วอู่น และมะปรางวีร ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับความสามารถของครุมนตรี ทรานโท ที่พัฒนากระบวนการเขียนบท โดยอิงสำเนียงชาติต่าง ๆ เทียบได้กับการ "ออกภาษา" ในดนตรีไทยนั่นเอง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะของตนอย่างลึกซึ้งเท่านั้นที่จะสามารถ "ออกภาษา" ได้

แก้วอู่น (พ.ศ.2489) เป็นบทละครสังคีต ประพันธ์โดย

อัจฉรพรหม ซึ่งเป็นนามแฝงของครุมนตรี ทรานโท ฉากในท้องเรื่อง คือ นครกะคีรี ตัวละครเป็นแขกชวา ตั้งชื่อว่า พระเจ้าชัยยักข ปังกะสีมา ปัตตารี ปานัน ดันยง วีรี เพลงที่บรรเลงประกอบล้วนเป็นเพลงสำเนียงแขกทั้งสิ้น คือ เพลงปลายแขกฉิ่ง ยะวาเก่า แขกหนึ่ง แขกถอนสายบัว แขกร้าหิง แขกต๋อบหม้อขึ้นเตี๋ย แขกเชิญเจ้า หนอมนวล และแขกกล่อมเจ้า ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกคติสอนใจ คือ ใช้แก้วอู่นสี่ต่าง ๆ กัน ใส่เหล้าอู่นรสเดียวกัน เป็นเครื่องเตือนสติผู้ชายที่ลุ่มหลงในอิสตรี โดยให้ปานันกล่าวว่

...การที่ผู้ชายต้องการภรรยา ก็มีจุดประสงค์สำคัญอยู่เพียงความสุข ความสุขที่เกิดขึ้นระหว่างสามีภรรยาที่ต่างคนต่างปรนนิบัติเอาอกเอาใจซึ่งกันและกันเท่านั้น

เป็นสิ่งสำคัญ แล้วทำไมผู้ชายจึงยังเที่ยวแสวงหาหญิงเซซซกันไม่รู้จักสิ้นสุด แม้แต่จะมีภรรยาอยู่แล้วสักกี่มากน้อย ก็ยังไม่เพียงพออยู่นั่นเอง เหมือนผู้ที่เลือกแก้วอู๋งุ่นไม่มีผล...

นอกจากนี้ ยังสอนในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รวมทั้ง การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

มะปรางวีว (พ.ศ. 2492) เป็นบทละครสังคีต ประพันธ์โดย อัจฉรพรรณ ฉากินทอภเรื่อง คือ สรรคนคร อยู่ในประเทศไทย ตัวละครเป็นชาวไทย ใช้ชื่อว่า พระเจ้าเหมินทร์ ขุนอินทเสนา หมื่นวาทะณรงค์ จงกล เด็กหญิงปทุม พรหม เพลงที่บรรเลง ประกอบ คือ แยกค้อยหม้อ สาลิกา ลาวคราวญ กราวนอก โลมพม่า บทเทศ ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกคติสอนใจเช่นเดียวกับเรื่องแก้วอู๋งุ่น แต่ในเรื่องนี้ใช้มะปรางวีวที่มีลวดลายต่าง ๆ กัน เป็นเครื่องเตือนสติผู้ชายที่ลุ่มหลงในอิสตรี

จะเห็นได้ชัดว่า ละครวิทยุเรื่องแก้วอู๋งุ่นและมะปรางวีว สะท้อนให้เห็นถึงลีลาความสามารถของครุมนตรี ตราโมท ในการเขียนบท พลิกแพลงการนำเสนอ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่าย ท่านได้เปลี่ยนสถานที่และเชื้อชาติตัวละครใหม่ ผู้แสดงทั้ง 6 คน ก็เปลี่ยนด้วยยกเว้นเฉพาะตัวพระมหากษัตริย์ บทเจรจาบางตอนก็ปรับปรุงให้กระชับยิ่งขึ้น บทร้องส่วนใหญ่แต่งขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ถ้าใช้บทร้องเดิมก็จะเปลี่ยนเป็นเพลงอื่น ไม่ซ้ำกัน แสดงออกถึงภูมิปัญญารอบรู้ของท่านหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งบทร้อง การเลือกเพลงประกอบ เทคนิควิธีการสอนศีลธรรม กล่าวได้ว่าท่านสามารถใช้ละครเป็นสื่อในการอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคมได้อย่างแนบคายและเฉียบแหลม ไฉนนำให้ผู้ฟังเกิดทัศนคติที่ถูกต้องที่ควร บทละครทั้งสองเรื่อง จึงมิใช่เพียงแต่มีคุณค่าทางศิลปะเท่านั้น แต่มีคุณค่าเชิงสร้างสรรค์สังคมที่ดีด้วย

รายการละครวิทยุที่ครุมนตรี ตราโมท สร้างสรรค์แต่ละชิ้น เป็นรูปแบบที่ดีและเหมาะสมกับการให้การศึกษา โดยเฉพาะสำหรับเด็ก ทำให้ผู้ฟังเกิดความคิดและจินตนาการที่ไม่มีขีดจำกัด สะท้อนให้เห็นว่า ท่านเชี่ยวชาญชำนาญในการเขียนบทละครทุกรูปแบบ และมีความรอบรู้ลึกซึ้งเชิงวิชาการหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านดุริยางคศิลป์ กิตติศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์ ตลอดจนสามารถบูรณาการความรู้ทั้งหลายเหล่านั้นมาผลิตงานที่ทรงคุณค่า

มากมาย ทั้งยังได้สอดแทรกคติสอนใจ แง่คิดต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตประจำวันของผู้ฟังอยู่เสมอ ทำให้ผลงานของท่านมีจุดเด่นที่น่าสนใจศึกษา ดังที่ครูมนตรี ตรีโมท (อ้างถึงใน อรพินท์ พลเยี่ยม, 2536: 149) กล่าวว่า

...อันนิทานที่นำเสนอให้ประชาชนได้รับฟังนั้น ข้าพเจ้านำถึงคติของเรื่องเป็นหลัก ไม่ว่าจะ เป็นนิทานจีนหรือนิทานไทย ก็มักนำมาเค้ามาจากพงศาวดารจีนและชาตก อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา เล่าออกอากาศส่งกระจายเสียงหลายสิบตอนในภาคบันเทิง ประชาชนที่รับฟังจึงมิได้รับความบันเทิงเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังได้ธรรตสความสนุกสนาน และคติสอนใจ...

จะเห็นได้ชัดว่า ในการให้การศึกษาแก่ผู้ฟังทั่วไป ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ ท่านมุ่งที่จะอบรมสั่งสอนทางด้านคุณธรรม จริยธรรม เป็นหลัก โดยใช้ละครหรือนิทานเป็นเครื่องมือ ผู้ฟังก็จะซึมซับคำสอนไว้โดยไม่รู้ตัว ฉะนั้น รายการวิทยุของท่านมีเพียงแต่มีคุณภาพเท่านั้น หากยังเปี่ยมด้วยคุณค่าอีกด้วย

7.3.1.3 รายการขับร้องและบรรเลงในโอกาสต่าง ๆ

รายการบันเทิงอีกรูปแบบหนึ่งที่ท่านจัดเป็นประจำในโอกาสต่างๆ ตลอดปีเพื่อระลึกถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วันสำคัญของไทย ที่สืบทอดต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย คือ รายการขับร้อง อันเป็นการขับร้องและบรรเลง โดยครูมนตรี ตรีโมท แต่งบทร้องขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับโอกาสและบรรจุเพลงบรรเลงประกอบ ออกอากาศเป็นประจำทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ภาคเช้า ภาคค่ำ และภาคทหารไทยในสมรภูมิเกาหลี แต่ละครั้งใช้เวลา 10 นาทีบ้าง 20 นาทีบ้าง

เนื้อหาของบทร้องเหล่านี้มี 2 ลักษณะ คือ

1. เนื้อหาเกี่ยวกับวันสำคัญต่าง ๆ ได้แก่

วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา

วันอาสาฬหบูชา ฯลฯ

วันเทศกาลประจำปีที่สำคัญของไทย เช่น วันสงกรานต์
วันขึ้นปีใหม่ วันพืชมงคล ฯลฯ
วันสำคัญแห่งราชวงศ์จักรี เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา
วันจักรี วันฉัตรมงคล ฯลฯ
วันสำคัญอื่น ๆ เช่น วันครู วันปิยมหาราช วันรัฐธรรมนูญ
วันสถาปนากรมประชาสัมพันธ์ ฯลฯ

ต่อไปนี้จะได้ยกตัวอย่างบทร้องบางบท

บทร้องวันวิสาขบูชา ท่านเป็นผู้ประพันธ์บทและบรรจเพลงด้วย
เพื่อให้ผู้ฟังได้น้อมใจไปด้วยกับบทร้อง อันอาจเป็นการชักจูงดวงจิตให้มั่นอยู่ในกุศลกรรมในวาระนี้
ขับร้องและบรรเลงออกอากาศ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2529 ดังนี้

(คำหวาน)	ไทยเรา ชาวพุทธ ชรามากะ เมื่อวันเวียน มาบรรจบ ครบฤกษ์ดี ซึ่งเป็นวัน อันงาม สามสถาน ควรบรรดา ผองเรา ชนชาวไทย	พระไตรรัตน์ เป็นสรณะ ประเสริฐศรี วิสาขะ บูรณมี ดิถีชัย สมเด็จพระ พิชิตมาร ไอศารสมัย จะน้อมใจ เคารพ นบบูชา
(นกกระจอกทอง)	หนึ่งนั้นเป็น สุตติการ อันประเสริฐ ของพระนาง สิริมหา มายา ฉายาแดน ทเวะ ทนนคร ติดอาเนน กบิลพัสดุ์ รัษฎวิชัย	ทรงกำเนิด จากพระครรรภ์ วิเลขา องค์พระพุท ชมารดา อรไท ซึ่งอยู่ตอน ต่อคิด ธิตพิสมัย ตรงฤกษ์ใน วิสาขะ บูรณมี
(เวศุกรรม)	สองนั้นเป็น ฤกษ์งาม บามวิเศษ ตรีสรู โภชญาณ ฉานวิถี ในเวลา ใกล้เคียง แสงอุทัย บริเวณ ผิ่งน้ำ เนรัญชรา	พระโลกเชษฐ ได้ประจักษ์ มรรควิถี เป็นพระพุท ธชินศรี ศาสตา ฉายาได้ ร่วมโพ ธิพฤชา ฤกษ์มหา วิสาขะ บูรณมี
(น้ำลอคใต้ทราย)	สามเป็นวัน ดับขันธ์ ปรินิพาน พระชนม์ครบ บรรจบถ้วน แปดสิบปี ฉพระแท่น ใต้ร่ม ต้นสาละ ทรงตำรัส บัจฉิม -วาจา	ของพระศาส -ดาจารย์ พิศาลศรี ฉเขตแดน แคว้นบุรี กุสินารา ท่ามกลางพระ สาวก เผ่ารักษา วันมหา วิสาขะ บูรณมี

บทร้องถวายพระพร "วันมหามงคล" ออกอากาศเมื่อวันที่ 28

เมษายน พ.ศ. 2493 ดังบทร้องตอนหนึ่งว่า (มนตรี ตราโมท, 2538ค: 134)

(อาถรรพ์)	ธรรมชาติยามเช้าบอกเราชัด	เบเนตติศรีสวัสดิ์คืนศิษย์
	เทวราชประสาทช่วยอ่านวยชัย	บันดาลให้เห็นตระหนักประจักษ์ตา
	ด้วยวันนี้ศรีวันหมื่นตฤกษ์	มงคลเกริกสิริไกรชัยมหา
	เนื่องพระจอมไทยประเทศเจษฎา	กอบราชาภิเศกสมรสกำหนดกาล
	แสดงว่าสองไถ้ชโยราช	จะสุกใสไพลาศเลอพิศาล
	ตั้งสุรีย์ส่องรัฐชัชวาลย์	ก่องตระการคู่แสงนิสากร...

บทร้องวันครู ท่านได้ประพันธ์บทกลอนเพื่อนอบน้อมบูชาคุณของครู

ตอนหนึ่งว่า (มนตรี ตราโมท, 2538ค: 146)

(ทัศนา)	ขอบกัณฑ์ ขึ้นประนม กัมวันทา	แทนรูปเทียน มาลา หลากหลายสี
	น้อมดวงจิต อภิวันท์ อัญชลี	ต่อท่านที่ เคยเป็น บูพพอาจารย์
	อันพระคุณ ของครู ผู้สอนสั่ง	สุดจะซึ่ง น้ำหนักได้ ด้วยไพศาล
	ยิ่งบรรพต ดินฟ้า สุธาธาร	สุดประมาธ ในพระคุณ กรุณา
(สิงโต)	ทุกทิศทาง ที่เรารู้ เพราะครูสอน	รู้ขั้นตอน ง่ายยาก จากศึกษา
	รู้มิชอบ ชั่วดี รู้วิชา	รู้รักษา ตัวได้ ไม่อับจน
	เมื่อเรานำ ความรู้ ที่ครูให้	นำมาใช้ ก็ประเสริฐ ยิ่งเกิดผล
	เป็นอาชีพ หอเพียง ได้เลี้ยงตน	แม้ถึงคราว อับจน ก็พ้นภัย...

บทร้อง สดุดีรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2491

ท่านได้ประพันธ์คำสดุดีไว้ตอนหนึ่งว่า (มนตรี ตราโมท, 2538ค: 131)

(สะสม)	รัฐธรรมนูญเพิ่ม เสริมอำนาจ	ให้ทวยราษฎร์วางบทตั้งกฎหมาย
	คานินิติบัญญัติไม่พริศพราย	เหมือนเรา رایระเบียบไว้เพื่อใช้เอง
	รัฐธรรมนูญเพิ่ม เสริมประสิทธิ	ให้ภารกิจตุลาการงานเหมาะสม
	วินิจฉัยคดีไปโดยไม่เกรง	หมดยาเบงได้เป็นขงยุติธรรม
	รัฐธรรมนูญเพิ่ม เสริมเสรี	ชาวไทยมีสิทธิใช้ไม่สูงต่ำ
	ถือสิทธิศาสนานานากรรม	ย่อมกระทำตามฤทัยไม่กีดกัน...

2. เนื้อหาทั่วไป ขึ้นอยู่กับผู้แต่งบทหรือต้องการจะให้ความรู้ หรือสอนเรื่องหนึ่งเรื่องใด เช่น

บทหรือเรื่อง วินัยของคนไทย ซึ่งท่านประพันธ์จากคำของท่าน นายกรัฐมนตรี และท่านได้บรรจุเพลงประเภทดนตรีประวัติศาสตร์ เช่น เพลงไทยมุง น่านเจ้า ขอมสุวรรณ เป็นต้น ออกอากาศเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 ในบทสุดท้ายท่านได้ ชักชวนให้คนไทยร่วมกันรักษาวินัยเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ดังนี้ (มนตรี ตราโมท, 2538ค: 133)

(ไทยน้อย)	วินัยนี้ แผลงจัก รักษาไทย เพราะฉนั้น บรรดา นรากร พยายาม รักษา อย่างบกพร่อง นานาชาติ เขิตระบือ ชื่อทวี	ให้เกียรติไกร เกริกอยู่ มิรู้หย่อน พึงสังวรณ มั่นไว้ ในฤดี ผลสนอง คือไทย ม่องใสศรี เพราะเรานี้ มีวินัย ของไทยเอย
-----------	--	---

บทหรือ เรื่อง ความรัก ออกอากาศเมื่อคืนวันอาทิตย์ที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ท่านได้สอนถึงความรักที่แท้ต้องมีการเสียสละ ไม่ว่าจะ เป็นความรักของ ชายหญิง ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และความรักของลูกที่มีต่อพ่อแม่ ท่านประพันธ์บทหรือไว้ อย่างไพเราะซาบซึ้งว่า (มนตรี ตราโมท, 2538ค: 137)

ความเอยความรัก	ซึ่งสมัครหมายปองทั้งสองฝ่าย
เป็นเครื่องพาดพิงใจให้สบาย	ประหนึ่งสายกระแสน้ำไหลซลธาร
อันความหวานชานทราบอบดวงใจ	ยิ่งใด ๆ ในพิภพจบสถาน
แม้รสอ้อยน้ำผึ้งถึงน้ำตาล	ก็ไม่หวานปานรักสมัครใจ
แต่ความรักที่แท้ไม่แปรผัน	และคงมั่นไม่มีที่เปลี่ยนได้
ย่อมต้องมีเสียสละชนะใจ	เพื่อรักษาไว้ให้คงทน
ถ้ารักใคร่ไว้การเสียสละ	รักนั้นจะไม่ครบประสพผล
เป็นรักเทียมรักปลอมบ้อมกมล	ไม่อาจคลหวานได้ตั้งใจปอง
เช่นหญิงชายรักกันมันสมัคร	เป็นคู่รักหรือวิวาห์ผาสูกสอง
ย่อมต่างต้องเสียสละมานะครอง	ด้วยปรองคองตั้งหนึ่งน้ำใจเดียว

พยายามตามนิสัยใจคอกัน
 รู้รักษาอารมณ์กันกลมเกลียว
 หากสิ่งใดฝ่ายหนึ่งพึงใจปอง
 ก็จำต้องเสียบสละละจาง
 สละสุขสละการสราญรื่น
 สละสิ้นทุกอย่างทั้งกายใจ
 พ่อและแม่รักบุตรสุดถนอม
 อดตาหลับจับตานอนรื้อนราคาญ
 อาหารไทรศศิมิโอะชะ
 อดไว้ให้ลูกน้อยผู้กลอยตา
 บุตรที่มีจิตต์มั่นกตัญญู
 สละกายช่วยประกอบกิจการ
 ถ้าแม้ว่าพ่อแม่ท่านแก่เฒ่า
 สละทรัพย์สละสุขทุกเวลา

ผูกกระสันเส้นไหว้ให้แน่นเหนียว
 เพื่อกอดเกี่ยวรักไว้ให้มั่นคง
 แต่อีกฝ่ายไม่เห็นพ้องต้องประสงค์
 บอมธำรงรักษารักสู้หักใจ
 หวังชูขึ้นคู่ชีวิตพิสมัย
 หวังแต่ให้ครอบครัวตัวสราญ
 สู้อดอมขอมสละทุกสถาน
 พยายามเมื่อลูกใช้ภัยพิทา
 บอมสละไม่ลืมชิมรสา
 เห็นลูกยากินได้ใจเบิกบาน
 ระลึกรู้รักปองสนองสาร
 ไม่เกียจคร้านปฏิบัติเป็นอิศรา
 ต้องไฝฝ่ฝาทักษะรักษา
 ให้บิดรมารดาสุขารมณ์

บทร้องของคณะตรีศิลป์ กระจายเสียงเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม
 2493 ท่านสอนให้คนไทยรักสามัคคีกัน เพื่อความสงบสุขของชาติ โดยท่านได้ประพันธ์บทร้องไว้ว่า
 (สารถี) อันร่างกายของเราเหล่ามนุษย์

จะผ่องใสสบายสุดเกษมสอาด
 หรือมีโรคระบาดจนชวนราคาญ
 แล้วแต่การรู้จักรักษาตน
 ถ้าปล่อยธาตุให้อ่อนหย่อนกำลัง
 โรคประดังเข้าระดมผสมปน
 หากธาตุดีมีพลังทั้งอดทน
 โรคประจันอย่างไรไม่มลาย
 (มุส่ง) อันเรือนร่างก็เสมือนกับเรือนชาติ
 จะวิลาศยิ่งใหญ่สมใจหมาย
 หรือจะอ่อนหย่อนทั้งกำลังกาย
 ด้วยหญิงชายชาวบุรีมีน้ำใจ
 ถ้ามัวคิดฤษยาอิจฉากัน
 แล้วมุ่งมันสร้างผลาญกันเป็นใหญ่
 กำลังชาติก็จะต้องถอยลงไป
 เบนช่องให้ศัตรูจู่เข้ามา
 หากเรามั่นสามัคคีต่อกัน
 สมานฉันท์ร่วมใจเส่นหา
 กำลังชาติจะทวีมีเดชา
 ศัตรูร้ายไม่กล้ามารบกวน

(โยนตาบ)	ขอพวกเราชาวไทยทั้งชายหญิง ครึ่งใจรักสลักแควอย่าแปรปรวน ใครหนักนิคฉิดหน่อค้อยถนอม อย่าเปิดช่องให้ศัตรูจู่มาราน	อย่าละทิ้งไทยด้วยกันให้ผันผวน รู้บทบาทยังสติไตรรงค์การณ ต้องอดออมอภัยสร้างทางสมาน ไทยจะสานตีสุขอยู่คู่ฟ้าเอย
------------	--	---

จากบทร้องต่างๆ ที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้มากมาย จะเห็นว่า เป็นบทร้องที่มีคุณค่าในเชิงวรรณศิลป์ และเนื้อหาของบทร้องล้วนแต่สร้างสรรค์สังคม ในมน้ำาวให้ผู้ฟังเกิดความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนา ปลุกจิตสำนึกให้มีความรักชาติ และยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ บทร้องเหล่านี้ นอกจากจะมีความไพเราะแล้ว ยังมีความทันสมัยอยู่เสมอ แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยมาไม่น้อยกว่า 40 ปีแล้ว จึงเหมาะที่จะนำมาขับร้องบรรเลงในยุคนี้อ และยังสะท้อนให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ที่เคารพและจงรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างมั่นคงแน่นอนแท้

ในรายการขับร้องออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงนี้ นอกจากบทร้องของครูมนตรี ตราโมท แล้ว ก็มีบทร้องที่กวีท่านอื่นแต่งไว้ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ครูมนตรี ตราโมท มักจะอัญเชิญบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัวที่ไพเราะมาขับร้อง และบรรจุเพลงบรรเลงประกอบ ได้แก่

บทพระราชนิพนธ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ขยายความจากภาษิตอิตาเลียน ครูมนตรี ตราโมท ได้บรรจุเพลงแขกมอญ ทองย่อน ขอมกล่อมลูก ตันเพลงฉิ่ง ทรงพระธาตุ ขึ้นพลับพลา สร้อยสนัดค ดั่งบทร้องตอนต้นว่า

(แขกมอญ)	ต่างนกต่างเห็นไซรี ทนอยู่งามสะพรั่ง สุภาษิตนี้ฟัง ครีไคร์ให้ตีแล้	ว่าร้าง แน่แท้ จับจิต ทราบข้อเปรียบคดี
(ทองย่อน)	ใครมีเคหะห้อง เป็นที่อยู่คงบล พักกายพักกมล บ่อมจะรักเฝ้าไซรี	ของตน แบบได้ ผาสูก อีกทั้งคอยถนอม...

บทร้อง จากเรื่องสันติภาพ ซึ่งเป็นโคลงสินธุมาลี พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน ครูมนตรี ตราโมท ได้บรรจุเพลงตั้งนี้ คือ
ต้นเพลงฉิ่ง สามเส้า ทวงพระธาตุ ช้างประสานงา นำมาขับร้องและบรรเลงออกอากาศ เมื่อ
วันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2495

(ต้นเพลงฉิ่ง)	โบราณชนกสี่	อุตสาห์
	ประดิษฐ์คณะมา	สุตยาภ
	รอนรณประจนผ่า	ผืนเครื่อง จิตปวง
	มฤตกตกผาก	แต่พวกเผ่าพันธุ์
	ฉะนั้นเราผู้ลูก	หลานไทย
	จารึกษ์มฤตกไว้	ชั่วฟ้า
	แทนคุณชนกไกร	เกรียงกาจ
	ให้มนุษย์ทั่วหล้า	ช่าชร้องสรรเสริญ...

การนำผลงานของกวีท่านอื่นมาขับร้องกระจายเสียงนั้น ครูมนตรี
ตราโมท จะประกาศให้ผู้ฟังทราบทุกครั้งว่าได้นำบทร้องมาจากไหน ท่านผู้ใดเป็นผู้แต่ง แสดงว่า
ท่านเป็นนักประพันธ์การวิทยุที่มีจรรยาบรรณ ให้ความเคารพต่อเจ้าของผลงาน นับว่าเป็น
แบบอย่างที่ดีของนักจัดรายการวิทยุ

7.3.2 รายการส่งเสริมการศึกษา

เป็นรายการที่ครูมนตรี ตราโมท ผลิตขึ้น เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับดนตรีไทยและ
นาฏศิลป์ โดยอธิบายเนื้อหาที่สำคัญเชิงวิชาการมากกว่าการบันเทิง และแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอน ๆ
รายการเหล่านี้ ท่านมิได้มุ่งผลิตขึ้นเพื่อประกอบการสอนตามหลักสูตรวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ
แต่ผู้ฟังในกลุ่มครูดนตรีหรือครูนาฏศิลป์สามารถนำไปใช้เพื่อประกอบการสอนได้ และผู้ฟังในกลุ่ม
นักเรียนก็สามารถฟังเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งให้ยิ่งขึ้น อาทิ ในปีพ.ศ.
2525 จัดรายการภาคดึก เวลา 21.30 น. ทุกวันจันทร์และพฤหัสบดี ทางสถานีวิทยุศึกษา เรื่อง
เสภา ศัพท์สังคิต และเกร็ดดนตรีไทย (ปัญญา นิตยสารธรรม, 2525: 97-98)

ในที่นี้ จะได้กล่าวในรายละเอียดเฉพาะ 3 รายการ คือ รายการ "อธิบายดนตรีไทย" รายการ "บรรยายประกอบเพลงไทย" และรายการ "อธิบายนาฏศิลป์ไทย" ซึ่งออกอากาศเป็นประจำทางสถานีวิทยุศึกษา และสถานีวิทยุ ท.ท.ท. เป็นเวลาหลายปีติดต่อกัน

7.3.2.1 รายการ "อธิบายดนตรีไทย"

รายการนี้จัดขึ้นทางสถานีวิทยุศึกษาเดือนละครั้ง ระหว่างปีพ.ศ. 2500-2504 ทุกครั้งจะเริ่มรายการด้วยการบรรยายถึงเรื่องที่ท่านต้องการจะสอน จากนั้นก็สาธิตบรรเลงดนตรีประกอบให้ฟัง เนื้อหาของรายการจะเน้นไปในเรื่องเกี่ยวกับเพลงหน้าพาทย์แต่ละเพลง อธิบายประวัติเพลงสำคัญ ๆ เช่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน เพลงราตรีประดับดาว เป็นต้น คล้ายกับการอธิบายเพลงโน้ตแผ่นเสียงของกรมศิลปากร บางเพลงก็เป็นผลงานการประพันธ์ของท่านเอง ดังจะได้ยกตัวอย่างบทอธิบายดนตรีไทย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2503 ว่า

เพลงที่จะนำมาอธิบายในวันนี้ เป็นเพลงที่บรรเลงด้วยปี่พาทย์ไม้แวม ชื่อว่า เพลงเขมราใหญ่ ข้อคิดของเพลงนี้มีอยู่ 2 ประการ 1. เพลงเขมราใหญ่กับเพลงขอมใหญ่ เป็นคนละเพลง คนละสำเนียง จึงน่าจะคิดว่าเขมรกับขอมนี้ โบราณจารย์ทางดนตรี คงจะเห็นว่าเป็นคนละชาติละกระมัง อีกประการหนึ่ง บทร้องของเพลงนี้เป็นบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ไม่ตรงกับฉบับหอพระสมุดและที่ใช้กันโดยทั่ว ๆ ไป แม้แต่คำตัวของนางแก้วกิริยา ก็มีเพียง 9 ชั้ว ไม่ใช่ 15 ชั้วเหมือนฉบับอื่น ๆ ทั้งบทนี้ก็ไพเราะเหมาะกับท่านเองเพลงอย่างยิ่ง แต่ไม่ทราบที่ท่านผู้ใดเป็นผู้แต่ง ขอเชิญฟังเพลงเขมราใหญ่ เพื่อพิจารณาต่อไป

ร้องเพลงเขมราใหญ่

รูปงามทรามสุดสวาทที่	รูปเช่นนี้หรือควรจะเป็นข้า
คำตัวเกี้ยวซึ่งตั้งวาจา	ยังไม่สมวาจาทั้งงามคม
เนื้ออ่อนดั่งว่านอนด้วยพุกทิมพ์	สักปีสิบซึ่งช่วยก็เห็นสม
ที่จะช่วยแก้วตาอย่าปรารมภ์	จะช่วยเจ้าไปไว้ชมให้ชื่นใจ

การอธิบายดนตรีไทย ขอบุติไว้เพียงนี้ โอกาสหน้าจึงค่อยพบกันใหม่ สวัสดิ์

บทที่คิดมาข้างต้นนี้ เป็นบทที่สั้นกว่าบทตอนอื่น ๆ และเป็นบทที่
 ชี้ให้เห็นว่าแม้ท่านจะเป็นผู้รอบรู้เชี่ยวชาญในด้านเพลงไทยก็ตาม แต่ข้อใดที่ท่านไม่ทราบแน่ชัด
 ท่านก็จะแสดงความคิดเห็น อ้างอิงหลักฐานประกอบ และให้ผู้ฟังนำไปคิดพิจารณาต่อไป ท่านจึง
 เป็นนักวิชาการที่ใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

7.3.2.2 รายการ "บรรยายประกอบเพลงไทย"

เป็นรายการที่น่าสนใจอีกรายการหนึ่ง ซึ่งออกกระจายเสียงทาง
 สถานีวิทยุ ท.ท.ท. เดือนละครั้ง ระหว่างพ.ศ. 2497-2508 เนื้อหาของรายการจะเป็นเรื่อง
 เกี่ยวกับเพลงประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีมากมายหลายอย่าง เช่น เพลงประกอบการจับระบำ เพลง
 ที่ใช้ในการรบทักษิณ เพลงประเภทตลก เพลงโยน เพลงแม่ศรี เพลงตับ เพลงสำหรับกล่อม
 เพลงถวายพระพร เพลงสำเนียงภาษาต่างๆ เพลงหน้าพาทย์ เพลงชุดโหมโรงเป็น เพลง
 จำพวกลูกลือลูกขัด เพลงที่มีชื่อว่าแปลงต่อท้าย เพลงที่มีคำท้ายชื่อว่าในและนอก เพลงร้องประกอบ
 ในการแสดงละคร เป็นต้น การนำเสนอรายการก็คล้ายคลึงกับรายการอธิบายดนตรีไทย คือ
 บรรยายเรื่องก่อน แล้วยกตัวอย่างเพลงบรรเลงประกอบ มีแตกต่างกันบ้างตรงที่บางตอนจะให้ฟัง
 เพลงเปรียบเทียบกัน ดังตัวอย่างคำบรรยาย เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2505 ตอนต้นรายการว่า

สวัสดิ์ท่านผู้ฟังที่เคารพ

เมื่อคราวก่อน ๆ ข้าพเจ้าได้เคยแสดงให้ท่านแลเห็นชัดเจนแล้วว่า สำเนียง
 ของท่านเอง มีอำนาจทำให้เพลงต่าง ๆ มีอารมณ์และความหมายไปได้ตามประสงค์
 ตลอดจนสามารถทำให้กลายออกไปเป็นเพลงภาษาอื่น ๆ เช่นเดียวกับสำเนียงพูดของ
 คนเราสามารถดัดสำเนียงให้เสมือนเป็นชนชาติอื่นไปได้ ทั้งนี้ก็ด้วยความสามารถ
 ของผู้แต่งที่ใช้สติปัญญาประดิษฐ์สำเนียงให้โน้มนำอารมณ์ให้เห็นเป็นเพลงของชาตินั้น
 ชาตินี้ หรืออารมณ์นั้นอารมณ์นี้ได้ สิ่งที่น่ายกย่องผู้แต่งเพลงหรือแปลงเพลงแบบนี้ ก็คือ
 รักษาเนื้อเพลงเต็มไว้ได้ถูกต้อง ไม่ขาดเกิน หรือผิดพลาดแม้แต่น้อย ซึ่งตามคตินิยม
 ทางดุริยางคศิลป์ไทยถือกันเป็นนักหนาว่า การแต่งหรือแปลงเพลงแบบนี้เป็นการ
 ส่งเสริมให้มีเพลงมากขึ้น และไม่ทำลายหรือล่งสิทธิเพลงที่มีอยู่เดิม แต่บังเกิด
 เพลงใหม่ขึ้นอีกเพลงหนึ่งด้วย เมื่อได้กล่าวถึงการแปลงเพลงโดยยึดเนื้อเพลงของเดิม

ไว้อย่างมั่นคงตามแบบนี้ ก็ใครจะแสดงตัวอย่างให้เห็นต่อไปโดยนับเดียวกันอีกสัก 2-3 เพลง และขอให้ท่านผู้ฟังพยายามสังเกตเนื้อเพลงเดิม แล้วเปรียบเทียบกับ เพลงที่ได้แปลงขึ้นใหม่โดยใช้วิจารณ์อย่างสุขุม ก็จะแลเห็นได้ตามที่ข้าพเจ้าได้ กล่าวมาแล้ว...

จากคำบรรยายข้างต้น จะเห็นได้ชัดว่า ท่านใช้คำที่สละสลวย เข้าใจง่าย มี เหตุผล ชวนให้ติดตามฟัง สอนให้ผู้ฟังรู้จักการฟังเพลงไทยที่ถูกต้อง และกระตุ้นให้ผู้ฟังพิจารณา ตามไปด้วยซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและมักไม่มีผู้ใดสอน เนื่องจากรายการนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ท่านจึงสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ได้มาก เต็มไปด้วยเนื้อหาสาระ น่าสนใจ สอดแทรกไว้ด้วยความบันเทิง ผู้ฟังมีโอกาสได้ฟังเพลงเปรียบเทียบกันหลายเพลง ช่วยเพิ่มพูน ความเข้าใจทางทฤษฎีดนตรีไทยยิ่งขึ้นจนเกิดความซาบซึ้งในความงดงามแห่งศิลปะแขนงนี้

7.3.2.3 รายการ "อธิบายนาฏศิลป์ไทย"

รายการนี้ออกอากาศทางสถานีวิทยุศึกษา เดือนละครั้ง ระหว่าง ปีพ.ศ. 2499-2503 รูปแบบและเนื้อหาที่น่าสนใจ คือ อธิบายถึงการแสดงโขนละครประเภท ต่าง ๆ โดยยกอุทาหรณ์จากเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือตอนใดตอนหนึ่งมาแล้ว แล้วแทรกการขับร้อง และบรรเลงตามบทโขนหรือละครที่ยกมาอธิบาย ได้แก่ ละครนอกแบบผสมเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนหลายเพชรหลายบัวออกศึก ละครชาตรีแบบผสมเรื่องมโนห์รา ละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลมหอบ โขนฉากเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามครองเมือง โขนชุดพราหมณ์ของกรมศิลปากร เป็นต้น ดังตัวอย่างคำอธิบายเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2502 ตอนหนึ่งว่า

วันนี้ข้าพเจ้าจะพูดถึงเรื่อง ละคอนพันทาง ละคอนพันทางเป็นละคอนแบบผสม มีทั้งท่ารำของไทยและท่าธรรมดาสามัญชน หรือท่ารำของชาติอื่น ระคนปนกันไปตาม แต่ท้องเรื่อง มีชุด มีฉากตามเหตุการณ์ ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ ได้ทรงปรับปรุงขึ้น เรื่องที่ข้าพเจ้าจะนำมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ คือ เรื่องพญาผานองของกรมศิลปากร อันเป็นประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งของราชวงศ์น่าน เพราะฉะนั้นเพลงร้องและท่ารำจึงเป็นสำเนียงและท่าของไทยภาคเหนือ ละคอน

เรื่องนี้เริ่มขึ้นด้วยฉากในพระราชฐาน เมืองวรรณคร เป็นเวลากลางคืน นางพญา
คำปิ่น ชายาพญาแก้วเกื่อน ซึ่งพญาแก้วเกื่อนได้จากไป และมอบให้เป็นผู้ครองนคร
กำลังพระครรภ์แก่ประทับอยู่กับนางข้าหลวง ตอนนี้ร้องด้วยเพลงขวนเคล้า ดังนี้ ...

จะเห็นได้ชัดว่า รายการส่งเสริมการศึกษาทั้ง 3 รายการดังกล่าว
มีคุณค่าเชิงวิชาการมาก มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ เพราะผู้ชำนาญการในเรื่องนั้นได้เสนอ
เนื้อหาต่อผู้ฟังโดยตรง มีความง่ายต่อการเข้าใจและแฝงไว้ด้วยความบันเทิง ให้ข้อมูลความรู้และ
ความบันเทิงในสัดส่วนที่เหมาะสม ความรู้เป็นหลัก และความบันเทิงเป็นส่วนสนับสนุน สอนให้ผู้ฟัง
รู้จักสังเกต รู้จักคิดพิจารณาเปรียบเทียบ และรู้จักใช้เหตุผล ตลอดจนทำให้ผู้ฟังจดจำเรื่องได้เป็น
อย่างดี รายการนี้จึงเป็นรายการที่มีประโยชน์และเหมาะสมกับการให้การศึกษาอย่างแท้จริงทาง
ด้านดุริยางคศิลป์ คีตกศิลป์ และนาฏศิลป์ ถือได้ว่าเป็นบทเรียนสำเร็จรูปแบบหนึ่งที่สามารถถ่ายทอด
ความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียนได้อย่างดี และเป็นบทเรียนที่มีเนื้อหาสาระทางด้านทฤษฎีซึ่ง
ยังสอนกันอยู่ในปัจจุบัน ควรที่จะรื้อฟื้นรายการเหล่านี้มาเผยแพร่ให้กว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง หาก
สามารถบันทึกลงแถบบันทึกเสียงและจัดพิมพ์คำบรรยายประกอบได้ ก็จะเป็นคู่มือการสอนที่สมบูรณ์
อีกชุดหนึ่งสำหรับครูดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ และยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการใช้เป็นแนวทาง
ศึกษาดนตรีไทยและนาฏศิลป์อย่างถูกต้องและลึกซึ้งของอนุชนรุ่นหลัง

กล่าวโดยสรุป ในท่ามกลางกระแสแห่งเทคโนโลยีสมัยใหม่ทางด้านวิทยุกระจายเสียงนั้น
ครูมนตรี ตราโมท ได้ใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของท่าน
อย่างคุ้มค่าและยาวนานไม่น้อยกว่า 40 ปี ผลงานที่ท่านผลิตขึ้นโดยผ่านสื่อวิทยุนี้จึงเป็นผลงานชิ้น
สำคัญที่หิ้งรากลึกลงสู่อนุชนรุ่นหลังทั่วประเทศให้ได้เรียนรู้ด้วยตนเองและซึมซับความละเอียดอ่อน
ความไพเราะ งดงามแห่งศิลปวัฒนธรรมไทย เทคโนโลยีนี้มีโอกาสทำลายศิลปวัฒนธรรมให้สูญไปได้
ตรงกันข้าม เป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างให้วัฒนธรรมทางดนตรีไทยและนาฏศิลป์ เจริญก้าวหน้าและ
แพร่หลายไปสู่มวลชนกว้างขวางยิ่งขึ้น รูปแบบของการแสดงและการบันเทิงได้พัฒนาออกมาขึ้น
บนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย เปรียบเสมือนกับต้นไม้ที่เจริญเติบโตแตกกิ่งก้านสาขาออกดอกออกผล
ใหม่ แต่ภายในยังคงเป็นแก่นของต้นไม้เดิมอยู่นั่นเอง บทวิทยุกระจายเสียงของครูมนตรี ตราโมท

จึงมีคุณค่าสูงทั้งทางศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และสังคมเป็นอย่างยิ่ง ควรที่อนุชนรุ่นหลังจะให้ความสนใจศึกษาภูมิปัญญาล้ำค่านี้อย่างลึกซึ้งและจริงจัง

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ครูมนตรี ตราโมท สามารถรักษา สืบทอด และถ่ายทอดเอกลักษณ์ไทยโดยวิธีสื่อวิทยุกระจายเสียงได้อย่างดี ดังนั้น กลุ่มประชาชนที่ฟังรายการของท่าน นอกจากจะได้รับความบันเทิงสนุกสนาน ได้คติสอนใจ ได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมตามนโยบายของรัฐแล้ว ยังได้รับความรู้มากมายทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์และวรรณศิลป์อย่างครบถ้วน เป็นผลให้ศิลปวิทยาการแขนงนี้สืบทอดต่อเนื่องอย่างไม่ขาดตอนมาจนถึงปัจจุบัน

7.4 การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ผ่านสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ

นอกเหนือจากครูมนตรี ตราโมท ได้ใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของท่านทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ให้แก่ประชาชนทั่วไป โดยบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากล บันทึกเพลงไทยลงแผ่นเสียง จัดรายการวิทยุกระจายเสียงแล้ว ท่านยังได้เขียนบทความต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมากลงในหนังสือหลายประเภท อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ตามความสนใจและตามความสามารถโดยทั่วกัน ในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะสิ่งพิมพ์ที่สำคัญ คือ

1. หนังสืออ้างอิง

1.1 สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

1.2 สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

2. วารสารหรือนิตยสาร

2.1 วารสารหรือนิตยสารศิลปากร

2.2 วารสารกะดิ่งทอง

3. หนังสือหรือบทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวาระต่าง ๆ เช่น งานครบรอบคล้ายวันเกิดของครูมนตรี ตราโมท งานดนตรีไทยอุดมศึกษา งานดนตรีไทยมัธยมศึกษา งานฉาบฉวย เป็นต้น

งานเขียนเหล่านี้บางเรื่องที่น่าสนใจมักจะตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง หลายวาระด้วยกัน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

7.4.1 หนังสืออ้างอิง

ในบรรดาหนังสืออ้างอิงทั้งหลาย หนังสือสารานุกรมและหนังสือพจนานุกรม เป็นหนังสือที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกจัดทำขึ้นแพร่หลายเพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้า แต่หนังสือทั้งสองประเภทนี้ก็มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ สารานุกรม จะมุ่งอธิบายเรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ หรือ ความคิดความเชื่อของคน เป็นการนำความรู้จากสาขาต่าง ๆ มาประมวลเข้าไว้ด้วยกันให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และอาจจะจัดทำได้หลายแบบ เช่น จัดหมวดหมู่เป็นเรื่อง ๆ หรือเรียงตามตัวอักษร หรืออธิบายเฉพาะเรื่อง เฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง เช่น สารานุกรมช่าง สารานุกรมแพทย์ เป็นต้น ส่วนพจนานุกรม กล่าวโดยทั่วไป เป็นหนังสือที่จัดทำเป็นบัญชีคำตามตัวอักษรที่มีใช้ อยู่ในภาษา เพื่อให้ผู้อ่านค้นหาได้สะดวกและรวดเร็ว แล้วอธิบายความหมาย ที่ใช้ และที่มาของคำ บางทีก็บอกเสียงอ่านด้วย (พระยาอนุমানราชชน, 2498-2499: จ) การนำเสนอเนื้อหาของหนังสือทั้งสองประเภทมักจะใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย อธิบายอย่างย่อ ๆ แต่ได้ใจความสมบูรณ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า การเรียนรู้ในเรื่องราว และวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดความรู้ ความคิด และความฉลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถสร้างประโยชน์สุข สร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ตนเอง ทั้งแก่สังคมและบ้านเมืองอันเป็นที่พึ่งอาศัยได้ ทุกคนจึงควรมีโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ ได้ตามความประสงค์และกำลังความสามารถโดยทั่วกัน ทรงพระราชดำริว่า หนังสือประเภท สารานุกรมนั้น บรรจุสรรพวิชาการอันเป็นสาระไว้ครบทุกแขนง เมื่อมีความต้องการหรือพอใจจะเรียนรู้เรื่องใด ก็สามารถค้นหาอ่านทราบโดยสะดวก นับว่าเป็นหนังสือที่มีประโยชน์แก่อุฏการศึกษา เพิ่มพูนปัญญาด้วยตนเองของประชาชนอย่างสำคัญ โดยเฉพาะในยามที่มีปัญหาขาดแคลนครู และที่เล่าเรียนเช่นขณะนี้ หนังสือสารานุกรมจะช่วยคลี่คลายให้บรรเทาเบาบางลงได้เป็นอย่างดี (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1, 2516: 1)

จากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวข้างต้น จะเห็นได้ว่าทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาด้วยตนเองตามความพอใจและกำลังความสามารถ และ ทรงเห็นประโยชน์มากมายที่จะได้รับจากการอ่านหนังสือสารานุกรม เพราะนอกจากจะช่วยให้อ่านเสาะแสวงหาความรู้ในเรื่องที่สนใจได้สะดวกรวดเร็วแล้ว ยังสร้างเสริมปัญญาผู้อ่านอีกด้วย อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือทรงมีพระปรีชาญาณเห็นการณ์ไกลในอันที่จะใช้หนังสือสารานุกรมเป็นเครื่องมือ

พัฒนาการศึกษาของประชาชนทุกเพศทุกวัย และช่วยแก้ไขปัญหาการศึกษาในเรื่องขาดแคลนครู และสถานที่เรียนให้ลดน้อยลง เพราะฉะนั้นแนวพระราชดำริดังกล่าวจึงเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่สำคัญมากอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนถาวร และสอดคล้องกับแนวคิดของการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ส่งเสริมผู้เรียนได้ศึกษาตามความปรารถนาโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (2498-2499: จ) กล่าวว่า ในปัจจุบันนี้มีความรู้มากอย่างที่จะต้องรู้ การที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นผู้รอบรู้อย่างละเอียดทุก ๆ อย่างในทุก ๆ เรื่องจึงเป็นเรื่องสุดวิสัย จำเป็นต้องรู้แต่เพียงบางอย่างในทุก ๆ อย่าง ก็อาจจะเป็นการเพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตอยู่ เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ยอมรับกันอยู่ทั่วไปว่าหนังสือสำหรับคน โดยเฉพาะสารานุกรม เป็นหนังสือที่จำเป็นต้องมีไว้สำหรับคนหรืออ้างอิง เช่นเดียวกับพจนานุกรม

กล่าวโดยสรุป หนังสือสารานุกรมเป็นแหล่งรวมสรรพวิทยาการทั้งหลายที่ทุกคนจำเป็นต้องศึกษาหรือใช้สำหรับอ้างอิง เป็นตำราที่มีคำอธิบายถูกต้องสมบูรณ์ประกอบด้วยหลักฐานใช้ภาษาที่สละสลวย เข้าใจง่าย ดังนั้นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวิทยากรเขียนเรื่องราวต่างๆ ในสารานุกรมนั้น จะต้องเป็นผู้รู้ ผู้ชำนาญในศาสตร์นั้น ๆ อย่างแท้จริง และโดยเหตุว่าดนตรีไทย และนาฏศิลป์ไทยเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติซึ่งชาวไทยทุกคนควรจะรู้จักและร่วมกันสืบทอดมรดกนี้ต่อไป จึงได้บรรจุเรื่องราวเหล่านี้ไว้ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน และสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยครุมนตรี ตราโมท เป็นผู้เรียบเรียง ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

7.4.1.1 สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ในขณะที่ครุมนตรี ตราโมท ดำรงตำแหน่งเป็นศิลปินเอก กองการสังคีต กรมศิลปากร ท่านได้รับเชิญจากราชบัณฑิตยสถานให้เป็นผู้เขียนคำอธิบายเรื่องราวต่างๆ ลงในหนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ตั้งแต่เล่มที่ 1-23 ระหว่างปีพ.ศ. 2498-2535 เป็นระยะเวลาติดต่อกันถึง 38 ปี ผลงานชิ้นนี้ของท่านจึงเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของท่านทางด้านดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ไทย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้อง นับว่าท่านเป็นผู้มีส่วนร่วมสร้างสมบัติอันยั่งยืนถาวรและมีค่าให้เป็นมรดกตกทอดไปยังอนุชนชาวไทย

หนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ถือได้ว่าเป็นหนังสือสารานุกรมฉบับแรกในประเทศไทย การทำสารานุกรมนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้เคยเริ่มดำเนินการจัดทำมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อพ.ศ. 2486 แต่เนื่องจากอุปสรรคบางประการ งานต้องระงัก

หยุดลง ต่อมาในปีพ.ศ. 2497 ราชประชาสมาธิ (2498-2499: ก-ข) นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน ได้เสนอให้ราชบัณฑิตยสถานวางโครงการจัดทำสารานุกรมจีนใหม่ ซึ่งท่านได้บรรยายถึงเหตุที่ดำริจัดทำหนังสือนี้ ความตอนหนึ่งว่า

ด้วยข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นว่า เวลานี้โลกได้วิวัฒนาการเจริญก้าวหน้าไปในทุกด้านมากมายหลายอย่าง เมื่อว่าถึงในด้านวิชาการ ข้าพเจ้าเห็นว่าประเทศไทยเรายังล้าหลังต่างประเทศเขาอยู่ไม่ใช่เล็กน้อย ฉะนั้นจึงควรที่จะเร่งรีบทะนุบำรุงส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะวิชาการเป็นต้นธารให้เกิดความรู้และความสามารถในอันที่จะประกอบกิจการหน้าที่ได้ดี ความเจริญของงานทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ บ่อเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิชาการ วิชาการจึงเป็นมูลฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเฉลียวฉลาดสามารถและความเจริญของงาน ซึ่งรัฐจะต้องสนับสนุนและส่งเสริมอยู่เป็นนิจ เพราะฉะนั้นประเทศที่เจริญแล้วจึงเอาใจใส่ในการสร้างตำรับตำราให้มากขึ้น เพื่อปลูกฝังผลเมืองของเขาให้เป็นผู้เทียบพร้อมด้วยวิชาการ การทะนุบำรุงประเทศจะมุ่งหน้าทะนุบำรุงแต่ทางวัตถุด้านเดียวโดยไม่แลเหลือถึงด้านวิชาการและจิตใจย่อมไม่ได้ จำเป็นต้องทำให้ขนานควบคู่กันไปจึงจะสมดุลกัน ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้เสนอให้ราชบัณฑิตยสถานจัดทำสารานุกรมจีน ทั้งนี้ก็เพราะเนื่องจากปัจจุบันนี้มีความรู้มากอย่างที่ควรรู้ ถ้าไม่มีตำรับตำราสำหรับย่นเวลาในการศึกษาเล่าเรียนแล้วกว่าจะรู้อะไรสักอย่างต้องเสียเวลาคั่นมาก ถ้าเรามีหนังสือสารานุกรมอยู่ จะเปิดดูได้ที่เดียว ไม่ต้องเสียเวลาคั่นหาในหนังสือต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้นานอารยประเทศจึงได้ทำหนังสือสารานุกรม ซึ่งบรรจุความรู้แทบทุกสาขาวิชาไว้ เพื่อให้ผลเมืองของเขาศึกษาค้นคว้าได้ง่าย ไม่เสียเวลา...

ด้วยเหตุที่ว่า ราชบัณฑิตยสถาน มีหน้าที่ประการหนึ่งตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2485 คือ "ค้นคว้าและบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติและประชาชน" ฉะนั้น การทำสารานุกรมไทยฉบับนี้ อาจกล่าวได้ว่า

ราชบัณฑิตยสถานเห็นความสำคัญของหนังสือประเภทนี้ และได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ซึ่งระบุไว้นั้น จนสามารถตีพิมพ์ออกเผยแพร่ประมาณปีละเล่ม จนถึงปี พ.ศ. 2535 นับเป็นเล่มที่ 23 แล้ว

คณะบรรณาธิการชุดแรก ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี
ในปีพ.ศ. 2497 ประกอบด้วย (พระยาอนุমানราชชน, 2498-2499: ง)

1. พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์	ที่ปรึกษา
2. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร	ที่ปรึกษา
3. พระยาอนุমানราชชน	ประธานคณะบรรณาธิการ
4. พระราชธรรมนิเทศ	บรรณาธิการ
5. พันเอก หลวงสารานุกรมประพันธ์	บรรณาธิการ
6. นายรอง สยามานนท์	บรรณาธิการ
7. นายเจริญ อินทรเกษตร	เลขานุการ

คณะบรรณาธิการชุดดังกล่าวได้เริ่มประชุมกันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2497 ภายหลังจากได้มีการเปลี่ยนกรรมการอีกหลายครั้งตามความเหมาะสม และบางท่านก็หมดวาระไปเพราะสิ้นอายุขัย เช่น พันเอก หลวงสารานุกรมประพันธ์ ถึงแก่กรรม คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้แต่งตั้ง นายพันตำรวจเอก หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย เป็นบรรณาธิการสืบแทน

อนึ่ง "สารานุกรม" เป็นหนังสือจัดอยู่ในประเภทหนังสืออ้างอิง สำหรับใช้ค้นคว้า จึงเป็นหนังสือที่บรรณาธิการควรรู้หลากหลายสาขาวิชา มุ่งที่จะอธิบายเรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ และความคิดของคนอย่างย่อ ๆ และเข้าใจง่าย ถึงแม้ว่าผู้อ่านจะไม่มีความรู้พิเศษเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ก็สามารถเข้าใจได้ทันที คณะบรรณาธิการได้กำหนดเรื่องที่จะนำมาอธิบายนั้นไว้ให้อยู่ในขอบเขต 18 หัวข้อต่อไปนี้ (พระยาอนุমানราชชน, 2498-2499: ช)

1. บุคคลสำคัญ
2. เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และความเคลื่อนไหวของโลก
3. ประเทศ ภูมิภาค นคร เมือง ฯลฯ
4. เรื่องเกี่ยวกับดาราศาสตร์
5. เชื้อชาติของมนุษย์

6. นิยายโบราณ
7. ศาสนา
8. ปรัชญา
9. ลัทธินิกายต่าง ๆ
10. หนังสือสำคัญของโลก
11. ดำนานและนิทานต่าง ๆ
12. ตัวสำคัญที่มีอยู่ในเรื่องวรรณคดี
13. สังคมและการเมือง
14. ครอบครัวยุคสำคัญ
15. สถาบันต่าง ๆ (สิ่งที่ตั้งขึ้นเป็นชนบประเพณี หรือเป็นสถานที่เกี่ยวกับการปกครอง วิทยาการ สังคม เป็นต้น)
16. วันหยุดงานและพิธีรีตอง
17. วิทยาศาสตร์ ศิลธรรม และวัฒนธรรม (วรรณคดี ศิลปกรรม)
18. เศรษฐกิจ

นอกจากนี้ เพื่อให้จะให้คำอธิบายถูกต้องสมบูรณ์ คำใดเกี่ยวกับสาขาวิชาใดก็ให้ผู้ชำนานในสาขาวิชานั้นเป็นผู้เขียนคำอธิบายให้ และเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้เขียนก็ได้ลงอักษรย่อของชื่อผู้เขียนไว้ท้ายเรื่องนั้น ๆ ด้วย เช่น "ธ.อ." หมายถึง นายธนิต อยู่โพธิ์ "ม.ต." หมายถึง ครูมนตรี ตราโมท "อ.น." หมายถึง ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์

ครูมนตรี ตราโมท ได้รับเชิญจากราชบัณฑิตยสถานให้เป็นผู้ร่วมจัดทำสารานุกรมไทยฉบับนี้ ในขณะที่ท่านมีอายุประมาณ 55 ปีแล้ว และได้ดำเนินการมาโดยตลอดจนกระทั่งอายุได้ 92 ปี เป็นระยะเวลายาวนานถึง 37 ปี แสดงว่าท่านเป็นผู้หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะทางด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ ได้เสียสละเวลาอันคว่ำและเรียบเรียงอย่างเต็มความสามารถ เพื่อที่จะถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้แก่ลูกหลานไทยอย่างแท้จริง คำศัพท์ต่างๆ ที่ท่านเขียนอธิบายไว้ในสารานุกรมไทยมีทั้งสิ้น 73 คำ เรียงตามลำดับจากอักษร ก ถึงอักษร ม แต่ละคำมีเนื้อหาสั้นยาวไม่เท่ากัน ปรากฏอยู่ในเล่มที่ 1 จนถึงเล่มที่ 23 ยกเว้นเล่มที่ 13-14 และ 16 ดังรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงบัญชีคำเรียงตามลำดับอักษร โดย มนต์รี ตราโมท ในหนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2498-2535 จำแนกตาม บัญชีคำ เล่มที่ จำนวนหน้า หน้า ปีที่พิมพ์

บัญชีคำ	เล่มที่	จำนวนหน้า	หน้า	ปีที่พิมพ์
กรวด	1	1	104	2498-2499
กรอ	1	1	105	2498-2499
กรับ	1	3	400-402	2498-2499
กราว	1	2	412-413	2498-2499
กลม - เพลง	1	1	482	2498-2499
กลอง	1	25	496-520	2498-2499
กลองโชน - เพลง	1	1	526	2498-2499
กลาง	2	1	597	2499-2501
กวาด	2	1	740-741	2499-2501
กุลาตีไม้	3	6	1433-1438	2499-2502
ขลุ่ย	3	7	1864-1870	2499-2502
ขับไม้	4	4	1941-1944	2503-2504
จิม	4	4	2000-2003	2503-2504
จิมเล็ก, จิมใหญ่	4	2	2003-2004	2503-2504
เขมร - เพลง	4	1	2158	2503-2504
คูกพาทย์	5	2	3206-3207	2505-2506
เครื่องสาย	6	10	3796-3805	2507-2508
ม็อง	7	22	4140-4161	2509-2510
จะเข้	8	5	4682-4686	2509-2511
ฉะหน้าโวง	9	3	5801-5803	2512-2513

ตารางที่ 7 (ต่อ)

บัญชีคำ	เล่มที่	จำนวนหน้า	หน้า	ปีที่พิมพ์
ฉะ	9	2	5797-5798	2512-2513
ฉาก	10	3	5888-5890	2512-2513
ฉาบ	10	1	5894	2512-2513
ฉิ่ง	10	1	5903	2512-2513
ฉุยฉาย 1	10	3	5912-5914	2512-2513
ฉนวน - ปี	10	3	5949-5951	2512-2513
ช่วงชัย - การเล่น	10	2	6039-6040	2512-2513
ชวา 1 - ปี	10	2	6040-6041	2512-2513
ช้ำ 1 - เพลง	10	2	6157-6158	2512-2513
ช้ำ 2	10	2	6158-6159	2512-2513
ชาติศรี 1 - ละคร	10	7	6188-6194	2512-2513
ชาติศรี 2 - เพลง	10	2	6194-6195	2512-2513
ช้ำปี - เพลง	10	2	6200-6201	2512-2513
เชิด - เพลง	10	1	6443	2512-2513
เชิดจีน	10	2	6443-6444	2512-2513
เชิดฉาน	10	1	6444	2512-2513
เชิดฉิ่ง	10	2	6444-6445	2512-2513
เชิดนอก	10	2	6445-6446	2512-2513
เชิดใน	10	1	6446	2512-2513
ชอ	11	8	6610-6617	2515-2516
ชัต 2	11	1	6632	2515-2516
ชัต 3	11	7	6632-6638	2515-2516
ชิ่ง	11	4	6719-6722	2515-2516

ตารางที่ 7 (ต่อ)

บัญชีคำ	เล่มที่	จำนวนหน้า	หน้า	ปีที่พิมพ์
ดนตรี	11	2	6968-6969	2515-2516
ดึกดำบรรพ์ 1 - ละคร	12	8	7197-7204	2516-2517
ดึกดำบรรพ์ 2 - เล่นการ	12	4	7204-7207	2516-2517
ดุริยางค์	12	3	7213-7215	2516-2517
ดุริยางคศิลป์	12	2	7215-7216	2516-2517
ตระ - เพลง	12	4	7338-7341	2516-2517
ตะโพน	12	4	7674-7677	2516-2517
ตะลุง	12	9	7690-7698	2516-2517
ตะลุ่มโปง - เพลง	12	3	7703-7705	2516-2517
ตีบ - เพลง	12	4	7788-7791	2516-2517
ด้อยตรีง	12	2	7567-7568	2516-2517
นาฏกรรม	15	5	9554-9558	2521-2522
นาฏศิลป์	15	5	9572-9576	2521-2522
นาฏศิลป์ - วิทยาลัย	15	2	9576-9577	2521-2522
เบิกโรง	17	5	10653-10657	2523-2524
ปากเบ็ด - ปี	18	2	11683-11684	2525-2526
พาลาเพียงโหล่	19	3	12240-12242	2526-2527
พญาเติน	20	2	12584-12585	2528-2529
พญาโศก	20	3	12600-12602	2528-2529
พรหมสี่หน้า	20	2	12798-12799	2528-2529
พวงมาลัย	20	2	13014-13015	2528-2529
พิณ	21	4	13248-13251	2529-2530

ตารางที่ 7 (ต่อ)

บัญชีคำ	เล่มที่	จำนวนหน้า	หน้า	ปีที่พิมพ์
พิณพาทย์	21	1	13252	2529-2530
เพลง 1	21	8	13519-13523	2529-2530
เพลง 2	21	3	13523-13525	2529-2530
เพลง 3	21	1	13526	2529-2530
เพ็ลี่ย 1	21	1	13526	2529-2530
มโนราห์ 1 - นาง	22	10	14094-14103	2532-2533
มโหรี	22	5	14474-14478	2532-2533
ม้าย่อง	23	3	14821-14823	2534-2535

จากตารางบัญชีคำข้างต้น จะเห็นได้ว่า คำต่าง ๆ ครอบคลุมเนื้อหาไม่เฉพาะแต่ทางด้านดุริยางคศิลป์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงนาฏศิลป์อีกด้วย คำทั้ง 73 คำดังกล่าว ผู้วิจัยได้แยกประเภทของคำออกเป็นหมวด มี 9 หมวด ดังนี้

1. หมวดเครื่องดนตรี มี 16 คำ ได้แก่คำว่า กรับ กลอง ชลุ่ม ชิม น้อง จะเข้ ขวา-ปี่ โฉน-ปี่ ฉิ่ง ฉาบ ซึง ซอ ตะโพน ปากเป็ด-ปี่ พิณ เพ็ลี่ย โดยทั่วไป ท่านจะบรรยายถึงรูปร่าง ลักษณะ ขนาดของเครื่องดนตรีแต่ละชนิด วิธีการเล่น หน้าที่ในการบรรเลง บางเครื่องยังบอกวิธีการทำเครื่องชนิดนั้น ๆ ด้วย เช่น น้อง บางเครื่องได้กล่าวถึงประวัติที่มา โดยอ้างอิงจากหลักฐานประวัติศาสตร์บ้าง จากกฎหมายโบราณบ้าง จากตำนานมโหรีบ้าง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ มีการเทียบเคียงกับเครื่องดนตรีของต่างชาติที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เช่น เมื่อกล่าวถึงชลุ่มไทยแล้ว ก็อธิบายถึงชลุ่มของอินเดีย ญี่ปุ่น บาหลี และชวา ด้วย เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนต่างกับชลุ่มไทย ผู้อ่านจะได้รับความรู้กว้างขวางและลึกซึ้งมากเกี่ยวกับเครื่องดนตรีแต่ละชนิดแต่ละชาติ

2. หมวดวงดนตรี มี 5 คำ ได้แก่คำว่า จับไม้ เครื่องสาย ดุริยางค์ พิณพาทย์ มโหรี ในหมวดนี้ท่านได้บรรยายเกี่ยวกับลักษณะและหน้าที่ของวงดนตรีแต่ละประเภท แบบแผนของการจัดวงซึ่งมีขนาดและลักษณะการผสมเครื่องดนตรีที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้ง วิวัฒนาการของการผสมวงต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

3. หมวดวิธีตีเครื่องดนตรี มี 2 คำ ได้แก่คำว่า กรอ กวาด ท่านได้อธิบายสั้น ๆ เกี่ยวกับวิธีตีที่ทำให้เกิดเสียงกรอหรือเสียงกวาด ในคำว่ากวาด ก็ได้เปรียบเทียบ กิริยากับการกวาดเปียโนไว้ด้วย

4. หมวดระดับเสียงเพลง มี 2 คำ ได้แก่คำว่า กรวด กลาง ท่านได้กล่าวถึงความหมายของทั้งสองคำ และเทียบเคียงกับบันไดเสียงสากล

5. หมวดชื่อเพลง มี 24 คำ ได้แก่คำว่า กราว กลม กลองโยน เขมร จิมเล็ก-จิมใหญ่ คุพพาทย์ เขต เขตจีน เขตแดน เขตฉิ่ง เขตนอก เขตใน ซ้ำปี ซาตรี-เพลง ซ้ำ-เพลง อุบฉาบ ดับ-เพลง ตะลุ่มโปง-เพลง ต้อยตริง ตระ พญาเดิน พญาศึก พวงมาลัย และม้าบ่อง แต่ละเพลงที่กล่าวมาล้วนเป็นเพลงที่สำคัญและนิยมเล่นกันแพร่หลายมานาน แต่คนทั่วไป อาจจะไม่รู้จัก หรือแม้แต่นักดนตรีเองก็อาจจะไม่ทราบถึงประวัติของเพลงไทยในสมัยโบราณ โดยละเอียด ท่านก็ได้อธิบายประวัติความเป็นมาของเพลง ลักษณะของเพลง และโอกาสที่จะใช้บรรเลงไว้อย่างชัดเจน

6. หมวดท่ารำ มี 7 คำ ได้แก่คำว่า ฉะ ซ้ำ 2 ฉาก ซัด-ท่ารำ ผาลาเพียงไหล่ พรหมสี่หน้า เพลง 3 ท่านได้ให้ความหมายของท่ารำ ลักษณะของท่ารำ และโอกาสที่จะใช้แสดง อันเป็นความรู้พื้นฐานที่จำเป็นเกี่ยวกับการแสดงโขน ละคร ท่อนรำ ทั้งสิ้น

7. หมวดการแสดง มี 7 คำ ได้แก่คำว่า ฉะ หน้าโรง ซาตรี-ละคร ซัด ตะลุง-หนัง ดึกดำบรรพ์-ละคร ดึกดำบรรพ์-เล่นการ เบิกโรง ท่านได้บรรยายลักษณะของการแสดงชนิดต่าง ๆ และประวัติที่มา

8. หมวดการละเล่นพื้นเมือง มี 3 คำ ได้แก่คำว่า กลุลาตีไม้ ช่วงชัย เพลง 2 ท่านได้ให้ความหมายของแต่ละคำ พร้อมกับบอกวิธีเล่น และประวัติที่มา

9. หมวดเบ็ดเตล็ด มี 6 คำ ได้แก่คำว่า ดนตรี ดุริยางคศิลป์ นาฏกรรม นาฏศิลป์ นาฏศิลป์-วิทยาลัย เพลง 1 มโนราห์-นาง ในหมวดนี้แต่ละคำมีความหมายแตกต่างกันและไม่อาจจัดอยู่ในหมวดใดหมวดหนึ่งที่ได้กล่าวไปแล้ว ผู้วิจัยจึงได้จัดให้อยู่รวมกันใน

หมวดเบ็ดเตล็ดนี้ ท่านได้แจกแจงความหมายของแต่ละคำไว้อย่างชัดเจน เช่น คำว่า มโนหรานาง ซึ่งเป็นชื่อนางเอกในเรื่องสุธนชาตก ท่านได้กล่าวอ้างถึงเรื่องนี้แพร่หลายปรากฏในคัมภีร์ไตรปิฎกบ้าง พร้อมกับเล่าเนื้อเรื่องโดยย่อ ในตอนที่ท้ายได้อธิบายถึงวิวัฒนาการของการนำเรื่องนี้ไปแสดงในภาคต่าง ๆ ของไทยซึ่งมีรูปแบบของการแสดงที่แตกต่างกันออกไป

จะเห็นได้ชัดว่า เนื้อหาที่ท่านเขียนส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทางด้านดุริยางคศิลป์ มากกว่านาฏศิลป์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชื่อเพลงมากที่สุด คือมีทั้งหมด 24 คำด้วยกัน รองลงมา เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องดนตรี ซึ่งมีจำนวน 16 คำ ส่วนทางด้านนาฏศิลป์ มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับท่ารำและการแสดงละคร ซึ่งมีจำนวนเรื่องละ 7 คำ ในที่นี่จะได้ยกตัวอย่างคำบางคำที่น่าสนใจ มาแสดงถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของท่านดังต่อไปนี้

"กลอง" คำนี้ มีเนื้อหามากที่สุดในจำนวนคำทั้งหมดที่ท่านเขียนไว้ คือ มีความยาว 25 หน้า ท่านได้ให้ความรู้เกี่ยวกับกลองอย่างกว้างขวาง ละเอียดลเอียด ตั้งแต่ความหมายของกลอง ก่ารำใช้กลองในประเทศต่าง ๆ เช่น อินเดีย รุสเซีย มลายู โดยเฉพาะการรำใช้กลองต่าง ๆ ในไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ชนิดของกลองต่าง ๆ ทั้งของไทยและเทศ ที่เป็นที่ยุ้จักกันดีในวงการดนตรีไทย รวม 23 ชนิด คือ กลองยาว โทน รำมะนา กลองมิ่งกะหละ กลองทัด กลองตั้ง กลองชาติวี กลองมวงครุ่ม ตะโพน ตะโพนมอญ กลองจิง กลองต็อก กลองแขก กลองมลายู กลองชนะ เปิงมาง สองหน้า บัฒเตาะว์ กลองตะไลตีเปิด กลองมิ่งคละ กลองสะบัดชัย กลองฝรั่ง มโหรีทีก แต่ละชนิดท่านจะกล่าวถึงรูปร่างลักษณะค่อนข้างละเอียด วิธีการตีซึ่งแตกต่างกันไป และโอกาสที่จะใช้กลองในงานต่างๆ พร้อมทั้งแสดงรูปประกอบด้วย เช่น ท่านได้เขียนบรรยายกลองที่เรียกว่า "บัฒเตาะว์" ไว้ดังนี้

บัฒเตาะว์ มีรูปร่างแปลกกว่ากลองชนิดอื่น ๆ คือ ตัวกลองซึ่งทำด้วยไม้จริงนั้น ตรงส่วนกลางคอดเล็กกว่าตอนขึ้นหนึ่ง สายโยงแรงเสียงใช้เชือกห่าง ๆ กัน มีสายรัดตรงรัดคอกนี้มีหลักยาวออกไปอีกหนึ่ง รูปเหมือนขอดเจดีย์ ทำด้วยไม้หรืองาช้าง ยาวประมาณ 13 ซม. ตอนปลายหลักมีเชือกผูกกับลูกตุ้ม สำหรับไกวให้ลูกตุ้มโยนไปมา กระทบหน้าหนึ่งทั้งสองแทนการตีด้วยไม้หรือมือ หน้ากว้างประมาณ 14 ซม. ยาว

ประมาณ 16 ซม. บรรรเลขอยู่ในวงจับไม้ รวมกับซอสามสาย สำหรับบรรรเลขในงานพระราชพิธี เช่น กล่อมเสวตฉัตรและกล่อมพระคชาธาร ในกระบวนวีวแหโสกันต์ ก็มีเจ้าพนักงานภูษามาลาโกวบังเพาะว์เดินเข้าวีวด้วย และในพิธีมงคลอื่น ๆ ตลอดจนพิธีพราหมณ์บางพิธี เช่น เวียนเทียนสมโภช หรือพิธีทอดเชือกคามเชือก เป็นต้น

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 1, 2498-2499: 515-516)

"ม็อง" ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ท่านได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของท่านไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 มีความยาว 22 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 หัวข้อ คือ

1. ลักษณะของม็องทั่วไป ท่านอธิบายไว้ในตอนต้นว่า

...ม็อง เป็นชื่อเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ทำด้วยทองเหลืองผสมโลหะชนิดอื่นเล็กน้อย รูปร่างเป็นแผ่นวงกลม งอจุ่มลงมารอบตัว อย่างฉัตรในพระราชพิธี มีปุ่มกลมตรงกลางสำหรับตี เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ขานวงกลมออกไปจนถึงส่วนที่งอจุ่มลงมานั้น จึงเรียกว่า "ฉัตร" และยังแยกเรียกส่วนที่เป็นพื้นราบว่าหลังฉัตร ตอนที่ห้อยลงรอบตัว เรียกว่าใบฉัตร ส่วนปุ่มกลมตรงกลางนั้นก็เรียกว่า "ปุ่ม" เป็นเครื่องดนตรีประเภทที่เกิดเสียงด้วยการตี ตรงฉัตรส่วนที่งอจุ่มลงมา เจาะรู 2 รู หรือ 4 รู สำหรับร้อยเชือกหรือหนังเพื่อแขวนตี เมื่อแรกสร้างซึ่งยังไม่รู้จักใช้วัสดุต่างเสียงให้นุ่มนวล คงจะตีดัง "ม็อง ๆ" จึงเรียกว่าม็อง จีนก็มีเครื่องดนตรีลักษณะเดีวกันนี้ แต่ปุ่มสำหรับตีเล็กกว่าของไทย เรียกชื่อตามขนาดว่า "เสี้ยวตั้งโล่" "ตั้งสือโล่" และ "ตาโล่" หรือ "ตัวล้อ" ฝรั่งเศสก็เรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า "Gong" ซึ่งมีสำเนียงใกล้เคียงกับที่ไทยเราเรียกว่า "ม็อง" มาก...

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 7, 2509-2510: 4140-4141)

จะเห็นได้ว่า ท่านบรรยายลักษณะทั่วไปของม็องไทยอย่างละเอียดลออ และยิ่งสอดแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับม็องจีนและม็องฝรั่งไว้ด้วย

2. ชนิดของม็องไทย ท่านได้อธิบายแจกแจงลักษณะของม็องแต่ละชนิด ซึ่งมีขนาดและชื่อเรียกต่างกัน แยกตามกรณีที่ใช้รวมด้วยกัน 12 ชนิด คือ ม็องกระแต ม็องเหม่ง

มืองโหม่ง มืองคู้ มืองระเบ็ง มืองราง มืองวง (ซึ่งมี 4 ชนิด คือ มืองวงใหญ่ มืองวงเล็ก มืองมโหรี มืองวงเล็กมโหรี) มืองชัย มืองดึกดำบรรพ์ มืองขวา (ซึ่งมี 4 ชนิด คือ มืองอะกุง มืองโบนัง มืองคะทุก มืองคันนอง) มืองมอญ (ซึ่งมี 4 ชนิด คือ มืองราง มืองวงใหญ่ มืองวงเล็ก มืองโหม่งราว) และมืองพม่า (ซึ่งมี 2 ชนิด คือ มืองวง มืองแพง) พร้อมทั้งมีรูปภาพมืองแต่ละชนิดประกอบคำอธิบาย บางรูปได้ระบุที่มาไว้ได้รูปว่า "จากหนังสือเครื่องดนตรีไทย" ซึ่งนายชนิด อยู่โพธิ์ เป็นผู้เรียบเรียง ดังจะยกตัวอย่าง "มืองชัย" ท่านได้อธิบายไว้ว่า

...มืองชัย เป็นมืองขนาดใหญ่ เมื่อตีจะเกิดเสียงกังวานกระหึ่มไปได้ไกล ๆ จึง บางทีเรียกตามเสียงที่ได้ยินว่า "มืองหุ่ย" ขนาดของมืองชนิดนี้ไม่แน่นอน ใหญ่บ้างเล็ก บ้างแล้วแต่จะมี เพราะใช้ตีเพียงลูกเดียว ขนาดปานกลางวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ประมาณ 80 ซม. ที่เรียกมืองชนิดนี้ว่ามืองชัย คงจะเป็นเพราะในสมัยโบราณใช้มือง ชนิดนี้เป็นสัญญาณในกองทัพ และสมัยต่อมาจนปัจจุบัน ใช้ตีในงานพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น เวลาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบบทหนึ่ง ๆ หรือเวลาคนทำขวัญว่าไปจบตอนหนึ่ง ๆ และเวลาเวียนเทียนสมโภช เป็นต้น เพื่อให้ชื่อของมืองเป็นนิมิตมงคลแก่กิจการนั้น ๆ ซึ่งตรงกับชื่อของมืองหรือระฆังของอินเดียชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า "ชยฆงคะ" ไม่ทำใช้ตี มืองชัยหรือมืองหุ่ยนี้ มีด้ามยาวประมาณ 22 ซม. ปุ่มที่ตีพันด้วยผ้ากับด้ายให้มีความนุ่ม พอสบควรร

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 7, 2509-2510: 4148)

จากคำอธิบายข้างต้น ผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับมืองชัย ในเรื่องขนาด รูปร่าง โอกาสที่นำไปใช้ และยังได้เกร็ดความรู้เรื่องมืองอินเดียด้วย

ในการบรรยายชนิดของมืองอื่น ๆ ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับมืองชัยเช่นกัน ดังนั้นผู้อ่านจะได้รับความรู้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง เกี่ยวกับวิวัฒนาการของมือง รวมทั้งความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างมืองไทยกับมืองของชาติต่าง ๆ ที่ไทยเรารับเข้ามาใช้ ซึ่งได้แก่ มืองขวา มืองมอญ มืองพม่า การสอดแทรกความรู้เรื่องมืองของชาติอื่น เทียบเคียงกับของไทย ทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้เรื่องที่ได้ไกลตัวออกไป ช่วยเสริมสร้างโลกทัศน์ให้กว้างไกล อีกประเด็นหนึ่ง

คือ การบอกที่มาของภาพประกอบ แสดงให้เห็นว่าท่านมีความเคารพในผลงานของผู้อื่น

3. การทำม็อง ท่านจะกล่าวเฉพาะวิธีการทำม็องวงใหญ่ของไทยแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนม็องอื่นๆ ก็ให้ผู้อ่านคิดขยายหรือตัดทอนเอง ท่านเขียนไว้อย่างละเอียด ชัดเจน เป็นลำดับตามขั้นตอน ซึ่งกล่าวโดยสังเขปได้ดังนี้

ขั้นแรก หาโลหะที่เรียกว่าทองห้าวเอามาทำม็อง

ขั้นที่ 2 หลอมทองห้าวตามน้ำหนักลูกม็องแต่ละลูกแล้วเทใส่หลุมดินงัน

จะได้ทองเป็นรูปคล้ายน้ำตาลปึกเล็ก ๆ

ขั้นที่ 3 นำทองมาตีรีดให้แบนเท่าหลังฉัตรของม็องลูกที่ต้องการ

ขั้นที่ 4 เอาแผ่นทองห้าวมาเผาจนแดงแล้วจึงตีด้วยก้อนเล็กจนมีรูปคล้ายขั้น

ขั้นที่ 5 เอาทองรูปคล้ายขั้นมาตีไล่ เหลี่ยมข้างในฉัตรให้เป็นวงกลมรอบ

ฉัตร ซึ่งเป็นตอนที่ยากตอนหนึ่ง เพราะต้องอาศัยใช้ความชำนาญของผู้ตี

ขั้นที่ 6 เป็นขั้นการขึ้นปุม จะได้รูปม็องที่มีปุมบริบูรณ์

ขั้นที่ 7 เป็นขั้นตบแต่งภายนอกให้ได้รูปตามต้องการ โดยใช้ตะไบและ

เครื่องกลึง

ขั้นที่ 8 เป็นขั้นตบแต่งภายใน โดยใช้เหล็กขุดเพื่อแต่งเสียงให้ดีขึ้น

ขั้นที่ 9 เจาะรูสำหรับร้อยเชือกหรือหนัง ซึ่งจะต้องหมุนหาตำแหน่งที่มีเสียง

กังวานดีที่สุด

จะเห็นว่า ท่านได้สอนวิธีทำม็องวงซึ่งมีขั้นตอนอยู่มาก ผู้อ่านจึงได้ทราบถึงเบื้องหลังการทำม็องที่น่าสนใจและเป็นเรื่องที่ทำอ่านได้ยาก ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องม็องมากขึ้นอีก

4. การเทียบเสียงม็อง เป็นเรื่องสำคัญที่นักดนตรีไทยควรสนใจศึกษา ท่านก็ได้ให้ความรู้เรื่องนี้อย่างชัดเจน ดังความตอนหนึ่งว่า

...การเทียบเสียงม็อง ม็องจำพวกที่บรรเลงเป็นทำนอง เช่น ม็องวงใหญ่ ม็องวงเล็ก หรือม็องที่ตีตามจังหวะ แต่ต้องให้เสียงเข้ากับทำนองเพลง เช่น ม็องหุ่ย ตีกดาบร่ำ เป็นต้น จะต้องเทียบให้มีเสียงสูงต่ำเข้ากันกับเครื่องดนตรีอื่น ๆ ที่อยู่วงเดียวกัน ถ้าเป็นม็องจำพวกที่เทียบเสียงด้วยการขุดแต่งโลหะ เช่น ม็องวงของพม่า

หรือน้องโบนิงของชาว ก็ต้องเทียบให้ได้เสียงตั้งแต่การขุดแต่งตอนสร้าง ถ้าเป็นน้องจำพวกที่เทียบเสียงด้วยการดวางตอนหลัง ก็ต้องใช้จี๊ดมั่งผสมผดตะกั่ว ซึ่งมักเรียกกันว่า "จี๊ดมั่ง" ติดดวาง...

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 7, 2509-2510: 4159)

5. วิธีทำจี๊ดมั่งดวางเสียง เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ท่านบรรยายไว้อย่างละเอียดลอบเป็นขั้นตอนที่ใช้กันมาแต่โบราณ อันสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย ดังความตอนหนึ่งว่า

...จี๊ดมั่งนี้ ประกอบด้วยจี๊ดแท้ รังชันโรง และผดตะกั่ว เคี้ยวให้ระคนกัน...

วิธีทำผดตะกั่วหรือตะกั่วทรายนั้น มีอยู่ 2 วิธี ซึ่งได้ใช้กันมาแต่โบราณ วิธีที่ 1 เอากระบอกไม้ไผ่ใหญ่ ๆ มาปล้องหนึ่งตัดให้ข้งข้อ คือ ให้ข้อติดอยู่ข้างหนึ่ง เอาจี๊ดเก้ากรองละเอียดใส่ในกระบอกพอสมควร แล้วจึงเอาตะกั่วตั้งไฟเคี้ยวให้ละลายเป็นน้ำ เทลงไปในกระบอกที่ใส่จี๊ดเก้านั้น ปิดปากกระบอกด้วยผ้าที่ทำเป็นลูกประคบให้แน่น รีบเขย่ากระบอกให้เร็วที่สุด ตะกั่วในกระบอกจะแตกกระเด็นออกจากกันเป็นเม็ดเล็ก ๆ และจี๊ดเก้าก็จะเป็นเครื่องป้องกันมิให้เม็ดตะกั่วที่แตกจากกันเข้ามาติดกันได้ เขย่าไปสักพักหนึ่ง กะว่าตะกั่วเย็นแล้วจึงเทออกและกรองด้วยแร้ง เพื่อให้ได้ตะกั่วเม็ดเล็ก ๆ ส่วนที่ยังเหลือเป็นเม็ดใหญ่ หรือเป็นก้อนอยู่ ก็นำไปตั้งไฟทำใหม่ต่อไป...

ผดตะกั่วนี้ทำให้มีน้ำหนัก จี๊ดแท้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้รวมตัวกัน ส่วนรังชันโรง เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเหนียวติดกับเครื่องดนตรีได้แน่น ไม่หลุดง่าย เมื่อเอาสิ่งทั้งสามนี้เคี้ยวไฟให้ระคนกันสนิทแล้ว ก็จะได้จี๊ดมั่งสำหรับเทียบเสียงเครื่องดนตรี...

6. วิธีติดจี๊ดเทียบเสียง ในตอนท้ายของการอธิบายคำว่า "น้อง" ท่านได้แนะนำเทคนิควิธีติดจี๊ดสำหรับดวางเสียงน้องให้ไพเราะ นุ่มนวลน่าฟัง ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับนักม้องหรือนักดนตรีพิพาทย์ควรจะศึกษาและกระทำให้ได้ ดังนี้

...การติดจี๊ดเทียบเสียงนี้ นอกจากจะทำให้ได้เสียงสูงต่ำตรงความต้องการแล้ว ยังทำให้เสียงน้องเกิดความนุ่มนวลไพเราะขึ้นด้วย แต่ถ้าม้องติดจี๊ดมากเกินไป ก็ทำให้

เสียงที่บิได้เหมือนกัน... วิธีติดจี๊ดม็อง จะต้องติดภายในของปุ่มม็อง บึงติดมาก เสียงก็บึงต่ำลงมาก จึงควรค่อย ๆ เพิ่มทีละน้อย ๆ ติดไปที่หนึ่งก็เคาะฟังเสียงเสีย ทีหนึ่ง ถ้ายังต่ำไม่พอก็เพิ่มจี๊ดเข้าไปอีก ถ้าต่ำไปก็ต้องแกะออก จนกว่าจะได้เสียง พอติดตามความต้องการ สิ่งที่ควรคำนึงอีกอย่างก็คือ การติดจี๊ดนั้น ต้องพยายามแต่ง จี๊ดให้ เป็นกระเปาะกลม เรียบร้อย อย่าให้แหลมยาวลงไป และอย่าให้ลื่นออกมา นอกปุ่ม ต้องเหลือขอบปุ่มให้มีที่ว่างอยู่บ้าง เสียงม็องจึงจะมีกระแสวิงวานไพเราะ..

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 7, 2509-2510: 4160)

ในตอนสุดท้าย ท่านได้สอนวิธีติดจี๊ดที่หลุดออกมา ซึ่งผู้อ่านสามารถเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้ทันที ดังนี้คือ

...อึ่ง ถ้าเป็นม็องที่ได้ใช้อยู่ในวงปีพาทย์แล้ว จี๊ดที่ถ่วงหลุด วิธีที่จะติดจะต้องแกะ เส้นหนังม็องลูกนั้นออก พลิกลูกม็องหงายขึ้น แล้วผูกไว้กับร้านอย่างเดิม เอาจี๊ดที่ หลุดวางลงในปุ่ม จุดเทียนชนข้างใต้ตรงปุ่ม ปล่อยให้เปลวไฟถึงปุ่ม จะเป็นควันดำติด ลูกม็อง ค่ะเนตุว่าความร้อนทำให้จี๊ดละลายพอทั่วทั้งปุ่ม จึงเอาเทียนออก กดจี๊ดให้ แนบแน่น และแต่งจี๊ดที่ลื่นไหลออกมาให้เรียบร้อย แล้วพลิกลูกม็องกลับผูกคามเดิม ปล่อบไว้จนเป็นสนิทจึงจะใช้ได้.

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 7, 2509-2510: 4160-4161)

จะเห็นได้ชัดว่า เพียงคำว่า "ม็อง" คำเดียว ผู้อ่านก็ได้สาระประโยชน์มาก มายทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติครบถ้วน มีทั้งเรื่องราวของม็องโดยตรง การศึกษาเปรียบเทียบ ความเหมือนต่างระหว่างม็องไทยกับม็องของชนชาติต่าง ๆ วิธีการทำม็องให้ได้เสียงที่ไพเราะ และยังได้เรียนรู้วิถีชีวิต พิธีกรรมต่าง ๆ ของคนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงทุกวันนี้อันเกี่ยวพันกับ การใช้ม็องชนิดต่าง ๆ ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นความรู้มาก่อน ก็สามารถเข้าใจได้โดยง่าย ส่วนผู้อ่านที่ เป็นนักดนตรีหรือนายช่างก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ นอกจากนี้ยังจะทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้ง เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ จะได้ร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

การอธิบายเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ครูมนตรี ตราโมท ก็ได้ใช้วิธีการนำเสนอที่คล้ายคลึงกับคำว่า "ม้อง" เช่นกัน ดังได้วิเคราะห์เป็นตัวอย่างแล้วข้างต้น

คำว่า "เพ็ลีย" ซึ่งเป็นชื่อเครื่องดนตรีพื้นบ้านชนิดหนึ่งนั้น น้อยคนนักที่จะรู้จัก ท่านก็ได้หยิบยกมาอธิบายแจ่มแจ้งไว้อย่างชัดเจน เห็นภาพพจน์ ด้วยการเลือกใช้ถ้อยคำที่เรียบง่าย สละสลวย และได้ใจความครบถ้วนตามนัยแห่งสารานุกรม ผลงานนี้จึงเป็นการแสดงออกถึงความสามารถอย่างสูงในการใช้ภาษาไทยของท่านเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายคำว่า เพ็ลีย 1 ดังนี้

เพ็ลีย 1 เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอย่างหนึ่ง ตีคเป็นเสียง ทำด้วยไม้ไผ่ซีกเล็ก ๆ ขนาดกว้าง 1.5 ซม. หนาประมาณ 1 ซม. ยาวไม่จำกัด แล้วแต่ความประสงค์ของเจ้าของ ในตอนที่ยาวพื้นส่วนสำคัญที่ทาลิ้นให้เกิดเสียงแล้ว บางท่านก็เหลาให้เรียวขาว ตบแต่งตีคคู่ให้สวยงาม บางท่านก็ตัดด้วยไม้ตบแต่งอย่างใดเลย ส่วนสำคัญที่จะให้เกิดเสียงนั้นจะต้องขุดเจาะเนื้อไม้ทางด้านท้องให้เป็นบ่อรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขาเหลาด้านผิวไม้ทาลิ้นเป็นเข็มอยู่ตรงกลาง เพื่อให้ลิ้นสะเทือนบังเกิดเสียง 2 ข้างลิ้นมีปีกหรือกราบเป็นแผ่นบาง เลื่อนตบแต่งให้ได้สัดส่วนกับลิ้น ตอนหัวเหลาให้มน และบากปลายลงให้พอเหมาะที่จะใช้นิ้วหัวแม่มือตีค เวลาตีคจะต้องใช้มือซ้ายจับเพ็ลียให้ตรงหลุมที่มีลิ้นตะเข้ อยู่ในระหว่างริมฝีปากบนและล่าง ใช้นิ้วหัวแม่มือขวาตีคตรงปลายตอนหัวที่บากไว้ และทำปากขักเป็องเป็นรูปต่าง ๆ ให้กังวานเปลี่ยนไปตามรูปปาก เสียงของเพ็ลียมีระดับเดียว เปลี่ยนเสียงให้สูงต่ำไม่ได้ รูปลักษณะของเพ็ลียคล้ายกับจ้องหนอง แต่จ้องหนองต้องมีสายเชือกผูกตอนหัวสำหรับกระดุกให้เป็นเสียง เรียกว่า "ซึก" ดังในหนังสือแบบเรียนปฐม ก กา ว่า "ชาววังนั่งในห้อง ซึกจ้องหนองตั้งโห่งเห่ง" ม.ค.

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 2, 2529-2530: 13526)

ในหมวดชื่อเพลง ซึ่งมีคำทั้งสิ้น 24 คำ มากกว่าคำในหมวดอื่น ๆ แสดงว่าท่านมีความรอบรู้เกี่ยวกับเพลงต่าง ๆ เป็นอันมาก และได้ถ่ายทอดให้ผู้อ่านสามารถทราบถึงความเป็นมา

ของเพลงสำคัญ ๆ แต่ละเพลง รวมทั้งผู้แต่ง เนื้อร้อง การนำไปใช้ และความนิยม เช่น คำว่า ตะลุ่มโปง ท่านกล่าวว่า เป็นชื่อเพลงไทยของเก่า มีครบทั้ง 3 อัตรา คือ ชั้นเตี๋ยว 2 ชั้น และ 3 ชั้น ซึ่งเพลงชั้นเตี๋ยวและสองชั้นมีประวัติการร้องมาแต่สมัยอยุธยา ส่วนเพลงสามชั้นเพิ่งเกิดมีขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เพลงชั้นเตี๋ยวกลายเป็นเพลงสัญลักษณ์ของเสนาบดีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และยังคงนิยมร้องกันอยู่ในปัจจุบัน ที่น่าสนใจคือ ท่านได้ให้ข้อสันนิษฐานประวัติที่มาของชื่อเพลงนี้ไว้ด้วย ดังนี้คือ

... ส่วนชื่อเพลงที่ตั้งว่า "ตะลุ่มโปง" นั้น ท่านผู้แต่งคนแรก อาจตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับตำบลหนึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรีก็เป็นได้ เพราะปรากฏว่า มีวัดหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดสุพรรณบุรี ใกล้กับวัดบ้านดอนก่าขาน (โบราณเรียกโคกก่าขาน) ชื่อวัดตะลุ่มโปง ตามที่เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพานางวันทองไปจากบ้านขุนช้างว่า

"แล้วร้องสั่งนางพรายสิ้นทั้งห้า	เร่งตามไปในป่าให้จงได้
สั่งแล้วจับม้าคลาไคล	ออกไปทางประตูตาจอม
ถึงวัด ตะลุ่มโปง หนองน้ำ	ข้ามโคกก่าขานละหามหอม
วันทองคลีคลายค้อยวายตรอม	กอดหม่อมขุนแผนแขนประคอง"...

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 12, 2516-2517: 7704)

จากคำสันนิษฐานที่มาของชื่อเพลงดังกล่าวข้างต้นนั้นน่าจะใกล้เคียงกับความจริง อันนี้ย่อมแสดงว่าท่านได้อาศัยประสบการณ์ในชีวิตของท่านที่ท่านเป็นคนสุพรรณบุรีโดยชาติกำเนิด ผสมผสานกับการอ่านและค้นคว้าวรรณคดีไทยมามาก จึงทำให้ข้อสันนิษฐานของท่านมีความน่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ท่านเป็นทั้งนักประวัติศาสตร์และนักวิจัยที่สามารถค้นคว้าหาหลักฐานมาอ้างอิงสนับสนุนข้อสันนิษฐาน

ในการเรียบเรียงเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านได้ค้นคว้าตรวจสอบกับหนังสืออ้างอิงอื่น ๆ ด้วย เมื่อพบว่าความหมายไม่ตรงกัน ท่านก็ได้เขียนชี้แจงไว้อย่างชัดเจน แสดงว่าท่านทำงานด้วยความถี่ถ้วนรอบคอบอย่างมาก เช่น คำว่า "เบิกโรง" ท่านได้เขียนอธิบายไว้ดังนี้

เบิกโรง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้บทนิยามไว้ว่า "น. การแสดงก่อนดำเนินเรื่อง, แสดงออกโรงครั้งแรก" ซึ่งยังไม่สู้จะตรงนัก เพราะการแสดงเบิกโรงบางอย่างแสดงดำเนินเรื่องอยู่ในตัวแล้ว และบางอย่างไม่ได้แสดงออกโรงครั้งแรก หากแต่แสดงเป็นอันดับ 2 ก็มี ดังจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไปนี้...

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 17, 2523-2524: 10653)

คำว่า "ฉะ" เป็นคำหนึ่งที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างของการถ่ายทอดความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ของครูมนตรี ตราโมท ในที่นี้ คำนี้มีความยาว 2 หน้า ท่านได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า "ฉะ" ซึ่งเป็นชื่อท่ารำในการแสดงโขน พร้อมกับบอกวิธีปฏิบัติ และโอกาสที่จะใช้ท่ารำนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า

ฉะ เป็นชื่อท่ารำตอนหนึ่งของการแสดงโขนเฉพาะยักษ์กับลิง ท่ารำที่เรียกว่า "ฉะ" นี้ อยู่ในแม่ท่า คือ ท่าที่เป็นแบบฉบับ แยกออกเป็น 2 อย่าง เรียกว่า "ฉะใหญ่" อย่างหนึ่ง กับ "ฉะน้อย" อีกอย่างหนึ่ง การรำในท่าฉะของยักษ์และลิงต่างกันเล็กน้อย ซึ่งมีวิธีปฏิบัติดังนี้

ก. ฉะใหญ่ของยักษ์ ผู้รำยืนตั้งเหลี่ยมหน้าอัด ย่อตัวลงให้ต้นขาต่างแบะออกเป็นเส้นตรง ตั้งเท้าลงให้ตรงเข้าเป็นมุมฉากกับต้นขา แแบะปลายเท้าออกให้สั้นเท่าห่างกันประมาณ 1 ศอกคืบของผู้รำ ยกเท้าขวากระเทิบลงกับพื้น พร้อมกับยกมือขวาขึ้นให้ต้นแขนแบะออกเสมอไหล่ขนานเป็นเส้นตรงกับไหล่ หักข้อศอกขึ้นเป็นมุมฉาก หักข้อมือออกให้ฝ่ามือหงายขึ้น หักปลายนิ้วลง มือซ้ายตั้งเป็นวงลงมาจับคว่าอยู่ตรงหน้าขาซ้าย และยกเท้าซ้ายขึ้นพ้นจากพื้น ต่อจากนั้นก็เปลี่ยนซ้ายเป็นขวา คือ มือซ้ายที่จับคว่า นั้นสอดขึ้นไปตั้งเหมือนท่ามือขวาที่กล่าวมาแล้ว พร้อมกับกระเทิบเท้าซ้ายลงที่พื้น และลดมือขวาส่วนกับมือซ้ายข้างหน้าเสมอคางลงมาตั้งวงตรงหน้าขาขวา และยกเท้าขวาขึ้น ทำอย่างนี้สลับกัน ให้เท้าลงถึงพื้นพร้อมกับจังหวะดนตรีทุก ๆ จังหวะ เท้าข้างไหนอยู่ที่พื้น มือข้างนั้นก็จะต้องยกสูงขึ้นเสมอไป โดยปรกติจะนับ 10 ครั้ง การนับนั้นเฉพาะจังหวะที่เท้าขวาลงเท่านั้น...

(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 9, 2512-2513: 5797)

กล่าวโดยสรุป ครูมนตรี ตราโมท ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์ไทยให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง ติดต่อกันเป็นเวลานานถึง 38 ปี คำที่แปลก ๆ ซึ่งน้อยคนจะรู้จัก หรือเรื่องราวที่ค้นหาจากแหล่งอื่นได้ยาก ท่านก็นำมาบรรจุไว้ใน สารานุกรมฉบับนี้ แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้รอบรู้ รู้ลึก และรู้กว้าง อย่างแท้จริง โดยเฉพาะทางด้านทฤษฎี ท่านได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล อ่างหลักฐานต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน รอบคอบ โดยคำนึงถึงความถูกต้องสมบูรณ์เป็นสำคัญ ประกอบกับท่านมีประสบการณ์มากทางด้านนี้ คำอธิบายของท่าน จึงเต็มไปด้วยสาระที่หลากหลาย น่าเชื่อถือ ควรแก่การใช้อ้างอิง ท่านจึงเป็นทั้งนักประวัติศาสตร์ และนักวิจัยด้วย ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นความรู้ เรื่องเหล่านี้มาก่อน ก็สามารถอ่านเข้าใจได้โดยง่าย ส่วน ผู้อ่านที่มีพื้นอยู่บ้างก็จะยิ่งแตกฉาน เพิ่มพูนความรู้รอบด้านมากขึ้น ทั้งยังนำไปปฏิบัติได้ ตลอดจนสามารถโยงใยไปถึงเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ด้วย ได้แก่ วัฒนธรรมพื้นบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของชาวไทยในสมัยต่าง ๆ ซึ่งมีความผูกพันใกล้ชิดกับดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ประการที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง คือ ผลงานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเลิศในการใช้ภาษาไทยของท่านที่ได้กลั่นกรองข้อมูลทั้งหลายเป็นงานเขียนที่ทรงคุณค่าสมกับที่เป็นหนังสือสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน

7.4.1.2 สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ใน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในการจัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครูมนตรี ตราโมท ในฐานะผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยและคีตศิลป์ไทย กรมศิลปากร และราชบัณฑิตในประเภทวิจิตรศิลป์ ได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรเรียบเรียงเรื่อง "ดนตรีไทย" และ "นาฏศิลป์ไทย" ซึ่งได้พิมพ์ออกเผยแพร่ครั้งแรก ในปีพ.ศ. 2516 และพ.ศ. 2532 ตามลำดับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสั่งโครงการ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนขึ้น ดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับใหม่อีกชุดหนึ่ง โดยมี จุดมุ่งหมายคือ

...มีความมุ่งหมายที่จะนำวิชาการแขนงต่าง ๆ ที่ควรศึกษาออกเผยแพร่แก่เยาวชนให้แพร่หลายทั่วถึง เพื่อเยาวชนจักได้หาความรู้ช่วยตัวเองได้จากการอ่านหนังสือ และ

เพื่อให้ได้ประโยชน์อันกว้างขวางยิ่งขึ้น ทรงกำหนดหลักการทำคำอธิบายเรื่องต่าง ๆ แต่ละเรื่องเป็นสามตอนหรือสามระดับ สำหรับให้เด็กรุ่นเล็กเข้าใจได้ระดับหนึ่ง สำหรับเด็กระดับกลางอ่านเข้าใจได้ระดับหนึ่ง และสำหรับเด็กรุ่นใหญ่ รวมถึงผู้ใหญ่ ผู้สนใจอ่านได้อีกระดับหนึ่ง เพื่ออ่านวบโอกาสให้บิดามารดาสามารถใช้นั่งสนั้นเป็น เครื่องมือแนะนำวิชาแก่บุตรธิดา และให้พี่แนะนำวิชาแก่น้องเป็นลำดับกันลงไป นอกจากนั้น เมื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ก็ให้อ้างอิงถึงเรื่องนั้น ๆ ด้วยทุกเรื่องไป ด้วยประสงค์จะให้ผู้ศึกษาทราบตระหนักว่าวิชาการแต่ละสาขามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกัน พึงจะศึกษาให้ครบถ้วนทั่วถึง...

(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1, 2516: 1)

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยทุกเพศทุกวัยมีโอกาสเสาะแสวงหาความรู้วิทยาการต่างๆ จากการอ่านหนังสือสารานุกรม เป็นวิธีการอันแยบคายในการถ่ายทอดความรู้ขั้นพื้นฐานจากผู้รู้ของทุกแขนงวิชาให้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยผู้อ่านจะได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองและยังสามารถถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นไปยังผู้อื่นต่อไปได้อีกด้วย กล่าวได้ว่า การศึกษาจากสารานุกรมเป็นการศึกษาทั้งแบบตามอัธยาศัย และแบบนอกระบบโรงเรียน ที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างดี

หนังสือสารานุกรมชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อสนองพระราชประสงค์ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยคณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งมี พลโทพระยาศัลยวิธานนิตเทศ เป็นประธานโครงการ การนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ได้แบ่งเรื่องออกเป็น 3 ส่วน หรือ 3 ระดับความรู้ โดยประสงค์ให้ความรู้ ความเข้าใจแก่รุ่นเล็กระดับหนึ่ง เด็ก รุ่นกลางระดับหนึ่ง และเด็กรุ่นใหญ่ รวมทั้งผู้ใหญ่ผู้สนใจอีกระดับหนึ่ง การเขียนเนื้อหาแต่ละส่วน ของเรื่องได้เขียนขึ้นให้เหมาะสมกับผู้อ่านแต่ละรุ่น และพิมพ์ด้วยอักษรขนาดต่าง ๆ กัน แต่ละ เรื่องตั้งต้นด้วยเนื้อหาที่เป็นระดับของเด็กรุ่นเล็กก่อน ถัดไปเป็นของเด็กรุ่นกลาง แล้วจึงเป็น เนื้อหาสำหรับระดับเด็กรุ่นใหญ่และผู้ใหญ่ (พลโทพระยาศัลยวิธานนิตเทศ, 2516: 2) ดังนั้นในการ ถ่ายทอดความรู้เรื่อง "ดนตรีไทย" และ "นาฏศิลป์ไทย" ของครุมนตรี ตราโมท ก็ได้ใช้วิธีการ นำเสนอเนื้อหาแบบเดียวกัน ดังนี้คือ

ดนตรีไทย

กรมดนตรี ตราโมท ได้เขียนเรื่อง "ดนตรีไทย" ลงในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1 ซึ่งออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2516 และได้มีการพิมพ์ซ้ำตลอดมาจนถึงครั้งที่ 8 ในปีพ.ศ. 2533 เนื้อหาของเรื่องนี้มีมีความยาวทั้งสิ้น 29 หน้าพร้อมด้วยรูปภาพประกอบ 4 สีเกือบทุกหน้า เนื้อหาที่มีความยากง่ายต่างกันตามระดับของผู้อ่านดังนี้

ระดับต้น เหมาะสำหรับเด็กรุ่นเล็ก พิมพ์ด้วยอักษรขนาดใหญ่ ความยาว 2 หน้า ท่านได้กล่าวถึงลักษณะของเสียงดนตรีซึ่งแตกต่างจากเสียงอื่น ๆ เครื่องดนตรีอย่างย่อ ๆ วิธีที่ทำให้เกิดเสียงดนตรี โอกาสที่จะแสดงดนตรี ยกตัวอย่างเพลงไพเราะที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและบอกชื่อผู้ประพันธ์เพลงที่สำคัญ ท่านได้เริ่มต้นอธิบายเรื่องดนตรีไทยดังนี้

เราได้ยินเสียงต่าง ๆ ตลอดเวลา
เสียงนกร้องจิบ-จิบ เสียงฝนตกจ๊ก-จ๊ก เสียงแตรรถยนต์ดังปิ่น-ปิ่น เสียงคนพูด
หัวเราะ และบางทีก็ตะโกนโหวกเหวก
บางเสียงเราชอบฟัง บางเสียงเราไม่ชอบฟัง
เสียงเหล่านี้ ไม่นับว่าเป็นเสียงดนตรี
เสียงดนตรี เป็นเสียงที่คนเราทำให้เกิดขึ้น ด้วยความตั้งใจจะให้เสียง
ไพเราะน่าฟัง เป็นเสียงที่แตกต่างจากเสียงนก เสียงฝน เสียงแตรรถยนต์ และเสียง
คนพูด... (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1, 2527: 239)

จะเห็นว่า ท่านเริ่มเรื่องด้วยภาษาที่ง่าย ๆ เห็นภาพพจน์ ยกตัวอย่างจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวผู้อ่าน อย่างเสียงร้องของนก เสียงฝนตก ช่วยให้ผู้อ่านวัยเด็กเล็กสามารถจินตนาการได้ดี จึงอ่านเข้าใจได้รวดเร็ว และทำให้เกิดความสนใจอยากอ่านต่อไป ทั้ง ๆ ที่เรื่องดนตรีไทยไม่อยู่ในความสนใจของผู้อ่านวัยนี้เท่าไรนัก

ระดับกลาง เหมาะสำหรับเด็กรุ่นกลาง พิมพ์ด้วยอักษรขนาดกลาง ความยาว 1 หน้า ท่านได้ให้ความรู้ในเรื่องการทำเสียงให้ไพเราะ เครื่องดนตรีวิธีบรรเลงดนตรี หน้าที่ของเครื่องดนตรี เนื้อหาก่อนข้างจะใกล้เคียงกับระดับต้น แต่ท่านอธิบายแจ่มแจ้งละเอียดมากขึ้น แสดงว่าท่านได้คำนึงถึงวัยของผู้อ่านเป็นสำคัญ

ระดับสูง เหมาะสำหรับเด็กรุ่นใหญ่ หรือผู้สนใจทั่วไป พิมพ์ด้วยอักษรขนาดเล็ก ความยาว 26 หน้า ท่านได้บรรยายถึงลักษณะของเสียงดนตรี และแบ่งเนื้อหาดนตรีไทยออกเป็น 4 หัวข้อ คือ

1. เครื่องดนตรี ได้จำแนกและบรรยายลักษณะรูปร่างของเครื่องดีด สี ตรี เป่า ทุกชนิดไว้อย่างครบถ้วน และมีการเปรียบเทียบลำดับเสียงดนตรีไทยกับสากล
2. เพลงดนตรีไทย อธิบายลักษณะของเพลงซึ่งแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ เพลงหน้าพาทย์ เพลงขับร้อง เพลงละคร และเพลงเบ็ดเตล็ด
3. วิธีบรรเลงดนตรี กล่าวถึงการบรรเลงดนตรีทั้งแบบหมู่และแบบเดี่ยว
4. เรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ได้แก่ ศัพท์สังคีต การฟังเพลงไทย และการบรรเลงดนตรีไทยประกอบงาน

เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยละเอียดแล้ว จะพบว่า บางหัวข้ออาจจะซ้ำซ้อนกับหัวข้อในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรือในบทความอื่น ๆ ของท่าน อันเนื่องมาจากเหตุเรื่องเดียวกันหรือเกี่ยวโยงกัน แต่เนื้อความจะไม่เหมือนกันเสียทั้งหมด เพราะจะมีการขยายเพิ่มเติม หรือตัดทอนเนื้อหาแล้วแต่ความเหมาะสม ดังนั้นผลงานแต่ละชิ้นของท่านจึงทรงคุณค่าสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง ดังจะเห็นได้จาก คำว่า "กรอ" คำนี้จัดว่าเป็นศัพท์สังคีตคำหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งนักดนตรีปี่พาทย์รู้จักกันดีและผู้สนใจดนตรีไทยก็ควรรู้จักด้วย ท่านได้เขียนอธิบายไว้ในสารานุกรมไทยทั้ง 2 ฉบับ แต่จะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันไปบ้าง ดังตารางที่ 8

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบคำอธิบายของคำว่า "กรอ" ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
กับสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน	สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน
<p>กรอ วิธีตีเครื่องดนตรีอย่างหนึ่ง ซึ่งมีซำกับมือขวาตีบนอยู่คนละเสียง และตีให้ถี่ที่สุดเท่าที่จะตีได้ ทำนองเพลงที่ใช้เสียงยาว ๆ ก็เรียกว่า "ทางกรอ" เพราะเครื่องดนตรีจำพวกเครื่องตีต้องตีกรอ</p>	<p>กรอ 1. เป็นวิธีบรรเลงของเครื่องดนตรีประเภทตี (เช่น ระนาด มโหรี) อย่างหนึ่ง ซึ่งใช้วิธีตี 2 มือ สลับกันถี่ ๆ โดยใช้มือซ้ายกับมือขวาตีมือละเสียง เป็นคู่ 2 คู่ 3 คู่ 4 คู่ 5 คู่ 6 และคู่ 8</p>
<p>(สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 1, 2498-2499: 105)</p>	<p>2. เป็นคำเรียกการทำเนิมนำของเพลงที่ใช้เสียงยาว ๆ ซ้ำ ๆ เพลงที่ทำเนิมนำของอย่างนี้ เรียกว่า "ทางกรอ" ที่เรียกอย่างนี้ก็ด้วยทำนองที่มีเสียงยาว ๆ นั้น เครื่องดนตรีประเภทตีต้องตีกรอ (ดังข้อ 1) เพราะไม่สามารถจะทำเสียงยาวอย่างพวกเครื่องตีเครื่องเป่าได้</p> <p>(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1, 2527: 261-262)</p>

เมื่อเปรียบเทียบคำอธิบายคำว่า "กรอ" ที่ปรากฏในหนังสือทั้ง 2 เล่มแล้ว จะเห็นชัดว่าข้อความในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งท่านได้เขียนไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 มีใจความสั้น กระชับ ครอบคลุมสาระสำคัญ ส่วนข้อความในสารานุกรมอีกฉบับนั้นมีเนื้อหาสาระเดียวกัน ครบถ้วนทุกประเด็น แต่อธิบายละเอียดกว่า และแยกเป็นข้อย่อย ๆ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าท่านมุ่งถ่ายทอดให้เฉพาะกลุ่มเยาวชนเป็น

สำคัญ จึงต้องเพิ่มเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อันนี้ก็ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความสามารถในการใช้ ภาษาไทยของท่านด้วยที่สามารถขยายความได้โดยคงสาระสำคัญไว้ได้ทั้งหมดและมีความสมบูรณ์ กลมกลืนอยู่ในตัวเอง รวมทั้งสะท้อนให้เห็นว่า ผลงานชิ้นนี้นอกจากจะกลั่นกรองมาจากประสบการณ์ และภูมิปัญญาของท่านแล้ว ยังสำเร็จได้ด้วยความตั้งใจและความพิถีพิถันที่ถ้วนของท่านด้วย

นาฏศิลป์ไทย

กรมดนตรี ตราโมทได้เขียนเรื่อง "นาฏศิลป์ไทย" ลงในสารานุกรม ไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 13 ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2532 เนื้อหา มีความยาวทั้งสิ้น 27 หน้า พร้อมภาพประกอบ 4 สี เกือบทุกหน้า เนื้อหา มีความยากง่ายต่างกันตามระดับของ ผู้อ่านทั้ง 3 ระดับ แต่ท่านเขียนเฉพาะเนื้อหา ระดับสูงสำหรับเด็กรุ่นใหญ่หรือผู้สนใจทั่วไปเท่านั้น ส่วนผู้เรียบเรียงระดับเด็กรุ่นเล็กและเด็กรุ่นกลางนั้น คือ ศาสตราจารย์ สุมณ อมรวิวัฒน์ เนื้อหา ระดับเด็กรุ่นใหญ่นั้น ท่านได้บรรยายถึง ประโยชน์ของมือนั้นเป็นส่วนสำคัญในการรำ ทำรำแม่บท ประเภทของการแสดงที่ใช้ทำรำ อันได้แก่ ระบำ ละคร โขน ความหมายของระบำ ความหมายของละคร ชนิดของละคร ได้แก่ ละครโนรา ละครนอก ละครใน ละครพื้นทาง และ ละครตีก๋าบรพ์ ความหมายของโขน หัวโขน เครื่องแต่งตัวโขน วิธีการแสดงโขนต่าง ๆ ได้แก่ โขนกลางแปลง โขนนั่งราว โขนโรงใน โขนหน้าจอ และโขนฉาก ในตอนท้ายได้กล่าวถึง ละครที่ได้รับวัฒนธรรมตะวันตก ได้แก่ ละครร้อง ละครพูด ละครพูดสลับลำ และละครสังคีต จะเห็นได้ว่า เนื้อหาเหล่านี้ครอบคลุมประเด็นสำคัญของนาฏศิลป์ไทยไว้ทั้งหมด จึงเป็นความรู้ พื้นฐานที่เยาวชนไทยทั้งหลายควรจะได้ศึกษาให้ได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะ ก่อให้เกิดความซาบซึ้งและหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

กล่าวโดยสรุป สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนนี้ ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ เบื้องต้นที่สำคัญเกี่ยวกับดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยไว้อย่างครบถ้วน เหมาะกับผู้อ่านทุกระดับ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่เยาวชนไทยทั้งหลายควรจะได้ศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะ ก่อให้เกิดความซาบซึ้งและหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

7.4.2 วารสารหรือนิตยสาร

ครุมนตรี ตราโมท ได้ถ่ายทอดความรู้ทางด้านดนตรีไทยโดยเขียนเป็นบทความว่าด้วยเรื่องเพลงและโน้ตเพลงไทยลงพิมพ์ในวารสารหรือนิตยสาร "ศิลปากร" และเขียนเรื่อง "คูริบสาส์น" ในรูปแบบของจดหมายจากอาถึงหลาน สอนเรื่องดนตรีไทยอย่างน่าสนใจ ลงพิมพ์ในวารสารกะดังทอง ผลงานทั้งสองชิ้นมีคุณค่ามาก ถือว่าเป็นตำราดนตรีไทยที่เหมาะสมกับผู้อ่านทั่วไปที่มีความสนใจเรื่องดนตรีไทย และเป็นประโยชน์มากแก่นักดนตรีทั้งไทยและสากล ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

7.4.2.1 วารสารหรือนิตยสาร "ศิลปากร"

ครุมนตรี ตราโมท ได้เริ่มเขียนบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับ "ศัพท์สังคีต" ลงใน "วารสารศิลปากร" ฉบับรายสองเดือน ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2480 ประมาณ 2 ปีต่อมา กรมศิลปากรก็ได้เลิกจัดทำไป (ธนิต อยู่โพธิ์, 2527 อ้างถึงใน พอ...ครู, 2539: 242)

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2491 กรมศิลปากรได้เริ่มจัดทำวารสารขึ้นใหม่ ใช้ชื่อว่า "วารสารศิลปากร" ออกเป็นประจำทุกเดือน แต่มีผลงานของครุมนตรี ตราโมท ลงพิมพ์เพียงไม่กี่ชิ้น ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2500 กรมศิลปากรได้ปรับปรุงเป็น "นิตยสารศิลปากร" ออกเป็นประจำทุก 2 เดือน ครุมนตรี ตราโมท ได้เขียนเรื่องลงตั้งแต่เล่มแรก และเขียนติดต่อกันมาเป็นเวลา 13 ปี คือ ระหว่าง พ.ศ. 2500-2512 จากนั้นเว้นช่วงไปเป็นระยะ ๆ จนถึงปีสุดท้ายคือ ปีพ.ศ. 2521 รวมบทความของท่านทั้งสิ้น 75 เรื่อง ดังรายละเอียดในตารางที่ 9 นับว่าเป็นผลงานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งซึ่งท่านได้ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ไว้มีใช้น้อย โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับประวัติเพลงต่าง ๆ พร้อมโน้ตสากล อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการดนตรีไทย

ตารางที่ ๑ แสดงรายการบทความของครุมนตรี ตราไมท ใน วารสารศิลปากรและนิตยสารศิลปากร พ.ศ. 2491-2521 จำแนกตามชื่อบทความ ปีพ.ศ.(เดือน)ที่พิมพ์ และจำนวนหน้า

ลำดับที่	ชื่อบทความ	ปีพ.ศ. (เดือน) ที่พิมพ์	จำนวนหน้า
วารสารศิลปากร (พ.ศ. 2491-2496)			
1	เพื่อนมขุเชียงตา	2491 (มิถุนายน)	3
2	การบรรเลงดนตรีเกี่ยวกับพระสงฆ์	2491 (ธันวาคม)	4
3	ปัทมาภรณ์ประภอบเทศน์มหาชาติ*	2496 (มีนาคม)	7
นิตยสารศิลปากร (พ.ศ. 2500-2521)			
4	วิธีพากย์ เจาจา และขับร้องในการแสดงโขน	2500 (พฤษภาคม)	9
5	อธิบายบทมหาโหร เรื่องรถเสน	2500 (กันยายน)	8
6	อธิบายและโน้ตเพลงราตรีประดับดาว	2501 (มกราคม)	12
7	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรละออองค์	2501 (มีนาคม)	9
8	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรไตรโยก**	2501 (พฤษภาคม)	13
9	อธิบายและโน้ตเพลงแขกมอญบางขุนพรหม	2501 (กรกฎาคม)	14
10	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรราชบุรี 3 ชั้น	2501 (กันยายน)	24
11	อธิบายและโน้ตเพลงโสมส่องแสง	2501 (พฤศจิกายน)	20
12	อธิบายและโน้ตเพลงคลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น	2502 (มกราคม)	16
13	อธิบายและโน้ตเพลงพระอาทิตย์ชิงดวง	2502 (มีนาคม)	9
14	อธิบายและโน้ตเพลงขวัญเมือง	2502 (พฤษภาคม)	7

* เป็นบทความอยู่ในภาคผนวก เรื่อง "ตำนานเทศน์มหาชาติ" วารสารศิลปากร 6 (มีนาคม 2496): 33-39.

** สกัดตามต้นฉบับ

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อบทความ	ปีพ.ศ. (เดือน) ที่พิมพ์	จำนวนหน้า
15	การเล่นสกีวลา	2502 (กรกฎาคม)	17
16	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรพวง	2502 (กันยายน)	9
17	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรเลียนนคร	2503 (มกราคม)	11
18	อธิบายและโน้ตเพลงทยอยเขมร 3 ชั้น	2503 (พฤษภาคม)	21
19	อธิบายและโน้ตเพลงสุดสงวน เถา	2503 (กรกฎาคม)	8
20	อธิบายและโน้ตเพลงแขกลพบุรี เถา	2503 (กันยายน)	29
21	อธิบายและโน้ตเพลงแขกต๋อยหม้อ เถา	2503 (พฤศจิกายน)	5
22	อธิบายและโน้ตเพลงลาวเสียงเทียน เถา	2504 (มกราคม)	14
23	อธิบายและโน้ตเพลงธรณีร้องไห้ 3 ชั้น	2504 (มีนาคม)	14
24	อธิบายและโน้ตเพลงสุรินทร์ราหู 3 ชั้น	2504 (พฤษภาคม)	7
25	อธิบายและโน้ตเพลงนางควาญ เถา	2504 (กรกฎาคม)	8
26	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 1 พ.ศ.2504 ของกรมศิลปากร	2504 (กรกฎาคม)	15
27	อธิบายและโน้ตเพลงเทพบรรทม 3 ชั้น	2504 (กันยายน)	11
28	อธิบายและโน้ตเพลงภิรมย์สุรางค์ 3 ชั้น	2504 (พฤศจิกายน)	9
29	อธิบายและโน้ตเพลงเทพนิมิต 3 ชั้น	2505 (มกราคม)	8
30	อธิบายและโน้ตเพลงเทพริฎจวน 3 ชั้น	2505 (มีนาคม)	11
31	อธิบายและโน้ตเพลงขอมทรงเครื่อง เถา	2505 (พฤษภาคม)	9
32	อธิบายและโน้ตเพลงลาวคำหอม 2 ชั้น	2505 (กรกฎาคม)	7
33	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 2 พ.ศ.2505 ของกรมศิลปากร	2505 (กรกฎาคม)	16
34	อธิบายและโน้ตเพลงไว้คั้ง 3 ชั้น	2505 (กันยายน)	14
35	อธิบายและโน้ตเพลงสาวสอคแหวน 3 ชั้น	2505 (พฤศจิกายน)	10
36	อธิบายและโน้ตเพลงหงส์ทอง เถา	2506 (มกราคม)	7
37	อธิบายและโน้ตเพลงพราหมณ์ตีคันทน์เต้า เถา	2506 (มีนาคม)	9

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อบทความ	ปีพ.ศ. (เดือน) ที่พิมพ์	จำนวนหน้า
38	อธิบายและโน้ตเพลงเต่ากินผักนึ่ง 2 ชั้น	2506 (พฤษภาคม)	8
39	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 3 พ.ศ.2506 ของกรมศิลปากร	2506 (พฤษภาคม)	16
40	อธิบายและโน้ตเพลงเป็ยมิวามาน 3 ชั้น	2506 (กรกฎาคม)	8
41	อธิบายและโน้ตเพลงพม่าห้าท่อน 3 ชั้น	2506 (กันยายน)	21
42	อธิบายและโน้ตเพลงจรเข้หางยาว 3 ชั้น	2506 (พฤศจิกายน)	11
43	อธิบายและโน้ตเพลงสืบท 3 ชั้น	2507 (มกราคม)	15
44	อธิบายและโน้ตเพลงบุหลัน 3 ชั้น	2507 (มีนาคม)	16
45	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 4 พ.ศ.2507 ของกรมศิลปากร	2507 (มีนาคม)	14
46	อธิบายและโน้ตเพลงเหราเล่นน้ำ 3 ชั้น	2507 (พฤษภาคม)	5
47	อธิบายและโน้ตเพลงเทพโศบายสน์ 3 ชั้น	2507 (กรกฎาคม)	9
48	การแสดงสักราวออกตัว	2507 (กรกฎาคม)	18
49	อธิบายและโน้ตเพลงนกเขาชะแมร์ เถา	2507 (กันยายน)	10
50	อธิบายและโน้ตเพลงออกทะเล เถา	2507 (พฤศจิกายน)	13
51	อธิบายและโน้ตเพลงสารถี 3 ชั้น	2508 (มกราคม)	8
52	อธิบายและโน้ตเพลงจีนจิมเล็ก เถา	2508 (มีนาคม)	8
53	อธิบายและโน้ตเพลงแขกสาหร่าย เถา	2508 (พฤษภาคม)	15
54	อธิบายและโน้ตเพลงนกขมิ้น เถา	2508 (กรกฎาคม)	10
55	อธิบายและโน้ตเพลงแขกสาย เถา	2508 (กันยายน)	15
56	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 5 พ.ศ.2508 ของกรมศิลปากร	2508 (กันยายน)	19
57	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรปี่แก้ว 3 ชั้น	2508 (พฤศจิกายน)	14
58	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรปี่แก้วทางสักราว	2509 (มกราคม)	16
59	อธิบายและโน้ตเพลงราโค 3 ชั้น	2509 (มีนาคม)	8
60	อธิบายและโน้ตเพลงเขมรปากท่อ เถา	2509 (พฤษภาคม)	13

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อบทความ	ปีพ.ศ. (เดือน) ที่พิมพ์	จำนวนหน้า
61	อธิบายและโน้ตเพลงมอญรำตาบ เถา	2509 (กรกฎาคม)	11
62	อธิบายและโน้ตเพลงพม่าเท่ เถา	2509 (กันยายน)	19
63	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 6 พ.ศ.2509 ของกรมศิลปากร	2509 (พฤศจิกายน)	7
64	อธิบายและโน้ตเพลงสาริกาชมเดือน 3 ชั้น	2509 (พฤศจิกายน)	18
65	อธิบายและโน้ตเพลงวิเวกเวหา 3 ชั้น	2510 (พฤษภาคม)	9
66	อธิบายและโน้ตเพลงนาคเกี้ยว 2 ชั้น	2510 (กรกฎาคม)	10
67	อธิบายและโน้ตเพลงขอมเงิน เถา	2510 (กันยายน)	15
68	อธิบายและโน้ตเพลงสร้อยมยุรา 3 ชั้น	2511 (มกราคม)	7
70	งานดนตรีมหกรรมปีที่ 7 พ.ศ.2510 ของกรมศิลปากร	2511 (มีนาคม)	30
71	อธิบายและโน้ตเพลงจีนเก็บบุปผา	2511 (พฤษภาคม)	6
72	อธิบายและโน้ตเพลงดอกไม้ไทร 3 ชั้น	2511 (กันยายน)	8
73	อธิบายและโน้ตเพลงจีนแสด 3 ชั้น	2512 (มีนาคม)	10
74	ประวัติเพลงสรรเสริญบารมีและเพลงชาติ	2515 (กรกฎาคม)	15
75	เพลงอะแซหุ่นกึ่งกับเพลงคุณลุงคุณป้า	2521 (กรกฎาคม)	3

จากตารางข้างต้น จะเห็นว่า มีบทความของกรมดนตรี ตราโหมท ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารศิลปากร เฉพาะในปี พ.ศ. 2491 และ 2496 จำนวน 3 เรื่องเท่านั้น อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพ้อนรำและการบรรเลงดนตรีในพิธีทางศาสนา และมีบทความที่ตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปากร ราย 2 เดือน ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2521 อีก 72 เรื่อง ในจำนวน 72 เรื่องนี้เป็นผลงานชุดใหญ่ชิ้นสำคัญที่ทรงคุณค่ามาก คือ คำอธิบายเพลงประกอบโน้ตสากล จำนวน 58 เรื่อง (58 เพลง) ซึ่งท่านได้เขียนอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 12 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-2512 นอกนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการแสดงต่าง ๆ อาทิ โขน ลักว้า และงานดนตรีมหกรรมของกรมศิลปากร จำนวน 14 เรื่อง

แนวคิดของครุมนตรี ตราโมท ในการเขียนคำอธิบายเพลงและโน้ตประกอบ เพลงนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการปรับปรุงพัฒนาจากแนวคิดเดิมที่ท่านเคยมีประสบการณ์มา ก่อให้เกิดผลงานใหม่ที่สร้างสรรค์และยังประโยชน์ให้เกิดแก่วงการดนตรีมาจนถึงทุกวันนี้ กล่าวคือ

1. แนวคิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาคณะ ที่ใต้ทรงริเริ่มการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลเพียงอย่างเดียว ซึ่งครุมนตรี ตราโมท ก็มีส่วนร่วมในการทำด้วย ผลงานปรากฏเป็นรูปเล่ม มีทั้งฉบับแยกเครื่องและรวมเครื่อง ซึ่งเป็นทางสำหรับวงปี่พาทย์บรรเลงเท่านั้น และมีคำอธิบายเกี่ยวกับเพลงเล็กน้อย

2. แนวคิดหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาบุ ดิศกุล จากการจัดพิมพ์หนังสือ "บทแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา ชุด 1" ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงรายชื่อนักดนตรีและนักร้องที่มาร่วมงานการบันทึกเสียงเพลงไทยลงแผ่นเสียง ซึ่งก็มีรายชื่อของครุมนตรี ตราโมท ปรากฏอยู่ด้วย และได้พิมพ์พร้อมอ้างอิงที่มาของบทร้องไว้ด้วย แต่มิได้ลงประวัติที่มาของเพลงแต่ละเพลงโดยละเอียด

3. แนวคิดของนายธนิช อยู่วิธี จากบทความ "โน้ตและบทร้องเพลงร่าวก" ตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปากร เล่มแรก เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2500 ในบทความนี้ได้กล่าวถึงประวัติที่มาของเพลงร่าวกซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ทั้งทำนองเพลงและทำรำ และพิมพ์โน้ตสากลและบทร้องของแต่ละเพลงประกอบด้วย โน้ตนี้บันทึกเพลงร่าวกซึ่งเป็นทางกลาง เรียกว่าโน้ตกลาง วงดุริยางค์ไทยและวงดุริยางค์สากลสามารถนำไปบรรเลงได้ ผู้บันทึกโน้ต คือ นายพิษณุ ชุ่มบาง (นามเดิม พิสมัย ชุ่มบาง) ผู้เขียนโน้ต คือ นายกำจร อมรเวช และผู้ตรวจ คือ นายมนตรี ตราโมท

จะเห็นได้ว่า ครุมนตรี ตราโมท เป็นผู้มีส่วนร่วมในการบันทึกเพลงอยู่ด้วย ทุกสมัย จึงได้เรียนรู้แนวคิดต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

อาศัยประสบการณ์อันยาวนานและแนวคิดทั้งสามแนวดังกล่าว ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา ครุมนตรี ตราโมท ก็เริ่มผลิตบทความอธิบายเพลงพร้อมโน้ตและบทร้อง ออกเผยแพร่ในนิตยสารศิลปากร โน้ตเพลงนี้ก็เป็นโน้ตกลาง เขียนบนบรรทัด 5 เส้นตามแบบสากล เพลงแรกที่ตีพิมพ์คือ เพลงราตรีประดับดาว เพลงที่ท่านเลือกมาเขียนบทความนี้จัดอยู่ในประเภท เพลงส่งร้อง ได้แก่ เพลงเถา เพลงในอัคราจังหวัด 3 ชั้น หรือ 2 ชั้น ทั้งสิ้น ส่วนมากเป็น เพลงที่เกิดขึ้นในช่วงที่ครุมนตรี ตราโมท ยังมีชีวิตอยู่ บางเพลงที่เป็นของเก่าอย่างมากก็แต่งใน

บุคริคนโกสินทร์นี้เอง เช่น เพลงสุรินทราหู 3 ชั้น เพลงเทราเล่นน้ำ 3 ชั้น และเพลงสารถี 3 ชั้น แต่งขึ้นในราวปลายรัชกาลที่ 3 เพลงเหล่านี้เป็นผลงานของผู้ประพันธ์เพลงที่มีชื่อหลายท่าน รวมทั้งของครุมนตรี ตราโมท ด้วย ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

เพลงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ท่านได้อัญเชิญมา คือ

ราตรีประดับดาวเถา

เขมรละออองค์เถา

คลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น

เพลงที่แต่งโดยครุครูวิชาจารย์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่

เขมรไทรโยค

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

แขกสายเถา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์

กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ขวัญเมือง

พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หรือครุมีแขก

ทอยเขมร 3 ชั้น

ครูแดง กับ พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)

หม่าห้าท่อน 3 ชั้น

พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)

ธรรณีร้องไห้ 3 ชั้น

พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)

นกเขาขะแมร์เถา

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

เขมรพวง

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ลาวเสียงเทียนเถา

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

เพลงที่ครุมนตรี ตราโมท แต่งเพิ่มขึ้นภายหลังร่วมกับของเดิมที่ครุครูวิชาจารย์แต่งไว้ เช่น

จินฉิมเล็กเถา

3 ชั้นและ 2 ชั้น - พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)

ชั้นเดียว - ครุมนตรี ตราโมท

แขกลพบุรีเถา

3 ชั้น - ครูช้อย สุนทรวาทีน, 2 ชั้น - ของเก่า

ชั้นเดียว - ครุมนตรี ตราโมท

อกทะเลเถา

3 ชั้น - ครูช้อย สุนทรวาทีน

2 ชั้น และชั้นเดียว - ครุมนตรี ตราโมท

เทพโสภายส์ 3 ชั้น

เที่ยวแรก - ครูสมบุญ สมสุวรรณ

เที่ยวกลับ - ครุมนตรี ตราโมท

เพลงที่แต่งโดยครุมนตรี ตราโมท ได้แก่

แขกค้อยหม้อเถา	ขอมทรงเครื่องเถา	ขอมเงินเถา
โสมส่องแสงเถา	ราโค 3 ชั้น	มอญรำตาบเถา
พระจันทร์ครึ่งซีก	พม่าเห่เถา	

จะเห็นได้ชัดว่า เพลงที่ท่านคัดเลือกและนำมาถ่ายทอดนี้ เป็นเพลงที่มีความไพเราะมาก เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักดนตรีไทยตั้งแต่สมัยนั้นจวบจนสมัยนี้ บางเพลงมีผู้แต่งหลายคน จึงมีหลายทาง ท่านก็ได้เลือกนำเสนอเฉพาะทางที่ได้รับความนิยมแพร่หลายทั่วไป หลายเพลงเป็นเพลงเก่าที่ครูบาอาจารย์ได้แต่งไว้นานแล้ว และครุมนตรี ตราโมท ได้นำของเดิมมาแต่งขยายหรือตัดลงเพื่อให้ครบเป็นเพลงเถาตามความนิยมในสมัยนั้น

การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลสำหรับลงพิมพ์ในหนังสือนิตยสารศิลปากร ครุมนตรี ตราโมท มิได้กระทำเพียงคนเดียว แต่มีผู้ร่วมงานอีก 2 คน คือ นายพิษณุ ชุ่มบาง (นามเดิม พิสมัย ชุ่มบาง) ผู้บันทึกโน้ต และนายกำจร อมรเวช ผู้เขียนโน้ต ครุมนตรี ตราโมท (2509: ฉ-ญ) ได้เล่าเบื้องหลังของการทำงานนี้ไว้ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชเพลิงศพ นายพิษณุ ชุ่มบาง ตอนหนึ่งว่า

...งานนี้เกือบจะพูดได้ว่าข้าพเจ้าได้ทำร่วมกับพิษณุโดยตัวต่อตัว เพราะเริ่มต้นด้วยข้าพเจ้ากำหนดว่าจะเอาเพลงอะไร ถ้าเป็นเพลงที่มีร้องก็บอกให้พิษณุไปบันทึกโน้ต ท่านองร้องจากคนนั้น ๆ และบันทึกท่านองดนตรีจากคนนั้น ๆ โดยมากท่านองดนตรีนี้พิษณุมักจะได้ออยู่แล้ว ถ้าเป็นเพลงที่ได้ด้อยอยู่แล้ว ก็บันทึกจากความจำของตนเองซึ่งสะดวกกว่าจดจากผู้อื่น เมื่อจคโน้ตเป็นฉบับร่างเสร็จแล้ว ก็จะนำมาให้ข้าพเจ้าตรวจแก้ไข การตรวจของข้าพเจ้าเมื่อพิษณุเป็นผู้เขียนโน้ตนั้น สะดวกมาก ถ้าเป็นการแก้เล็ก ๆ น้อย ๆ ข้าพเจ้าก็แก้ลงไปด้วยตัวดินสอ ถ้าเป็นการแก้มาก ๆ เช่น การแก้วิธีดำเนินท่านองเพลง หรือแก้ทางบางตอน เห็นว่าจีนแก้ลงไปจะทำให้ตัวโน้ตปนเปกันดูสับสน และยุ่งยากแก่การที่จะเขียนแก้ตามให้ถูกต้อง ข้าพเจ้าก็เรียกพิษณุมาบอกด้วยปาก อธิบายให้ฟังว่าให้แก้เป็นอย่างไรนั้น ๆ เช่น ตรงนี้ให้เหลื่อม ตรงนี้ให้กรอ หรือตรงนี้ให้หยุด เป็นต้น พิษณุก็จะมีความเข้าใจ และเขียนแก้มาให้ใหม่ได้ถูกต้องตามความประสงค์ทุกครั้ง ทั้งนี้ก็เพราะพิษณุเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นอย่างดี ทั้งใน

ทางธุรกิจสากลและธุรกิจไทย ต่อจากนี้ก็นำโน้ตฉบับร่างให้เจ้าหน้าที่เขียนเป็นตัวสวยงามลงกระดาษอาร์ตเพื่อถ่ายทำแม่พิมพ์ ก่อนจะส่งทำแม่พิมพ์ พิษณุกับข้าพเจ้าจะช่วยกันตรวจทานอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเมื่อรวมแล้วจะเห็นว่า พิษณุได้เป็นกำลังสำคัญในงานนี้อย่างมาก...

จะเห็นได้ชัดว่า การบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลนี้ เป็นงานที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถในการอ่านและเขียนโน้ตสากล ประกอบกับความรอบคอบ ความละเอียดอ่อน พิถีพิถัน งานชิ้นนี้ทำให้ครูมนตรี ตราโมท ชำนาญการอ่านและเขียนโน้ตสากลมากยิ่งขึ้น ท่านสามารถแต่งเพลงไทยใช้โน้ตสากลและไม่ต้องอาศัยเครื่องดนตรีใด ๆ ช่วย ซึ่งเป็นนักดนตรีไทยคนเดียวที่ทำได้ ดังที่ครูมนตรี ตราโมท (2530: 44) เล่าว่า

...สมัยก่อนนี้เวลาแต่ง บางทีก็ใช้ระนาด เพราะสะดวกง่ายดี แต่พอมาสมัยที่เกิดรัฐมากไป เวลาเขียนโน้ตแบบสากลขึ้น ทำให้คล่องตัวขึ้นมา การเขียนโน้ตนี้ก็ได้ก็เขียนเลย สมัยนี้ ผมแต่งเพลงบนโต๊ะ ไม่ได้ใช้คนตรีอะไรเลย แต่แต่งได้แล้วก็เอาลงไปต่อให้เขาทั้งวง แล้วก็ลองฟังดูอีกที...

นายพิษณุ แซ่มบาง ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในการบันทึกโน้ตและช่วยตรวจทานโน้ตเป็นประจำตลอดมา จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ 2509 ก็ได้ถึงแก่กรรมลง โน้ตเพลงสาริกาชมเดือน 3 ชั้น ซึ่งตีพิมพ์ในเดือนพฤศจิกายน 2508 ถือว่าเป็นผลงานชิ้นสุดท้ายที่ท่านฝากไว้เป็นมรดกของชาติ ถึงแม้ว่าครูมนตรี ตราโมท จะสูญเสียบุคคลผู้เป็นกำลังสำคัญอันเสมือนแขนขวาของท่านไป แต่ท่านก็มีได้ยื้อยื้อ ท่านได้มอบหมายให้ นายจิรัส อัจฉรงค์ ศิษย์ผู้ใกล้ชิดของท่านผู้หนึ่ง ทำหน้าที่บันทึกโน้ตแทน งานชิ้นนี้จึงได้ดำเนินการต่อมาจนกระทั่งถึงเดือนมีนาคม 2512 ท่านได้ตีพิมพ์เพลงจีนแสด 3 ชั้นแล้ว งานนี้ก็ใช่ว่าจะยุติลง เพราะชาดงประมาธในการว่าจ้างผู้คัดลอกโน้ตสำหรับใช้เป็นต้นฉบับถ่ายทำแม่พิมพ์ (จิรัส อัจฉรงค์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2539) จึงเป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่กรมศิลปากรขณะนั้นมิได้เห็นคุณค่าในเรื่องนี้เท่าที่ควร เพราะรายจ่ายในการคัดลอกโน้ตอันน้อยนิดไม่อาจเทียบได้เลยกับภูมิปัญญาที่ท่านถ่ายทอดไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทความเหล่านั้นแล้ว จะพบว่า ครูมนตรี ตราโมท มีวิธีการสอนดนตรีไทยอย่างแบบคาบโดยให้รู้จักประวัติความเป็นมาของเพลงไทยแต่ละเพลง ทำให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีการแต่งเพลงของตามแบบแผนโบราณ ซึ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาที่เจียบแหลมของครูผู้ประพันธ์เพลงทั้งหลาย โดยเฉพาะเพลงที่ท่านแต่งไว้ ท่านเป็นผู้บันทึกประวัติและตรวจสอบโน้ตเพลงด้วยตัวเอง จึงเป็นข้อมูลที่กระฉ่างชัด ถูกต้อง และเป็นที่น่าเชื่อถือ นับว่าบทความเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของวงการดนตรีไทย

การที่ท่านนำเสนอโน้ตเพลงเป็นทางกลาง ๆ โดยยึดแนวมองใหญ่เป็นสำคัญ มิใช่แนวแยกเครื่องหรือรวมเครื่องอย่างสมัยแรกที่ทำกัน นับว่าใช้ได้ผลดีและให้ประโยชน์มาก คือ

1. ช่วยประหยัดเวลาและงบประมาณในการจัดทำโน้ตเป็นอันมาก
2. สามารถเก็บรักษาเพลงตามแนวคิดหรือความประสงค์ของผู้แต่งไว้ได้
ยังเป็นเพลงที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งเองด้วยแล้ว ยิ่งมีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากที่สุด
3. เปิดโอกาสให้นักดนตรีไทยได้แสดงความสามารถในการประดิษฐ์ทางของตนให้เหมาะสมกับเครื่องดนตรีที่ตนเล่น ซึ่งสอดคล้องกับแบบแผนการบรรเลงดนตรีไทย ถึงแม้จะเป็นเพลงเดียวกัน แต่มักจะมีทางหรือสำนวนเพลงที่แตกต่างกันออกไป โดยยังคงยึดโน้ตกลางหรือแนวมองใหญ่เป็นหลักเหมือนกัน
4. สะดวกและง่ายอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่อ่านโน้ตสากลได้ สามารถนำไปบรรเลงได้ทันที
5. เป็นเครื่องมือเผยแพร่ศิลปวิทยาการด้านเพลงไทยให้เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวางทั้งในหมู่นักดนตรีไทยและนักดนตรีสากล ไม่จำกัดเฉพาะนักดนตรีปี่พาทย์เท่านั้น
6. เป็นการจารึกวัฒนธรรมทางดนตรีของชาติไว้ให้ยืนยงคงอยู่สืบไปอย่างยากที่จะเสื่อมสูญได้

ผลงานชิ้นนี้ ทั้งโน้ตเพลงและคำอธิบายเพลงที่ตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปากร ช่วงเดือนมกราคม 2501 ถึง เดือนมีนาคม 2504 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนให้กรมศิลปากรรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มออกจำหน่าย ทรงตรวจตราคำอธิบายเพลงด้วยพระองค์เอง (มนตรี ตราโมท, 2528: 20) เรียกชื่อว่า "โน้ตเพลงไทย

เล่ม 1" มีเพลงทั้งสิ้น 15 เพลง พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 จำนวน 2,000 ฉบับ และพิมพ์ซ้ำครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2514 จำนวนเท่ากับพิมพ์ครั้งแรก และในปี พ.ศ. 2539 อันเป็นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี กรมศิลปากรกำลังดำเนินการจัดพิมพ์โน้ตเพลงที่เคยตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปากรที่เหลืออยู่ทั้งหมด ชื่อว่า "โน้ตเพลงไทย เล่ม 2" และ "โน้ตเพลงไทย เล่ม 3" อาจกล่าวได้ว่า หนังสือโน้ตเพลงเหล่านี้จะเป็นหลักฐานอันหนึ่ง ที่แสดงว่าชาติไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมมาแต่โบราณ และยังคงเป็นตำราวิชาการทางด้านดนตรีไทยที่มีคุณภาพสูง เหมาะสำหรับผู้สืบทอดรุ่นใหม่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความสนใจของแต่ละบุคคล

นอกจากนี้ ยังถือได้ว่าผลงานชิ้นนี้ของท่านเป็นต้นกำเนิดของงานสำคัญอื่น ๆ อีกหลายชิ้น ที่ได้เขียนขึ้นเพื่ออธิบายเพลงในลักษณะนี้ เช่นเดียวกัน อันได้แก่

1. หนังสืออธิบายเพลงและบทร้องแผ่นเสียงของกรมศิลปากร เป็นหนังสือกล่าวถึงประวัติเพลงและบทร้อง เฉพาะเพลงที่บันทึกลงในแผ่นเสียงของกรมศิลปากรชุดต่าง ๆ
2. หนังสือ ฟังและเข้าใจเพลงไทย โดย มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์ (พ.ศ. 2523) เป็นหนังสือรวบรวมประวัติที่มาของเพลงอย่างละเอียด รวมทั้งบทร้องต่าง ๆ ไว้ได้มากที่สุด
3. หนังสือรวมบทขับร้องของมนตรี ตราโมท (พ.ศ. 2523) เป็นหนังสือรวบรวมคำอธิบายเพลงและบทร้องเฉพาะที่ครูมนตรี ตราโมท แต่งไว้
4. สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2536) กล่าวถึงประวัติและที่มาของท่านองเพลง และบทร้องที่ใช้ต่าง ๆ กัน เฉพาะที่เป็นเพลงเถาเท่านั้น

จะเห็นได้ชัดว่า แนวคิดในการอธิบายเพลงไทยนั้นเป็นแนวคิดที่สำคัญมาก นอกจากช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจเรื่องเพลงไทยต่างๆ ได้มากขึ้นแล้ว ยังเป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่แยกสายวิธีหนึ่ง และแนวคิดนี้ก็ยังคงได้รับการสืบทอดต่อมาจนปัจจุบัน สามารถผลิตหนังสือตำราที่มีคุณค่าแก่วงการดนตรีไทยได้หลายเล่ม และเป็นการขยายขอบเขตความรู้และผู้รับสืบทอดอย่างกว้างขวาง เท่ากับว่าได้บำรุงรักษาและผดุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

7.4.2.2 วารสาร "กะดิ่งทอง"

วารสารฉบับนี้ เป็นนิตยสารรายเดือน พิมพ์ออกจำหน่ายระหว่าง ปลายปีพ.ศ. 2496-2500 รวมทั้งสิ้น 51 ฉบับ โดยบริษัทไทยพาณิชย์ จำกัด นายไชยณรงค์ ชวลิต เป็นผู้อำนวยการ และนายสาทิศ อินทรกำแหง เป็นบรรณาธิการผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

क्रमन्त्री ตราโมท ได้เขียนเรื่อง "ตุริยสาส์น" เป็นตอนๆ รวมทั้งหมด 30 ตอน โดยใช้นามจริง ลงพิมพ์ในวารสาร "กะดิ่งทอง" ตั้งแต่ฉบับที่ 5-30 (เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2497 - กันยายน พ.ศ. 2499) แต่เนื่องจากท่านป่วยและรักษาตัวอยู่ จึงขาดส่งเรื่องไป 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 28-29 ประจำเดือนมกราคมและเดือนกุมภาพันธ์ 2499 ทั้ง ๆ ที่สุขภาพไม่ตึงนัก ท่านได้ออกทนเพียรพยายามเขียนตลอดมา จนมีอาการหนักมากด้วยโรค วัณโรค ท่านจึงต้องหยุดเขียนเรื่องนี้ไปในที่สุด (กษพร ตราโมท, 2538: 19-20)

การนำเสนอเรื่อง "ตุริยสาส์น" มีลักษณะแปลกใหม่ที่ไม่ว่ากับงานอื่น ๆ ของท่าน คือ เสนอในรูปแบบของจดหมายจากนายตุริยะเขียนถึงหลานอาที่อยู่ในวัย 20-30 ปี ชื่อวาหิต ซึ่งไปศึกษาวิชาจากต่างประเทศกลับมาเมืองไทยและสนใจศึกษาวิชาดนตรีไทย ญาติ ตราโมท บุตรชายของท่าน (อ้างถึงใน กษพร ตราโมท, 2538: 17) ให้ความเห็นว่า "น่าจะเป็นความตั้งใจของคุณพ่อที่จะเขียนบทความนี้ให้คนวัย 20-30 ปีได้อ่าน เพราะวัยนี้เป็นวัยศึกษาและทำงาน คนในวัยนี้ คุณพ่อคงพิจารณาแล้วว่าน่าจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่งานและอนุรักษ์ดนตรีไทยได้ดี"

เนื้อหาสาระสำคัญของตุริยสาส์นตามความมุ่งหมายของผู้เขียนนั้น ครอบคลุมหลักใหญ่ของวิชาดนตรีไทย ซึ่งจำแนกได้ 4 ประการ คือ

1. หลักแห่งการผสมเครื่องดนตรีเป็นวง ได้แก่ วิธีการผสมเครื่องดนตรีให้เข้าเป็นวง วิวัฒนาการของการผสมวง
2. หลักการแบ่งหน้าที่ของเครื่องดนตรีต่าง ๆ ที่ผสมอยู่ในวง ได้แก่ การจำแนกหน้าที่และวิธีปฏิบัติของเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นที่ผสมอยู่ในวง
3. หลักแห่งการแต่งเพลง ได้แก่ ความหมายที่แท้จริงของเพลงไทย หลักเกณฑ์การแต่งเพลงไทยเบื้องต้น เพลงในอัตราต่าง ๆ และประเภทของเพลง ข้อปลีกย่อยที่นักแต่งเพลงต้องทราบ เพลงไทยที่แต่งขึ้นใหม่และเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักการตั้งชื่อเพลง ชื่อของเพลงโบราณที่ปัจจุบันไม่ทราบความหมาย

ประวัติความเป็นมาของเพลงเขมรไทยยุค

4. หลักของการบรรเลง ได้แก่ หลักสำคัญในการบรรเลงเพลงไทย โดยเฉพาะการบรรเลงเพลงหมู่ วิธีการบรรเลงประกอบการแสดงต่าง ๆ ความสำคัญของฉิ่ง นอกจากนั้น ยังให้ความรู้ในเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักวิชาดนตรีไทยและดนตรีของประเทศเพื่อนบ้านด้วย ได้แก่ อธิบายความหมายของศิลป์และศิลปะ การเปลี่ยนแปลงดนตรีไทยตามจักรราศีและตามวิวัฒนาการ หลักการขับร้องเพลงไทยให้ไพเราะ ประวัติของนายเหนียว คุริยพันธ์ การนำเครื่องดนตรีของต่างชาติมาบรรเลงเพลงไทย วงดนตรีพม่า การศึกษาและดูงานของบุคลากรลาวเมื่อพ.ศ. 2498 การจำแนกประเภทของผู้มีนิสัยดนตรี ความรับผิดชอบของสื่อมวลชนในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเพลง ตลอดจนความคิดเห็นในเรื่อง "เหตุใดเด็กไทยสมัยนี้จึงเล่นดนตรีไทยหรือร้องเพลงไทย (แท้) ไม่ค่อยเป็น"

แม้เวลาจะล่วงเลยมา 40 กว่าปีแล้ว ข้อความในจดหมายที่ท่านเขียนถึงหลานก็ยังคงทันสมัย มาตรฐานด้วยคุณภาพ และเป็นประโยชน์มากแก่นักดนตรีและผู้สนใจทั่วไปที่จะศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้ที่มีพื้นความรู้ทางดนตรีน้อยก็สามารถเข้าใจได้อย่างดี เพราะสำนวนการเขียนของท่านมีลักษณะเฉพาะตัว ไม่เหมือนใคร ภาษาที่ใช้เรียบง่าย อ่านแล้วเห็นภาพพจน์ ชวนให้ติดตาม ไม่เน้นหนักไปทางวิชาการจนเกินไป สอดแทรกคำสอนคำเตือนในฐานะอาภุชงค์ ประการสำคัญที่สุดคือ ท่านได้ยกประเด็นสำคัญ ๆ มาชี้แจง แสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา สมเหตุสมผล เป็นที่น่าเชื่อถือ มีการยกตัวอย่าง อุทาหรณ์ เปรียบเทียบ หรือเล่าประสบการณ์ในชีวิตของท่าน ดังจะเห็นได้จากสำนวนต่อไปนี้

ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 102) ได้เขียนอวยพรปีใหม่ให้แก่หลานและผู้ที่ได้อ่านจดหมายฉบับลงวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2498 ด้วยการเล่นคำเล่นสำนวนที่ไม่ซ้ำใครและมีความหมายดี ว่า

...ในวารดิถีขึ้นปีใหม่นี้ให้เจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ชนสารสมบัติ
 ความคิดอันดีที่จะจรโลงส่งเสริมให้ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติเจริญรุ่งเรืองขึ้น
 จึงเป็นผลสัมฤทธิ์ ความคิดอันดีที่เป็นทางทำลายศิลปะและวัฒนธรรมของชาติให้
 ทรุดโทรม เสื่อมทรามสูญสลายลง ของปลาสนาการไปจากดวงใจ แม้ได้กระทำลงไป
 ก็ขออย่าให้บังเกิดผลเลยแม้แต่น้อย "ขอให้จิ้งหะแห่งชีวิตดำเนินไปโดยราบรื่น

สม่ำเสมอ เหมือนตั้งจังหวัดการบรรเลงดนตรีของศิลปินที่แท้จริง (คือมิใช่ศิลปินที่
ตั้งตนเอง) แล้วทุก ๆ จังหวัดขอให้ตกลงตรงกลาง บศ สรร เสริญ สุข ตลอดไปจน
จบเพลง 2499"...

คำอวยพรข้างต้น ยังสะท้อนให้เห็นว่า ท่านมีความห่วงแหน และ
ตั้งใจมั่นมากต่อการธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่สืบไป

บางตอน ท่านได้ยกประเด็นที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในสังคมมาชี้แจง
ให้เข้าใจถูกต้องตามหลักวิชาและหลักจริยธรรม พร้อมกับเสนอแนะวิธีแก้ไข เช่น ในเรื่องของ
การแต่งเพลงไทย ท่านเห็นว่า ปัจจุบันมักไม่ทราบว่ามีใครแต่งเพลงอะไรบ้าง หากมีการขโมยเอา
ทำนองเพลงนั้นมาอ้างว่าตนเป็นผู้แต่ง ก็ยอมเชื่อไปได้อย่างงมงาย และยกขโมยผู้นั้นอย่าง
เลอเลิศด้วย ในฐานะนักประพันธ์เพลงที่มีชื่อเสียง ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 82-83) ได้
แนะนำไว้ในจดหมายถึงหลานลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2498 ว่า

... ผู้ที่ไม่รู้เราย่อมจะอภัยได้ทุกอย่าง หน้าที่ของเราควรจะช่วยกันทำคนที่ไม่รู้ให้รู้
ดีกว่า ถ้าเราทำให้เขารู้จักว่าสิ่งใดเป็นของแท้ ของบริสุทธิ์ และสิ่งใดเป็นของโจร
แล้ว เขาอาจไม่ยอมรับชื่อของโจร และพวกโจรก็คงจะไม่กล้านำออกขายอย่างนี้...
แต่ก็ยากอยู่ที่เขาไม่ยอมที่จะรับฟังของแท้ของบริสุทธิ์ นี่แหละ เสียงชอกที่ฟังไพเราะ
อยู่แต่หูของมนุษย์เราเท่านั้น

ในการนำเสนอข้อมูลเรื่องเพลงผ่านวิทยุกระจายเสียงเช่นกัน
ท่านมักจะได้อินได้ฟังผู้ประกาศอ่านข้อมูลผิดพลาด ท่านก็ได้นำมาใช้สอน บอกกล่าวสิ่งที่ถูกต้องให้
แก่ผู้อ่านทราบ เพราะท่านเห็นว่า "การแก้สิ่งที่จะรู้ผิดให้รู้ถูกนั้น เป็นกรณีที่ควรกระทำอย่างยิ่ง"
ดังที่ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 107-108) เล่าไว้ในจดหมายลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2499 ว่า

... เมื่อตอนเช้าอ่านอนเล่นอยู่ ลุก ๆ ก็เปิดวิทยุฟังกันเล่น อากี้พลอยโดยสารฟังไป
ด้วย นึกว่าจะปล่อยอารมณ์ให้สบาย ไม่ยึดเหนี่ยวกังวลอะไรทั้งนั้น มีเสียงมาอย่างไรก็
ฟังไป พอได้ฟังเพลงไทยจากสถานี ททท. ที่เขาเรียกว่า ภาคเพลินเพลงหรืออะไร

นั้นแหละ ได้ปล่อยอารมณ์ให้เพลินไปกับเสียงเพลงนั้นเพื่อให้สมกับที่เขาได้ตั้งชื่อไว้
 ได้ฟังไป ๆ จนถึงเพลงหนึ่ง โฆษกสตรีผู้ประกาศชื่อเพลงก็ออกเสียงมาว่า "ต่อไปนี้
 ขอเชิญฟังเพลงมอญกละ (อ่าน ก.ล.กล้ำกั้น)" ทำเอาความเพลินชะงักลงทันที ที่จริง
 เพลงนี้ สำหรับนักดนตรีไทยแล้ว ไม่ใช่เพลงลึกล้ำอะไรเลย เป็นเพลงหน้าปากคอก
 แท้ ๆ แม้นักฟังเพลงไทยก็รู้จักกันทุกคน จริงอยู่ที่ชื่อเพลงเขียนตัว ก แล้วก็ ล สระอะ
 แต่การเขียนพยัญชนะ 2 ตัวแล้วประวิสรรชนีย์เช่นนี้ บ่อมมีทางอ่านได้เป็น 2 อย่าง
 คือ อ่านแยกพยัญชนะ เช่น สละ อ่านว่า สะหละ ก็มี หรืออ่านกล้ำ เช่น ผละ อ่านว่า
 ผละก็มี ผู้อ่านจะต้องรู้เองว่าควรจะอ่านอย่างไร จึงจะได้ความหรือถูกต้อง แม้นคำว่า
 "กละ" นี้ ถ้าเป็น "ตะกละตะกลาม" ก็ต้องอ่านเป็นเสียงควบ ซึ่งใคร ๆ ก็รู้จักคำนี้
 แต่ถ้าเป็นชื่อเพลงว่า "มอญกละ" เขาจะต้องอ่านแยกพยางค์เป็น "มอญกะหละ" ซึ่ง
 ก็เป็นเพลงที่คนไทยผู้รู้จักเพลงไทยรู้จักกันอยู่ทั่ว ๆ ไปว่าเรียกอย่างไร...

ผลงานक्रमन्त्री ตราโมท ขึ้นนี้ เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความ
 นิยมของคนไทยที่หลงใหลดนตรีตะวันตก และเห็นว่าดนตรีไทยเป็นของล้าสมัย คร่ำครึ ตั้งข้อความ
 ในคอลัมน์ใหม่โรง ฉบับที่ลงพิมพ์ดุริยศาสตร์เป็นครั้งแรก ว่า

...สำหรับเรื่อง "ดนตรีไทย" เราก็น่ามีความภูมิใจเป็นพิเศษที่ได้ "ดุริยศาสตร์" ของ
 มนตรี ตราโมท มาเสนอแก่ท่านเป็นประจำเช่นกัน นับแต่ฉบับนี้เป็นต้นไป ท่านจะได้รู้
 และเข้าใจเรื่องของดนตรีสมัยปู่ย่าตายายของท่านได้อย่างละเอียด ท่านจะมีโอกาส
 ได้รู้กันเสียที่ว่าเพลงของปู่ย่าตายายนั้นล้าสมัยหรือคร่ำครึจริงอย่างที่เขาวาหรือไม่
 ควรที่เราจะรักษาและส่งเสริมให้อยู่คู่กับชาติของเราไหม เชิญท่านอ่านหาอ่านได้จาก
 "กะดิ่งทอง" เป็นประจำ...

ในกะดิ่งทองมีเรื่องดุริยศาสตร์เพียงเรื่องเดียวที่เกี่ยวกับดนตรีไทย
 ล้วน และเป็นเรื่องดนตรีตะวันตก 3 เรื่อง จึงเป็นเรื่องที่น่าอึดอัดอย่างยิ่งที่ชื่อเขียนของท่านเป็น
 ที่นิยมพอสมควร เพราะมีผู้เขียนจดหมายถึงกองบรรณาธิการอยู่บ้าง และบรรณาธิการก็ได้เขียน
 ยกย่องท่านในคอลัมน์เปิดผนึกของกะดิ่งทอง ฉบับที่ 21 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2498 ว่า

...ในด้านนักเขียนนั้น เป็นเรื่องที่ลำบากแก่ผมมิใช่น้อย ผมเคยขอร้องครุที่สันต์คททางนี้ (ทางศิลปะของไทยแท้และของตะวันตก ที่มีเรื่องที่ควรเขียนอยู่มากมาย ตามความต้องการของแฟนหนังสือกะดิงทอง) ให้ช่วยเขียน ซึ่งต่างก็รับปากเป็นอันดี แต่ถึงเวลาเข้าจริง ๆ ก็ปรากฏว่าไม่เคยสำเร็จ ติดธุระเสียบ้าง สิมบ้าง และโดยเหตุที่เป็นนักเขียนนอกเช่นนี้ การจะไปเข้าชีตามหรือทวงเรื่องก็เป็นการลำบากและเสียเวลาสำหรับการทำหนังสือไม่ใช่เล่น เรื่องต่าง ๆ ที่ได้ลงจึงมีเท่าที่มองเห็นนั้นแหละ ผมเองไม่เคยได้เรื่องล่วงหน้าเลย จะทำหนังสือเล่มหนึ่งต้องคอยเรื่อง ทวงเรื่องอยู่มิได้ขาด ข้อนี้เป็นเหตุให้การจัดทำหนังสือไม่ตีสมใจผู้จัดทำ ส่วนเรื่องดนตรีที่ลงอยู่สม่ำเสมอได้ก็เพราะคุณมนตรี ตราโมท ส่งเรื่องตรงเวลาได้ดีเหลือเกิน และคุณเทพ จุลลุลย์ กับคีตกวี ก็ทำงานประจำที่นี่ จะเอาเรื่องเมื่อไรก็เป็นได้เมื่อนั้น แผนกดนตรีของเราจึงยังเข้มแข็งอย่างคุณว่า...

จึงเห็นได้ชัดว่า ครูมนตรี ตราโมท มีความมุ่งมั่น ขยันอดทน และรับผิดชอบต่อการถ่ายทอดความรู้สู่มวลชน พยายามที่จะเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของไทยให้เข้าถึงประชาชนอย่างไม่มีข้อสงสัย เพื่อต้านรับกับอิทธิพลของทางตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาไม่ขาดสาย ทั้ง ๆ ที่สุขภาพของท่านในตอนนั้นไม่เอื้ออำนวยมากนัก

ผลงานชิ้นนี้ ครูมนตรี ตราโมท บรรยายอยู่เสมอว่า อยากให้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม การรวบรวมข้อมูลได้เริ่มขึ้นเมื่อท่านอายุจะครบ 95 ปี ต้องประสบกับความยากลำบากมากในการคัดลอกข้อมูลและค้นหาวารสารให้ครบทุกฉบับ (กษพร ตราโมท, 2538: 20-21) ในที่สุด การจัดพิมพ์หนังสือ "ดุริยสารสัน" ก็ประสบผลสำเร็จด้วยดี โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพครูมนตรี ตราโมท ในวันที่ 22 ตุลาคม 2538 ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้

นอกจากบทความที่ลงพิมพ์ประจำในวารสารศิลปการและกะดิงทองแล้ว ยังมีบทความลงพิมพ์เป็นครั้งคราวในวารสารอื่น ๆ อีก อาทิ วารสารศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ เรื่อง บทนิพนธ์ของมนตรี ตราโมท: ประวัติการดนตรีไทย 100 ปี เพลงเขมรไทรโยค ทำทับขับไม้มโหรี พระราชพิธีพระราชทานครอบประธาณประกอบพิธีไหว้ครูโยนละคร เป็นต้น

7.4.3 หนังสือหรือบทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวาระต่าง ๆ

งานเขียนของครุมนตรี ตราโมท มีมากมายหลายรูปแบบ นอกจากจะลงพิมพ์เผยแพร่ในสารานุกรม วารสารหรือนิตยสาร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ยังมีโน้ตเพลง บทโขน บทละคร บทวิทยุกระจายเสียง บทละครโทรทัศน์ บทร้อง บทกวี และบทความขนาดสั้นและขนาดยาวอีกจำนวนมาก งานเขียนเหล่านี้มีผู้นำบางส่วนมารวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือแล้ว ส่วนที่เหลืออีกจำนวนมากไม่น้อยกระจัดกระจายอยู่ในหนังสือต่าง ๆ จำพวกหนังสือที่ระลึกในงานสำคัญ ๆ ก็มีมาก เช่น งานฉาปนกิจศพ งานดนตรีไทยอุดมศึกษา เป็นต้น ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

7.4.3.1 หนังสือที่แต่งโดยครุมนตรี ตราโมท

หนังสือเหล่านี้มีไม่น้อยกว่า 25 เรื่อง ให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับนาฏดุริยางคศิลป์ สามารถแยกเป็นหมวดได้ดังนี้

1. หมวดตำราวิชาการ ได้แก่ หนังสือดุริยางคศาสตร์ไทย ภาควิชาการ ศัพท์สังคิต การละเล่นของไทย
2. หมวดดนตรีไทย ได้แก่ ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ดุริยสาส์น เครื่องสายไทย วิทยุนาการดนตรีไทยในยุครัตนโกสินทร์ การบรรเลงปี่พาทย์ในงานพระราชพิธี โหมโรงดนตรีไทย ดนตรีไทย
3. หมวดคำอธิบายเพลงและโน้ตเพลง ได้แก่ โน้ตเพลงไทย เล่ม 1 เพลงโหมโรงรัตนโกสินทร์สามชั้น เพลงสมโภชพระนครเถา
4. หมวดบทขับร้อง ได้แก่ ฟังและเข้าใจเพลงไทย (โดยมนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญ์) รวมบทขับร้องของมนตรี ตราโมท
5. หมวดกวีนิพนธ์ ได้แก่ ลิลิตอิหฺร่านราชธรรม หลายรส: รวบรวมบทประพันธ์ของมนตรี ตราโมท
6. หมวดบทละคร ได้แก่ นิทานประวัติศาสตร์ประกอบสังคิต เรื่องเจดีย์ไชยมงคล เจดีย์เจ้าอ้ายเจ้าผู้ปราบธรรมเสถียร บทละครโทรทัศน์เรื่องพระเจ้าสายน้ำผึ้ง สึกเกล้าฯละครพันทางประวัติศาสตร์
7. หมวดปกิณกะ ได้แก่ โสมส่องแสง: ชีวิตดนตรีไทยของมนตรี ตราโมท ดุริยเทพ ม.ค.ปกิณกนิพนธ์

ต่อไปนี้จะได้เฉพาะรายละเอียดของหนังสือสำคัญ 4 เล่ม คือ หนังสือคู่มือวิทยาศาสตร์ไทยภาควิชาการ ศัพท์สังคัม การละเล่นของไทย และม.ต.ปกิณกนิพนธ์ ดังนี้

หนังสือคู่มือวิทยาศาสตร์ไทยภาควิชาการ เป็นตำราเล่มแรกที่ท่านเขียนขึ้นไว้ให้นักเรียนโรงเรียนศิลปากร-แผนกนาฏดุริยางค์ ได้ใช้เป็นหนังสือเรียน เมื่อปีพ.ศ. 2481 (มนตรี ตราโมท, 2531: คำนำของผู้เขียน) ท่านจำเป็นต้องเขียนตำราเล่มนี้ขึ้น เพราะเปิดโรงเรียนแล้ว มีแต่สอนภาคปฏิบัติ ไม่เคยมีการสอนภาคทฤษฎีมาก่อน ท่านจึงได้เรียบเรียงขึ้นใหม่จากความรู้และประสบการณ์ของท่าน ปรับปรุงและทดลองใช้เรื่อยมาจนปรากฏเป็นรูปเล่มที่ไว้ศึกษานานาชาติทุกวันนี้ (มนตรี ตราโมท อ้างถึงใน พูนพิศ อมาตยกุล, 2531:

16) เนื้อหาสาระของหนังสือประกอบด้วย ประวัติดนตรีไทยในสมัยต่าง ๆ วิธีการประพันธ์เพลง วิธีการบรรเลง หน้าที่ของการบรรเลง การบำเพ็ญตนเป็นนักดนตรีที่ดี ศัพท์สังคัม ฯลฯ หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานที่มีคุณภาพเชิงวิชาการสูง ให้ความรู้พื้นฐานทางดุริยางคศิลป์ครบถ้วน

ศัพท์สังคัม เริ่มแรกครูมนตรี ตราโมท (2531: คำนำของผู้เขียน) เขียนเป็นบทความลงพิมพ์ในวารสารศิลปากร ฉบับรายสองเดือน ตั้งแต่เล่มที่ 1 ปีที่ 1 ประจำเดือนมิถุนายน 2480 ตลอดมา แต่วารสารศิลปากรคราวนั้นออกมาได้ประมาณ 2 ปี ก็ต้องเลิกไป ท่านเขียนด้วยความรับผิดชอบต่องานอย่างสูง ส่งต้นฉบับตรงเวลา ซึ่งแตกต่างจากนักเขียนคนอื่น ๆ จนได้รับคำชมเชย ดังคำบอกเล่าของธนิศ อยู่โพธิ์ (2527 อ้างถึงในพ่อ...ครู, 2539: 242) ซึ่งเป็นบรรณาธิการสมัยนั้น ความตอนหนึ่งว่า

...แขนงทางนาฏศิลป์และดนตรีนี้หากคนเขียนยังไม่ได้ เมื่อหากคนเขียนยังไม่ได้ก็รู้จักกันกับคุณมนตรี ก็ขอร้องให้คุณมนตรีเขียน คุณมนตรีก็เขียนเรื่องศัพท์สังคัมลงในวารสารศิลปากร และก็เขียนติดต่อสม่ำเสมอ ไม่ต้องไปคอยเตือน ไม่ต้องไปคอยพินอบพิเทา ไม่ต้องคอยอ้อนวอนเหมือนนักเขียนอื่น ๆ ผู้ที่เคยผ่านงานหนังสือพิมพ์จะเข้าใจดี...

ครั้นถึงพ.ศ. 2481 ครูมนตรี ตราโมท ได้นำศัพท์สังคัมนี้มาแทรกไว้เป็นบทหนึ่งในหนังสือคู่มือวิทยาศาสตร์ไทยภาควิชาการ โดยรวมศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกันไว้เป็นหมู่ ๆ มิได้เรียงเป็นอักษรานุกรม เพื่อสะดวกในการเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติของคำนั้น ๆ

ต่อมาเมื่อพ.ศ. 2507 นายชนิด อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น ได้ขอให้ครูมนตรี ตราโมท รวบรวมแก้ไข "ศัพท์สังคีต" ที่เคยลงในหนังสือพิมพ์ศิลปภากรนำมารวมพิมพ์ไว้ด้วยกัน ตั้งชื่อหนังสือว่า "ศัพท์สังคีต" เพื่อให้ความรู้ศิลปะทางดนตรีแพร่หลายและใช้เป็นหลักในการศึกษาเล่าเรียนต่อไป ครูมนตรี ตราโมท (2531: คำนำของผู้เขียน) ได้แก้ไขข้อความที่ผิดพลาด เพิ่มเติมคำอธิบายและศัพท์ที่ควรจะรู้อีกหลายคำ ทั้งได้เรียงศัพท์ตามอักษรานุกรมเพื่อให้ค้นหาง่าย ส่วนคำบอกหน้าพาทย์เพลงซึ่งเป็นศัพท์สังคีตอีกส่วนหนึ่ง ได้แยกรวมไว้ในตอนท้ายเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก

ในปีพ.ศ. 2531 นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ขออนุญาตผู้เขียนจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนก็ได้ปรับปรุงแก้ไขด้วยเพื่อใช้เป็นแบบเรียนของนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั่วประเทศ และเพื่อเผยแพร่โดยทั่วไป

จะเห็นได้ชัดว่า เมื่อมีการจัดพิมพ์ครั้งใด ครูมนตรี ตราโมท จะต้องปรับปรุงแก้ไขผลงานให้ดีขึ้นทุกครั้ง ทั้งนี้เพราะการดนตรีไทยย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้เกิดคำศัพท์ใหม่หรือความหมายใหม่มากขึ้น แม้บัดนี้ท่านจะล่วงลับไปแล้ว แต่ผลงานที่เป็นต้นฉบับลายมือแก้ไขเพิ่มเติมศัพท์สังคีตก็ยังคงปรากฏอยู่ รอเวลาที่จะจัดพิมพ์ครั้งต่อไปอีก แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นนักวิชาการตัวอย่างที่พัฒนาองค์ความรู้ในวิชาชีพให้ทันสมัย สมบูรณ์ และถูกต้องอยู่เสมอ

การที่ครูมนตรี ตราโมท (2531: คำนำของผู้เขียน) ริเริ่มเขียนเรื่องนี้ก็เพราะท่านเห็นว่า

...ในวงการของดุริยางคศิลป์ไทยก็มีคำเฉพาะซึ่งเป็นศัพท์วิชาการที่ใช้พูดเป็นที่หมายรู้กันในหมู่นักร้องและนักดนตรีไทย ซึ่งผู้อื่นไม่เข้าใจความหมายอยู่ไม่น้อย และแม้แต่ในหมู่นักร้องนักดนตรีไทยด้วยกัน คำบางคำก็ยังเข้าใจความหมายแตกต่างกันไปบ้าง ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมศัพท์วิชาการที่ใช้ในวงการดุริยางคศิลป์เหล่านี้มาอธิบายความหมาย โดยบัญญัติชื่อว่า "ศัพท์สังคีต"...

การนำเสนอคำศัพท์เหล่านี้ สามารถแบ่งเป็นหมวดหมู่อย่างคร่าว ๆ ได้ เช่น หมวดวิธีการปฏิบัติเครื่องดนตรีแต่ละชนิดซึ่งมีมากที่สุด ได้แก่ คำว่า กรอ

กรอด กวาด เก็บ ขี่ ไหว้ ครั้น ควง คาบถูกคาบตอก เตี้ยว ถอน ประ ประคบ ประสาน ปริบ
 พรหม บ้อย ริว ล่วงหน้า ล้วง ล่อน ละเอียด ลัก ลูกขัด ลูกถือ เล่นไม้ ส่ง สวม สอด สะบัด
 ส่าย หลบ เหลื่อม ไหว ออก หมวดวิธีการประพันธ์เพลง ได้แก่คำว่า ครึ่งซัน ซันเตี้ยว จับ ตับ
 ตัว เถา ทาง เนื้อ เรื่อง ลา ลา ลูกบท ลูกหมด หน้าพาทย์ โอด หมวดจังหวะ ได้แก่คำว่า
 คร่อม ครึ่งซัน จังหวะสามัญ จังหวะฉิ่ง จังหวะหน้าทับ ถอน ทอด แนว พรบไก่อ ไม้เดิน สองซัน
 สองไม้ สามซัน หน้าทับ ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า การอธิบายคำศัพท์เฉพาะทางดนตรีดังกล่าวข้างต้น
 มักจะเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับการปฏิบัติทั้งสิ้น ซึ่งได้บัญญัติเป็นลابلักษณ์อักษรจีนในภายหลัง ดังนั้น
 ครูมนตรี ตราโมท จะต้องเลือกใช้คำที่อ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย เห็นภาพพจน์แจ่มแจ้ง การถ่ายทอด
 ความรู้เรื่องนี้ ท่านมักใช้กลวิธียกตัวอย่าง เปรียบเทียบให้เห็นความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ท่าน
 (2531: 1, 10) ได้อธิบายศัพท์คำว่า "กวาด" โดยเปรียบกับการกวาดผง และคำว่า "เถา"
 โดยเปรียบกับชามเบญจรงค์ที่มีขนาดต่างกัน 3 ขนาด ดังนี้คือ

...กวาด คือ วิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งของเครื่องดนตรีประเภทตี (เช่น ระนาด ม้องวง)
 โดยใช้ไม้ตีลากไปบนเครื่องดนตรี (ลูกระนาดหรือลูกม้อง) ซึ่งมีกิริยาอย่างเดียวกับ
 ใช้ไม้กวาดกวาดผง การกวาดนี้จะกวาดจากเสียงสูงมาหาเสียงต่ำ หรือจากเสียงต่ำ
 ไปหาเสียงสูงก็ได้ ถ้าเป็นม้องวงก็ต้องกวาดให้ไม้ตีถูกแต่ปุ่มม้อง ไม้ให้ถูกฉัตร

เถา ... หลักของการที่จะเรียกได้ว่าเป็นเถา เพลงที่มีอัตราลดหลั่นกันลงไปตาม
 ลำดับทุก ๆ ชั้นนั้น จะต้องเป็นเพลงเดียวกัน และลดหลั่นกันลงไปไม่ต่ำกว่า 3 ชั้น
 ทั้งจะต้องร้องหรือบรรเลงติดต่อกันโดยไม้ขาดระยะหรือมีเพลงอื่นมาแทรกแซง เช่น
 บรรเลงเพลงราตรีประดับดาว 3 ชั้น 2 ชั้น และชั้นเดียว ติดเป็นพิศกันไป ก็เรียก
 ว่าเพลงราตรีประดับดาวเถา เทียบได้กับการวางภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น
 ชามเบญจรงค์ชนิดเดียวกัน ซึ่งมีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ซ้อนกันไว้ตาม
 ลำดับ เราก็เรียกชามนั้นว่า เถา หรือ 3 ใบเถา...

แม้ศัพท์บางคำเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งเป็นนามธรรม ยากแก่การอธิบาย แต่ท่านสามารถบรรยายให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้ดี ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาโดยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่นศัพท์คำว่า ลีลา ท่าน (2531: 26-27) อธิบายไว้ดังนี้

... ส่วนลึกลับและลักษณะของความเคลื่อนไหวที่ดำเนินไปนั้น บ่อมมีแก่ศิลปทุก ๆ อย่าง แต่ในที่นี้เป็นเรื่องของการร้องเพลงและบรรเลงดนตรี จึงกำหนดคำว่า "ลีลา" หมายถึง ส่วนลึกลับและลักษณะความเคลื่อนไหวของการดำเนินทำนองและลำน้ํา อันส่วนลึกลับความเคลื่อนไหวการทำนองและลำน้ําของเพลงนั้น บ่อมดำเนินไปโดยลักษณะต่าง ๆ กัน ซึ่งจะสังเกตได้จากเสียงสูงต่ำและสั้นยาวเบาแรงที่ผู้แต่งหรือผู้บรรเลงได้ประดิษฐ์เรียบเรียงขึ้น เมื่อเวลาทำนองเพลงดำเนินไป เราอาจคิดเปรียบเทียบวาดเป็นรูปร่างขึ้นในความรู้สึกได้ ถ้าทำนองเรียบ ๆ ฟ้า ๆ ก็เป็นเสมือนเส้นตรง ถ้ามีการเคลื่อนไหวให้ทำนองพลิกเพลงออกไปก็อาจคล้ายคลึงกับรูปเส้นคดไปคดมา

~~~~~ หรือถ้าเป็นทำนองโลกิณมาก ๆ ก็อาจเป็นรูปร่างตาข่ายวัดปรอท คนไข้กี้ได้ ลักษณะของส่วนลึกลับความเคลื่อนไหวเหล่านี้แหละคือ "ลีลา" เพลงจะไพเราะหรือไม่อย่างไรก็อยู่ที่ลีลาเป็นสำคัญ...

ปัจจุบัน ครูสมาน น้อยนิคม (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2539) ดาริที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยเสริมการเรียนการสอนศัพท์สังคีต โดยนํานักดนตรีและนักร้องมาแสดงตามศัพท์ที่บัญญัติ พร้อมกับถ่ายวีดิโอบันทึกภาพและเสียงไว้ นับว่าแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ดีและควรสนับสนุนอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจคำศัพท์ที่เกี่ยวกับภาคปฏิบัติ หรือวิธีปฏิบัติได้อย่างรวดเร็วและแจ่มแจ้งมากขึ้น

การละเล่นของไทย สืบเนื่องจากครุมนตรี ตรามัท ได้รับมอบหมายจากนายชนิด อยู่โพธิ์ หัวหน้ากองการสังคีตสมัยนั้น ให้เขียนคำอธิบายประวัติเพลงไทยในสมัยรัตนโกสินทร์สำหรับประชาชนที่สังคีตศาลา เพื่อผู้ชมผู้ฟังจะได้รับความรู้และเกิดความรักซึ่งในรสไพเราะของเพลงนั้นๆ ยิ่งขึ้น ท่านได้เขียนเป็นประจำตลอดมาด้วยความพากเพียรและตั้งใจจริง เพลงใดที่ท่านไม่ทราบก็ได้ถามจากผู้รู้ เช่น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ท่านจึงเขียนบรรยายไว้โดยละเอียดและถูกต้อง (มนตรี ตราโมท, 2524: 48) ในการทำงานครั้งนี้ ธนิต อยู่โพธิ์ (2527 อ้างถึงในพ้อ...ครู, 2539: 246-247) ได้เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

...เราต้องพิมพ์ให้ทันวันเสาร์ที่เราจะมีดนตรีที่สังคีตศาลา...ในการที่เรากำหนดนี้ก็ ต้องให้ครูมนตรีเขียนอธิบายเพลงและซ้อมเพลงเสร็จก็ต้องเขียนมาให้ผมอย่างช้าที่สุด วันพฤหัสบดี แล้วผมก็อ่าน อ่านนี่ต้องเอาไปอ่านที่บ้าน อ่านก่อนนอนเพราะไม่มีเวลา บางทีไปอ่านทีหนึ่งทีสอง เช้าวันศุกร์ก็ส่งโรงพิมพ์ บ่ายวันเสาร์ต้องได้ เพราะเขาจะมาฟังดนตรีกัน ถ้าตรงไหนครูเขียนมา ผมเกิดมีความรู้ขึ้น ผมก็เติม ที่เติมนั้นบางทีก็ แก่ถึงเติมขยายความหรือเติมให้เรื่องสมบูรณ์ พอผมเติมแล้วส่งคืนไปให้เจ้าของตุ เขาไม่ว่าอะไร บางทีก็แก่ถึงไปปรับนิดหน่อยส่งโรงพิมพ์ วันหลังจะเขียนดียิ่งขึ้นกว่านั้นอีก วันหลังจะระมัดระวังยิ่งขึ้นกว่านั้นอีก...

จากคำบอกเล่าข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท มีความจริงจังในการทำงาน และปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลังความสามารถ ระมัดระวัง มิให้เกิดข้อบกพร่องขึ้นได้

เมื่อการแสดงดนตรีได้รับความนิยมจากประชาชนเป็นอันดีแล้ว นายธนิต อยู่โพธิ์ (2510: 66-70) ได้จัดการแสดงเปิดเคสึดเพิ่มขึ้นอีกในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2494 ถึงเดือนพฤษภาคม 2495 เป็นต้นมา การแสดงเหล่านี้ ได้แก่ เสภารำ หุ่น จำอวด ลำตัด ลิเกทรงเครื่อง เพลงพื้นเมือง เพลงทรงเครื่อง สวดกฤตส์ และอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อผดุงรักษาการละเล่นของไทยที่เป็นแบบแผนและฟื้นฟูศิลปะที่หาชมได้ยากหรือใกล้จะเสื่อมสูญ ครูมนตรี ตราโมท ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการติดต่อหัวหน้าคณะหรือศิลปินนอกกรมศิลปากรเพื่อนำการละเล่นต่าง ๆ มาแสดง และได้พยายามค้นคว้าสอบสวนเรื่องราวของการละเล่นนั้น ๆ มาเรียบเรียงขึ้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน ชวนอ่าน และพิมพ์ไว้ในสื่อบัณฑิตประกอบการแสดง ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้เข้าชมเป็นอย่างดีตลอดมา

ครั้นถึงปีพ.ศ. 2497 นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้นำเรื่องราวเหล่านั้น มาติดต่อและส่งไปให้ครูมนตรี ตราโมท ตรวจแก้ไขและเพิ่มเติมจนสมบูรณ์ จากนั้นกรมศิลปากรได้ จัดพิมพ์เป็นเล่มออกจำหน่าย พร้อมกับนำภาพถ่ายจากการแสดงต่าง ๆ ที่จัดให้มี ณ สังคีตศาลา

มาลงพิมพ์ประกอบไว้ในเล่มด้วย และตั้งชื่อหนังสือนี้ว่า "การละเล่นของไทย"

การให้การศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องการละเล่นของไทยเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะท้องถิ่นของแต่ละภูมิภาค ศิลปะเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์แห่งจิตใจของคนในชาติที่แสดงออกให้ปรากฏทางหูและทางตาแตกต่างกันไปตามลักษณะท้องถิ่น มีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาหลายยุคสมัยและเป็นศิลปะของชาติโดยรวม นับว่าหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือวิชาการที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน เหมาะสำหรับนักเรียนนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปจะศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองหรือใช้เป็นหนังสืออ้างอิง และมีผู้คัดลอกบางเรื่องไปตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น เรื่องเพลงพื้นเมือง หนังสือใหญ่ เป็นต้น ส่วนที่จัดพิมพ์เป็นเล่มสำหรับแจกในงานพระราชทานเพลิงศพก็มี เช่น งานพระราชทานเพลิงศพนายชวลิตส์ กันตารัตติ งานพระราชทานเพลิงศพนายท บุษยเกียรติ เป็นต้น เท่ากับว่าครูมนตรี ตราโมท มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปะพื้นบ้านของไทยให้คงอยู่คู่ชาตินานเท่านาน

ม.ค. ปกฉกนิพนธ์ เป็นหนังสือที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพครูมนตรี ตราโมท คำว่า "ม.ค. ปกฉกนิพนธ์" ที่ปรากฏเป็นชื่อหนังสือเล่มนี้นั้น ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ตั้งชื่อเองและมอบให้สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดทำเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2538 ซึ่งถือได้ว่าเป็นความเมตตาครั้งสุดท้ายของท่านที่มีต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (จรัส สุวรรณเวลา, 2538: คำนำ)

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ล้วนเป็นผลงานหลากหลายรูปแบบของครูมนตรี ตราโมท ตั้งแต่พ.ศ. 2469 จนถึงพ.ศ. 2536 ได้แก่ ปาฐกถา บทวิทยุกระจายเสียง ภาคทหารไทยในสมรภูมิเกาหลี กวีนิพนธ์ และบทร้องในวันสำคัญ บทวิทยุกระจายเสียงดังกล่าว ยังไม่เคยพิมพ์ที่ใดมาก่อน ครั้งนี้ได้คัดลอกจากต้นฉบับลายมือของท่านโดยกองสำนวนภาษาและอักษรวิธีตามต้นฉบับทุกประการ ดังนั้น ผู้อ่านทั้งหลายจะได้รับรสแห่งความละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง ประณีต และงดงามของภูมิปัญญาแห่งแผ่นดินไทย

7.4.3.2 บทความของครูมนตรี ตราโมท

ครูมนตรี ตราโมท ได้เขียนบทความโดยใช้นามจริง มีจำนวนไม่น้อยกว่า 50 เรื่อง ครอบคลุมเนื้อหาทางด้านนาฏศิลป์และเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง ปรากฏแทรกอยู่ในหนังสือประเภทต่าง ๆ ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 แสดงรายการบทความของกรมตรี ตราไมท ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือประเภทต่าง ๆ
จำแนกตาม ประเภทของหนังสือ ชื่อบทความ ปีที่พิมพ์

ประ เภทของหนังสือ	ชื่อบทความ	ปีที่พิมพ์
หนังสืออนุสรณ์ในงานศพ	บทความ เกี่ยวกับผู้วายชนม์	
	ประวัติหลวงบำรุงจิตรเจริญ (รูป สาครวีลย์)	2501
	ประวัติจมน้ำสมุหนิทานหรือหลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรณี)	2507
	เหตุให้คนึงถึง [นายพิชญ แซ่มบาง - ผู้วิจัย]	2509
	ครุห่ม บานุยะวาทย์	2511
	นึกถึงโชติ [ครูโชติ ตรีประณีต - ผู้วิจัย]	2517
	ขอสามสาบ [พระยาภูมิเสวิน - ผู้วิจัย]	2519
	ประวัติหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ่น ตรีประณีต)	2520
	คิดถึงเทียบ [ครูเทียบ คงลายทอง - ผู้วิจัย]	2525
	ประวัตินายอาคม สาขาคม	2525
	รำพึงถึงเอื้อ [ครูเอื้อ สุนทรสนาน - ผู้วิจัย]	2525
	ครูมูล บมะคุปต์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย	2526
	ประวัตินายหญิง กายจนผลิน	2529
	ศิษย์คนเล็กของเจ้าคุณประธานา [นายเฉลิม บัวทั้ง - ผู้วิจัย]	2533
	ฯลฯ	
	บทความ เกี่ยวกับนาฏดุริยางคศิลป์	
	ดุริยเทพ	2486, 2509
	กลองสะบัดชัย	2508, 2515
	อธิบายลักษณะวงดนตรีไทย	2509, 2516, 2521
	ลักษณะเพลงไทย	2509, 2516, 2521

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ประเภทของหนังสือ	ชื่อบทความ	ปีที่พิมพ์
	เพลงโหมโรง	2509, 2521
	จิม	2521
	การฟังเพลงไทย	2522
	ความเป็นมาของดนตรีไทย	2529
	การบรรเลงปี่พาทย์ในพระราชพิธี	2529
	ปฏิกณะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย	2529
	ฯลฯ	
ที่ระลึกงานดนตรีไทย	เพลงประจํามหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2518
อุดมศึกษา	เพลงโหมโรงเอื้องคำ	2518
	สิ่งที่ควรสังวร	2521
	เครื่องสายไทย	2522
	ไทยเอาอย่างชาติอื่นทั้งนั้นหรือ	2523
	เพลงชื่นชมนุมนกลุ่มดนตรี	2529, 2537
	วงดนตรีไทยและการบรรเลงดนตรีไทย	2530
	เพลงดนตรีไทย	2530
	ดุริยเทวาสิรวาท	2532
	ฯลฯ	
ที่ระลึกงานดนตรีไทย	ปี่พาทย์เสภา	2526
มัชฌมศึกษา	ดุริยเทพ	2528
	ทำทัตขัณฑ์ไม้มโหรี	2529
	ฯลฯ	

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ประเภทของหนังสือ	ชื่อบทความ	ปีที่พิมพ์
ที่ระลึกงานไหว้ครู	ความคิดเห็นจากนักดนตรีไทย	2517
	การไหว้ครูและครอบดนตรีไทย	2522, 2531
	เพลงพื้นเมือง	2522
	การแต่งเพลงใหม่โรงชื่อ "มหाराช" ทูลเกล้าฯถวาย ฯลฯ	2530
หนังสือที่ระลึกซึ่งจัดพิมพ์ ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น งานสัมมนา งานครบรอบวันเกิด ฯลฯ	ดนตรีสมัยสุโขทัย	2507, 2527
	ดนตรีกับชีวิต	2509
	ดนตรีสมัยอยุธยา	2510, 2527
	สัมพันธภาพ	2514
	ผู้ร้องเพลงยี่สิบสี่มิถุนายนคนแรก	2520
	คุณครูหลวงประดิษฐไพเราะกับข้าพเจ้า	2524
	เพลงพื้นเมือง	2524
	ดนตรีไทยภาคกลาง	2525
	การแต่งเพลงไทย	2526
	ดนตรีสมัยธนบุรี	2527
	เอกลักษณ์ของดนตรีไทย	2527
	รายละเอียดเพลงไทย	2533
หลักในการบรรจเพลงประกอบการแสดงนาฏศิลป์ ฯลฯ	2536	

จากตารางข้างต้น พบว่า บทความที่ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ มีจำนวนมากที่สุด ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ บทความที่เกี่ยวกับผู้วายชนม์ กับบทความที่

เกี่ยวกับนาฏดุริยางคศิลป์ บทความที่เกี่ยวกับผู้วางชนม์นั้นถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า เรื่องราวและบุคคลสำคัญในอดีต ซึ่งล้วนแต่เป็นครูโขน ครูละคร ครูดนตรีไทย และครูดนตรีสากล ที่มีชื่อเสียงและเคยร่วมงานกับครูมนตรี ตราโมท มาแล้วทั้งในกรมมหรสพและกรมศิลปากร เนื้อหาของบทความเหล่านี้ ทำให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงคุณความดีของครูบาอาจารย์ทั้งหลาย และยังชี้ให้เห็นถึงสภาพสังคมไทย อิทธิพลทางการเมืองการปกครองที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมไทย รวมทั้ง การถ่ายทอดดนตรีและนาฏศิลป์ไทยตามแบบแผนโบราณในรัชสมัยต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นตัวเชื่อมอดีตและปัจจุบันที่ยาวนานและต่อเนื่องตลอดสาย ซึ่งยากจะหาใครเทียบได้ ส่วนบทความที่เกี่ยวกับนาฏดุริยางคศิลป์ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ หนังสือที่ระลึกในงานต่าง ๆ หรือโอกาสพิเศษต่าง ๆ อยู่ไม่น้อย บางเรื่องได้รับการพิมพ์ซ้ำหลายครั้งหลายวาระด้วยกัน อาทิ บทความเรื่อง "อธิบายลักษณะวงดนตรีไทย" ซึ่งพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสืออธิบายเพลงและบทร้องแผ่นเสียงของกรมศิลปากร ชุดที่ 2 เมื่อปีพ.ศ. 2502 เช่นเดียวกับ บทความเรื่อง "ลักษณะเพลงไทย" ซึ่งเคยพิมพ์ในหนังสือโน้ตเพลงไทย เล่ม 1 มาก่อน เมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้น แสดงว่า ผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับของสังคม โดยเฉพาะในวงการ การศึกษา ดังจะเห็นได้จากมีบทความของท่านหลายเรื่องในหนังสือที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา และมีรชมศึกษา

กล่าวโดยสรุป ผลงานการเขียนเชิงวิชาการของครูมนตรี ตราโมท นั้น เริ่มจากการเขียนตำราวิชาการสำหรับใช้สอนในโรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ เนื่องจากเปิดโรงเรียนแล้ว มีแต่สอนภาคปฏิบัติ ไม่เคยมีตำราทางด้านดนตรีไทย นาฏศิลป์ คีตศิลป์มาก่อนเลย (มนตรี ตราโมท อ้างถึงใน พูนพิศ อมาตยกุล, 2531: 16) ตำราที่จะค้นคว้าหลักวิชาการในสมัยนั้น ก็ไม่ค่อยมี ดังที่ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 24) กล่าวว่า

...วิชาดนตรีไทยก็เป็นเช่นเดียวกันกับวิชาอื่น ๆ คือ ต้องมีหลัก หากแต่ท่าน โบราณจารย์ทางวิชานี้ไม่ค่อยจะสันตติกับวิชาอักษรศาสตร์ ไม่ค่อยสนใจในการที่จะ บันทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หลักที่จะเห็นได้จากหนังสือจึงไม่ค่อยมี...

ธนิศ อยู่โพธิ์ (2515: 57) ก็ประสบปัญหากับตนเองเช่นกันว่า ตำราทางศิลปะโขงละครและดนตรีไทยนั้นหาได้ยากมาก ตั้งท่านเล่าว่า

...เป็นที่น่าเสียดายมากที่ตำรับตำราซึ่งจะอำนวยความสะดวกในศิลปทางละคร ตลอดจนโขง และดุริยางคดนตรีของไทยนั้น เป็นเรื่องที่หายาก ผู้ต้องการความรู้ในศิลปด้านนี้ มักจะประสบความลำบากซึ่งข้าพเจ้าเองได้เคยประสบมาแล้ว เมื่อเข้าไปทำหน้าที่ยังการงานเกี่ยวกับศิลปด้านนี้ จึงต้องกระเสือกกระสนค้นคว้าแสวงหาด้วยตนเอง กว่าจะได้มาแต่ละชิ้นแต่ละตอนก็เกือบจะกล่าวได้ว่า "แทบเสียดตายกระเด็น"

ธนิศ อยู่โพธิ์ (2515: 57) ได้พยายามศึกษาหาเหตุแห่งปัญหานั้นจนได้คำตอบที่ชัดเจน ซึ่งท่านได้เล่าไว้ว่า

... จึงไปเรียนถามท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน ผู้ซึ่งเป็นทั้งนายและเป็นครูของข้าพเจ้า ท่านเองก็ไม่ทราบว่าจะทำไมจึงหาตำรายาก ท่านจึงเขียนหนังสือกราบทูลถามสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระองค์ท่านได้ทรงพระเมตตาตอบอธิบายมา เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2480 คือ เมื่อ 30 กว่าปีมาแล้ว เป็นอันทรงประทานเหตุผลแจ่มแจ้งดีมาก คือ ทรงประทานมาแก่พระยาอนุমানราชชนว่า "ท่านอยากได้ตำราร้องรำ แต่ท่านหาไม่ได้ เห็นก็ชอบกล ที่ตำราหมอดูและตำรายา ทำไมจึงมีตกดิน ส่วนตำราร้องรำ ทำไมจึงไม่มี คิดดูก็เห็นเหตุ อันตำรานั้นก็เหมือนกับสิ่งทั้งปวง เมื่อมีต้องการจึงมีจำหน่าย อันวิชาหมอดูหมอยานั้น เป็นวิชาอาชีวะแห่งพลเรือน มีคนต้องการรู้ จึงมีคนเขียนจำหน่ายให้แก่กัน ส่วนวิชาร้องรำนั้น เป็นวิชาของทาสสำหรับบำเรอความสุขให้แก่นาย คนพลเรือนย่อมเกลียดกลัว จนมีคำสอนว่า อย่าตีกลองแขก ภาวให้ใจแตก มันไม่เป็นผล (เที่ยวติดตามบ้าน ราชคฤหุคน เขาว่าเข่าบ่น ผู้คนนิทาน) ดังนี้เป็นต้น เพราะเห็นกันว่าไม่ดี ไม่มีใครต้องการ จึงไม่มีคนเขียนตำราเพื่อสั่งสอน" ไซ้แต่เท่านั้น ในทางสังคมไทยโบราณที่ถือตนว่าเป็นผู้ดี ยังพลอยรังเกียจเหยียดหยามพวกเล่นโขงละครละคอนว่า "เป็นพวกเต็นกินรำกิน" หาว่าเป็นพวกหน้าด้าน...

จากคำกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า สภาพสังคมไทยในสมัยก่อน แม้ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตายก็ตาม แต่วิชาชีพนี้เป็นที่คู่หมั้นคู่ครอง เป็นที่รังเกียจของสังคมอย่างยิ่ง ไม่มีใครต้องการหรือไม่เห็นคุณค่าความสำคัญของศิลปะแขนงนี้ โบราณจารย์จึงมิได้เขียนตำราถ่ายทอดวิชาไว้ ประกอบกับผู้มีโอกาสเหล่านี้มักไม่ได้รับการศึกษา ทางวิชาสามัญ จึงไม่สันทัดและไม่สนใจที่จะบันทึกความรู้ไว้ และเป็นเหตุให้ฐานะของศิลปินต่ำต้อย ไม่ได้รับการเชิดชูเหมือนในนานาประเทศ การถ่ายทอดความรู้ก็ใช้แบบมุขปาฐะเป็นหลักตลอดมา

ดังนั้น การที่ครูมนตรี ตราโมท บุกรเบิกงานเขียนตำรา และถ่ายทอดความรู้สู่นักเรียน และประชาชนทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ ไม่ขาดสาย ท่านจึงมีคุณูปการต่อวงการด้านนี้อย่างแท้จริง ผลงานของท่านส่วนใหญ่พิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานอย่างแพร่หลาย และก่อให้เกิดประโยชน์หลาย ประการดังนี้

1. ขจัดปัญหาขาดแคลนตำรา เพิ่มพูนแหล่งอ้างอิงทางวิชาการให้มากขึ้น
2. เป็นการยกระดับวิชาชีพนี้ให้สูงขึ้นทัดเทียมกับวิชาชีพอื่น และแสดงให้เห็นถึง การพัฒนาองค์ความรู้ในวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง
3. สร้างทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพและศิลปินแขนงนี้ มิให้เป็นที่ยับยั้ง ทูหมิ่นดูแคลน
4. เป็นการให้การศึกษาก่อนุชนรุ่นหลังทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้เรียนสามารถ ศึกษาได้ด้วยตนเองตามความสนใจของแต่ละบุคคล
5. เป็นการเผยแพร่ศิลปวิทยากรให้เข้าถึงประชาชน ทำให้คนไทยได้รับความรู้และ ความเห็นที่ถูกต้อง
6. ปลุกฝังความรู้สึกที่ดั่งงามทางศิลปะให้เกิดแก่ประชาชน เป็นการพัฒนาจิตใจของ คนในชาติให้สูงขึ้น

งานเขียนมากมายหลายประเภทที่ครูมนตรี ตราโมท สร้างสรรค์นี้ อำนวยสรรพความรู้ ทางศิลปวัฒนธรรมไว้อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ศิลปะระดับท้องถิ่นไทยไปจนถึงระดับนานาชาติ จึงถือ ได้ว่าเป็นมรดกของชาติที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาแห่งบรรพบุรุษไทย และเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ ประมวลค่ามิได้ ซึ่งยากที่จะมีใครเขียนไว้เป็นหลักฐานมากมายถึงเพียงนั้น และผลงานเหล่านี้ยัง สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะที่ดีของท่านหลายด้านด้วย ดังนี้คือ

1. เป็นผู้รอบรู้ ลึกซึ้ง และเชี่ยวชาญชั้นเยี่ยมในศาสตร์ทางด้านดุริยางคศิลป์ คีตกศิลป์ นาฏศิลป์ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับนานาชาติ
2. เป็นผู้นำทางวิชาการชั้นสูงในระดับแนวหน้า ที่มีผลงานวิชาการมากมายและหลากหลายรูปแบบ
3. เป็นนักเขียนที่มีความรับผิดชอบสูง พิถีพิถันต่องานเขียน และตรงต่อเวลาในการส่งต้นฉบับ ซึ่งทำให้ท่านแตกต่างจากนักเขียนอื่น ๆ
4. มีความบริสุทธิ์ใจในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังบนพื้นฐานแห่งความเมตตากรุณา โดยมีได้หวังผลประโยชน์ส่วนตน
5. มีอัจฉริยภาพสูงในการใช้ภาษาไทย ด้วยสำนวนภาษาที่มีลักษณะเฉพาะตัว และสื่อความหมายได้ดี ทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง
6. มีความทันสมัยและเป็นนานาชาติ
7. เป็นผู้สามารถใช้ความรู้ทางดนตรีให้เป็นประโยชน์อย่างดีโดยปราศจากอคติต่อศิษยานุศิษย์และแก่ราชการตลอดมา

โดยเหตุที่งานเขียนของครูมนตรี ตราโมท มีคุณค่ามาก แต่ปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจายในลักษณะต่าง ๆ จึงควรมีการเก็บรวบรวม จัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ ในระยะสั้นอาจจัดพิมพ์รวมเล่ม เพื่อสะดวกแก่การค้นคว้าและอ้างอิง ส่วนในระยะยาว ควรจัดทำเป็นสื่อคอมพิวเตอร์แบบมัลติมีเดียที่สมบูรณ์แบบทั้งภาพและเสียง อันจะทำให้นาฏดุริยางคศิลป์ก้าวหน้าทันสมัยขึ้นอีกระดับหนึ่ง และจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในบุคคลโลกาภิวัตน์นี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย